

Міністерство освіти і науки України
Український католицький університет
Факультет суспільних наук

Кафедра соціології

Дипломна робота на тему:
**Мобілізація права у “злочинах проти моральності”: випадок наруги над
МОГИЛОЮ**

Виконала студентка 4 курсу бакалаврату
за спеціальністю «Соціологія», групи ССО-18Б

Тинна Марта-Анна Сергіївна

Науковий керівник:
Доцентка кафедри соціології
Козлова І. В.

Львів 2022

Зміст

<i>Вступ та актуальність</i>	4
<i>Розділ I. Закон в дії. Системи правового контролю та мобілізація права</i>	11
1.1. Подвійне дно правової системи та ілюзорна справедливість.....	11
1.2. Мобілізація права та її особливості	14
<i>Висновки до розділу I</i>	24
<i>Розділ II. Мобілізація права та вплив правоохоронних органів на цей процес</i>	25
2.1. Роль правоохоронних органів та інституцій у процесі встановлення соціальних змін та рівності осіб.....	25
2.2. Роль правоохоронних органів у процесі урухомлення права.....	28
2.3 Соціальний статус підозрюваного як привілей або недолік у досудовому процесі	31
<i>Висновки до розділу II</i>	37
<i>Розділ III. Злочини проти моральності. Наруга над могилою</i>	38
<i>Висновки до розділу III</i>	41
<i>Висновки до теоретичної частини</i>	44
<i>Розділ IV. Наруга над могилами в Україні. Кого і за що насправді засуджують за 297 статтею ККУ?</i>	47
4.1 Методологічна частина	47
4.2 Емпірична частина.	52
<i>Висновки до розділу IV</i>	57
<i>Висновки до першого етапу емпіричного дослідження</i>	61
<i>Розділ V. Аналіз глибинних інтерв'ю з правоохоронцями</i>	63
5.1 Вступ.....	63
5.2 Інструментарій.....	66
5.3 Методологічна частина	68
5.4 Вибірка	69
5.5 Емпіричний розділ	70
Покликання.....	70
Кримінальні правопорушення та типові злочинці	72
Зафіксовані та незафіксовані злочини	74
Латентна злочинність	77
Чому не всі злочини розкриваються.....	78
Мобілізація права в Україні	80
Справедливість міри покарання	82
Суб'єктивні уявлення правоохоронців щодо того, з якими потерпілими/злочинцями легше вести справи	83
Перепони для покарання непропорційних дій	88

<i>Неправомірні дії правоохоронців: насильницькі дії.....</i>	<i>94</i>
<i>Неправомірні дії правоохоронців: фабрикації кримінальних проваджень як наслідок показникової системи .....</i>	<i>97</i>
<i>Злочини проти моральності та їх особливості.....</i>	<i>104</i>
<i>Стаття 297 ККУ. Наруга над могилою, іншим місцем поховання, або над прахом померлого. Особливості. ....</i>	<i>106</i>
<i>Типовий злочинець статті 297 ККУ.....</i>	<i>108</i>
<i>Найчастіші випадки наруги над могилою.....</i>	<i>110</i>
<i>Кваліфікація: наруга над могилою чи хуліганство? .....</i>	<i>112</i>
<i>Вироки. Перекваліфікація злочину наруги над могилою .....</i>	<i>115</i>
<i>Причини перекваліфікації злочину з наруги над могилою (297 ст. ККУ) на хуліганство (296 ст. ККУ) .....</i>	<i>118</i>
<i>Вироки. Чому до кінцевого етапу кримінального провадження доходять особи із схожими соціально-демографічними характеристиками? .....</i>	<i>120</i>
<i>“Проблеми моральності” в осіб, що мають судимість .....</i>	<i>122</i>
<i>Висновки.....</i>	<i>125</i>
<i>Список використаних джерел: .....</i>	<i>128</i>
<i>Список використаної літератури: .....</i>	<i>128</i>

Вступ та актуальність

Різноманітні теорії суспільного договору пропонують модель, відповідно до якої суспільство може існувати лише спираючись на добровільну координацію інтересів людей. Зокрема, на думку Томаса Гоббса, досягти цього можна тільки шляхом домовленості. Його ідея соціального порядку полягала у створенні суверену, Левіафана, якому люди передавали б повноваження, а саме своє право (смертну кару), щоб він міг розсуджувати їх і створювати цей суспільний порядок. Левіафан поєднує в собі ті сили та права, яких люди позбавляються на його користь, і у такий спосіб люди створюють суверена, Левіафана, з силою якого ніщо не може зрівнятися. Саме суверен може видавати закони, карати за порушення, призначати суддів та будь-яку виконавчу владу.

У сучасному світі, Левіафан постає у вигляді правової системи, що має бути справедливою по відношенню до всіх громадян, встановлювати та підтримувати між ними рівність, адже люди самостійно надають владу представникам закону, делегуючи свої права та повноваження, прагнуть рівності у суспільстві і справедливих рішень у випадку конфліктів. Проте правова система не існує над людьми, вона не з'являється ззовні, як Левіафан. Представники закону – люди, отже вони не в змозі вирішувати конфлікти справедливо, як це уявляв Томас Гоббс. Оскільки правова система створена людьми, то постає питання наскільки вона справедлива. Для того, щоб проаналізувати ефективність, справедливість та рівність правової системи та законів, необхідно звернутись до феномену мобілізації права та теорії Дональда Блека, який характеризує особливості поведінки закону.

Концепція мобілізації права дає можливість перш за все зрозуміти, що закони не створені у вакуумі. Незважаючи на те, що представники легалістичних

---

¹ "Закон не є законом, якщо він порушує принципи вічної справедливості" – Рядки з листа Лідії Марії Чайлд 1861

традицій схильні вважати, що добре прописаних законів достатньо для того, аби вони працювали відповідно, огляд напрацювань у сфері соціології права навпаки стверджує, що у реальності закон не працює так, як він прописаний. Завдяки соціології права, що вивчає формування та, найголовніше, реальне функціонування права, вдається поглянути на закон та проаналізувати його в дії більш реалістично. Закон працює не так, як передбачено у більшості ситуацій і встановлює рівність далеко не між усіма особами, які його мобілізують, саме тому деяким особам вдається вирішувати свої проблеми із залученням закону більш успішно, ніж іншим. Метою цієї роботи буде з'ясувати на прикладі частини так званих “злочинів проти моральності”, а саме — наруги над могилами, кому вдається мобілізувати право більш успішно, а кому – ні, і чому рівність не завжди є умовою правової системи.

Злочини проти моральності, зокрема наруга над могилою є проаналізованими у цій роботі через те, що це правопорушення, на відміну від багатьох інших злочинів, не має постраждалої сторони, як у більшості випадків. Тут об'єктом злочину виступають моральні почуття рідних та близьких померлої особи, що є абстрактним явищем, хоча за моральну образу використовується цілком реальне і доволі серйозне покарання, а саме обмеження волі на строк від трьох до п'яти років або позбавлення волі та від чотирьох до семи років (ККУ ст. 297, 2001).

В Україні вивчення та дослідження мобілізації права не користується великим попитом, так само як і дослідження злочинів проти моральності. Мобілізація права часто виступає предметом дослідження закордонних науковців, наприклад, таких як Дональд Блек (Donald Black), Рудольф фон Єринг (Dr. Rudolph von Jhering), Барстайн Пол та Монаган Керон (Burstein Paul, Monaghan Karon), Готтфредсон Майкл та Хінделанг Майкл (Gottfredson Michael, Hindelang Michael J.), Шенон Портійо (Shannon Portillo), Доктор Едем Авакамі, Джеймс Файфі, Кендіс Маккой (Dr. Edem Avakame, James J. Fyfe, Candace Mccoу) та Панеях Елла, Тітаєв Кірілл, Шклярук Марія. Мобілізація права має доволі серйозну теоретичну традицію за кордоном, проте, в Україні це явище

не вивчається настільки широко та детально, зокрема і наруга над могилою нечасто підлягає аналізу.

1.1 Відповідно, **актуальність** цієї роботи полягає у тому, що вона має потенціал заповнити прогалини у соціологічному розумінні сучасної української правоохоронної системи, та звернути увагу на аспекти мобілізації права у системі континентального права.

1.2 **Метою роботи** є визначити кого та за якими критеріями засуджують за наругу над могилами та осягнути особливості досудового процесу за 297 ст. ККУ.

1.3 **Завдання:**

Завдання 1: розглянути теоретичну частину, напрацювання щодо верховенства закону, системи правового контролю та поняття мобілізації права

Завдання 2: проаналізувати та оглянути низку чинників, що сприяють нерівній мобілізації права

Завдання 3: визначити роль правоохоронних органів та інституцій у процесі урухомлення права та встановлення соціальних змін, а саме рівності осіб

Завдання 4: визначити етапи, які проходить кримінальне провадження до потрапляння до суду, траєкторії цих етапів та особливості досудового процесу

Завдання 5: визначити особливості злочинів проти моральності, зокрема випадків наруги над могилами

Завдання 6: проаналізувати базу даних “Суд на долоні”, а саме вирoki за 297 ст. ККУ з метою визначення кого саме і за яких обставин засуджують за наругу над могилою в Україні, тим самим перевірити першу групу гіпотези

Завдання 7: провести глибинні інтерв'ю з правоохоронцями з метою визначення особливостей досудового процесу. Співставити отримані результати з бази даних “Суд на долоні” та інформації, отриманої від правоохоронців, тим самим перевірити другу групу гіпотез

1.4 **Об'єктом цієї роботи** Мобілізація права та поведінка закону у випадку злочинів проти моральності.

1.5 *Предметом є* мобілізація права у випадку наруги над могилами в сучасній Україні та особливості досудового процесу за 297 ст. ККУ.

1.6 *Теоретико-методологічні засади дослідження.* Мобілізація права дозволяє зрозуміти, що закони можуть змінюватися залежно від ситуації, коли на них посилаються, та особливостей людей, які на них посилаються. Саме тому, це дослідження базується на основі теорії Дональда Блека про поведінку закону. Ця теорія слугує рамкою, за допомогою якої можна проаналізувати відмінності мобілізації права, і чому воно не є таке справедливе і не завжди встановлює рівність, як зазначається у Конституції та її відповідниках. У цьому випадку буде цікаво розглянути злочини проти моральності, особливо наругу над могилами. Аналіз вироків за 297 статтею ККУ допоможе зрозуміти чи все-таки існують якісь закономірності та тенденції у тому, яких людей засуджують за цей злочин. За допомогою сервісу “Суд на долоні”, мною було прочитано, закодовано та проаналізовано сотні вироків за 297 статтею ККУ. Вироки, як остання інстанція показують те, як закон, держава, зокрема і правоохоронні органи бачать цей етап. Часто, офіційна статистика не сходиться з даними віктимологічних опитувань, відповідно, яка б не була ідеальна правоохоронна система, дуже багато злочинів вислизає з-під її поля зору з різних причин. Відповідно, аби дізнатись чи таке явище присутнє в Україні, я, на прикладі 297 ККУ, спочатку ставлю собі за мету – проаналізувати вирокі, як офіційні відкриті дані, адже за допомогою аналізу вироків, мені вдасться зрозуміти, кого і за яких обставин, насправді, засуджують за 297 статтею ККУ. Згодом, провівши низку глибинних інтерв’ю із представниками правоохоронних органів мені, як авторці цієї роботи, вдасться пролити світло на особливості функціонування правової системи у “злочинах проти моральності” та дізнатися чи дані з вироків “Суду на долоні” співпадають з даними про тих, хто скоює цей злочин за словами правоохоронців.

1.7 *Гіпотези.*

1. Можна припускати, що найчастіше кримінальні провадження за статтею

297 ККУ “наруга над могилою” порушують проти:

- 1) представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей;
- 2) безробітних або працевлаштованих осіб, з невисоким рівнем освіти;
- 3) у випадку наруги над могилами солдатів, що воювали у часи Другої світової війни, брали участь в АТО, боролись за незалежність України у ХХ ст. – проти молодих людей, що мають ті чи інші політичні погляди;
- 4) припускаю, що кримінальне провадження ініціюють та порушують самі правоохоронці, фальсифікуючи це правопорушення у вигідних для них ситуаціях (можливо, з метою підвищення статистики).

2. Можна припускати, що найчастіше за статтею 297 ККУ “наруга над могилою” засуджують:

- 1) представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей;
- 2) безробітних осіб, з невисоким рівнем освіти, вихідців із маленьких міст, сіл міського типу та звичайних сіл;
- 3) чоловіків віком 50-60 років.

1.8 *Емпірична база.* Для аналізу судових вироків за 297 статткою ККУ, я обрала “Суд на долоні” – аналітичний сервіс для пошуку, дослідження, аналізу та візуалізації судових рішень. На цьому сервісі, я мала змогу відібрати 3000 вироків, у яких було згадано 297 статтю ККУ і випадковим чином відібрати 650 вироків по цій статті. Вивівши категорії для кодування та закодувавши дані з 650 вироків, мені вдалося окреслити для себе деякі закономірності, завдяки яким після аналізу вдалось підтвердити та верифікувати деякі з висунутих гіпотез. На наступному етапі емпіричного дослідження я, як авторка цієї роботи, зосередилась на якісному підході, а саме інтерв’юванні. Виходячи з гіпотез отриманих в ході теоретичного опрацювання обраної теми та верифікації деяких із цих гіпотез завдяки контент-аналізу бази даних вироків, наступним етапом стало проведення напівструктурованих глибоких інтерв’ю серед представників правоохоронних органів України, а саме тих правоохоронців, які безпосередньо займаються кримінальними провадженнями на досудовому етапі. В ході дослідження було проведено 7

напівструктурованих глибинних інтерв'ю віч-на-віч із представниками правоохоронних органів (23 - 43 років). Таким чином, метою цього етапу дослідження є вивчення реального функціонування правової системи з точки зору правоохоронців, зокрема дізнатися, чому соціально-демографічні характеристики осіб, які скоюють цей злочин не співпадають із соціально-демографічними характеристиками осіб, яких судять за цей злочин, а також дізнатися про явища фільтрації злочинів, що може слугувати ключем до відповіді на дослідницьке питання цієї роботи.

1.9 *Структура роботи.* Дипломна робота складається з: вступу, теоретичної та емпіричної частин, п'ятьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків, списку джерел та наукової літератури, який налічує 34 позиції. Всього робота займає 140 сторінок, з яких 127 – основний текст, 13 – список використаних джерел та літератури, додаток.

Означення права, закону, правової системи

Перш за все, існують природні права, що надаються кожній людині незалежно від місця народження. Ці природні та базові права не обмежуються ніким та нічим і належать людині до її смерті (а іноді і після неї), іншими словами, вони є невідчужуваними. До цього переліку входять, наприклад, захист особистих прав, свобода слова, віросповідання, недоторканність приватного життя, рівність та справедливість перед законом. З часом права людини стають закріпленими у закони, коли законодавство вирішує ті чи інші права людей врегульовувати та контролювати. Отже, право є первинним, а закони – вторинними, відповідно, держава та наддержавні інститути отримують здатність контролювати їх, закріплюючи їх на законодавчому рівні. Якщо ці поняття розглядати у вигляді концентричного кола, то у ядрі будуть знаходитись первинні права людини, їх оболонкою будуть кола закону, а вся ця система буде називатись правовою системою. Коли права людини порушені, вона може звернутись до закону, адже саме він закріплює ці права і дає можливість вирішувати їх на законодавчому рівні. Всі подальші дії, а саме

ті, що стосуються досудового процесу та органів влади, вже стосуються правової системи. Саме тому, коли людина мобілізує право, вона активує усі ці три ланки.

Означення соціальної стратифікації та соціального статусу

Соціальна стратифікація – ієрархія соціальних груп, що мають більший або менший доступ до того чи іншого суспільно цінного блага: багатство, престиж, влада (Штомпка, 2005, с. 372).

Соціальний клас – великий сегмент суспільства, що охоплює людей, які знаходяться в подібній ситуації, що стосується форм власності (перш за все власності на засоби виробництва, тобто економічного капіталу) (Штомпка, 2005, с. 371).

Соціальна нерівність – неоднаковий доступ (або неоднакові шанси доступу) до суспільно цінних благ, що впливає з приналежності до різних груп або з заняття різних громадських позицій, а не з будь-яких тілесних або психічних особливостей (Штомпка, 2005, с. 371).

Соціальні верстви – соціальні категорії і групи, пов'язані реальними суб'єктивними ними і об'єктивними узами, що розрізняються між собою груповими шансами здобуття суспільно цінних благ, а також розрізняються рівнем і способом життя, типовою ідеологією і звичаями (Штомпка, 2005, с. 371).

Розділ I. Закон в дії. Системи правового контролю та мобілізація права

1.1. Подвійне дно правової системи та ілюзорна справедливість

Згідно із Конституцією України, усі люди рівні перед законом, оскільки в Україні діє принцип верховенства права, що визначає його панівну позицію у суспільстві, *“право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства”* (Конституційний Суд України). Зокрема, верховенство права є однією із заporук функціонування демократії. *“Елементами верховенства права є принципи рівності і справедливості”*, адже функції правової системи полягають у тому, щоб регулювати відносини у суспільстві, вирішувати проблеми, що виникають між людьми, розсуджувати їхні сварки та захищати їхні свободи справедливо (абзац другий підпункту 5.4 пункту 5 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України, 2005, № 5-рп/2005).

Закон виникає шляхом впровадження загальнообов'язкових та загальноприйнятих правил, яких мусять дотримуватися громадяни будь-якої країни, що запроваджує Конституцію або її відповідники з метою підтримання суспільного порядку. Саме завдяки своїй справедливості право відіграє вагомую роль у вирішенні та урегулюванні суспільних відносин. Проте *“рівність”*, про яку йдеться в багатьох Конституціях, часто видається явищем двояким, створюючи абсолютно протилежну ситуацію у суспільстві. Подвійне дно системи права, так би мовити, створює привілейоване становище для тих чи інших осіб, що вже йде наперекір принципам справедливості.

Для того, щоб зрозуміти, чому так відбувається у тих чи інших ситуаціях, необхідно звернутися до концепції мобілізації права, яку ввів в обіг один із найвідоміших соціологів права, Дональд Блек, у 1973 році. На думку Блека,

закон не може функціонувати самостійно, хоча теоретично це так і є, проте на практиці необхідно, аби хтось його використовував, відповідно, “урухомлював” його. Як стверджує Блек, йдеться про *“процес, за допомогою якого правова система та закони урухомлюються [acquires its cases]”* (Black, 1973, с. 126). Тобто хтось мобілізує право, приводячи його до дії, запускає механізм правової системи, дозволяючи їй втрутитися у свої або ж чужі справи. Кірілл Тітаєв, кандидат соціологічних наук та професор соціології права, пропонує використовувати поняття введене Блеком, адже це *“... дозволяє зрозуміти, чому в абсолютно однакових на перший погляд ситуаціях люди в одному випадку вирішують проблему між собою, а в іншому – віддають перевагу виклику поліції або ж піти в суд”* (Тітаєв, 2014).

Часто багато людей уникає того, щоб звертатися до поліції або ж до інших представників закону (тобто, мобілізувати право), намагаючись вирішити проблеми без втручання закону. Причинами цього може бути те, що, наприклад, у рівнозначних ситуаціях в деяких людей (освічених, з достатком вище середнього, тощо) набагато більше шансів успішно мобілізувати право, ніж, наприклад, у малозабезпеченого чоловіка без освіти та з залежністю від психоактивних речовин. Кірілл Тітаєв наголошує на тому, що хоч в обох випадках ситуація ідентична, де люди – жертви злочинів, але проблема в тому, що *“суспільство влаштоване таким чином, що одна з цих ситуацій сприяє мобілізації права, а друга їй сильно суперечить”* (Тітаєв, 2014).

Правова система хоч і виконує функцію державного соціального контролю, але з-під поля її контролю часто “вислизає” багато правопорушень та невирішених ситуацій між людьми. Саме тому, завдяки мобілізації права, правова система контролює відповідні процеси в суспільстві, адже мобілізація права є зв’язком *“між законом та людьми, що мають бути під контролем цього закону”* (Black, 1973, с.126). Більше того, Рудольф фон Єринг, професор римського права в Австрії та Німеччині, стверджував, що мобілізація права є моральним зобов’язанням кожного громадянина, чиї права були порушені, але не кожна людина з різних причин мобілізує право (Jhering, 1879, 77).

Важливо зрозуміти, які чинники та/або характеристики найбільше впливають на мобілізацію права, тобто сприяють їй чи зупиняють її. Зокрема, які все-таки чинники та/або характеристики впливають на хід подій після мобілізації права. Автори книги “Траєкторія кримінального провадження” стверджують, що *“правопорушення – не тільки результат дій злочинця”*, – це також і результат дій правоохоронців, які можуть додавати до справи різних деталей на різних етапах, зокрема фальсифікувати її (Панеях, Титаєв, Шклярчук, 2018, с. 17). Адже, відповідно до аргументів авторів книги, у кожному підрозділі правоохоронних органів встановлені шаблони роботи та розслідування, за якими працюють та на які спираються правоохоронці, замість того, щоб розглядати кожен випадок індивідуально, спираючись на всі його особливості. Ці схеми та ланцюги зв’язків допомагають із легкістю вирішувати різні кримінальні провадження, не витрачаючи надто багато часу, та не занурюватись у всі подробиці справи. Саме у таких шаблонах неформально “прописано”, що робити у тих чи інших випадках, з тим чи іншим підозрюваним залежно від його характеристик та ознак. Тому, крім самого акту правопорушення, досудовий процес також може вагомо впливати на мобілізацію права.

Як стверджують Барстайн Пол та Монаган Керон (Burstein Paul і Monaghan Karon), які досліджували рівність доступності працевлаштування, комусь вдається мобілізувати право набагато успішніше, ніж іншим, тому рівень цієї несправедливості та нерівності перед законом росте між громадянами країни, отож, не у всіх громадян є рівні можливості для успішної мобілізації права. (Burstein, Monaghan, 1986, с. 356). Ці автори дійшли до висновку, що причинами нерівності у випадку мобілізації права можуть слугувати такі фактори, як: раса, релігія, національність та стать (Burstein, Monaghan, 1986, с. 358). До цього ряду характеристик можна також додати ще соціальний статус, адже як стверджує Кірілл Титаєв, *“залежно від соціального статусу ми маємо принципово різні можливості”* (Титаєв, 2014). Іншими словами, хоч нібито усі люди є рівними перед законом, але до прикладу, соціальний статус грає вагому

роль при мобілізації права, і чим вищий соціальний статус, тим більше у людини шансів мобілізувати право у потрібному їй напрямку. Автори книги “Траєкторія кримінального провадження”, у якій описано внутрішні механізми роботи правоохоронних органів Росії, підтверджують цю думку, наголошуючи на тому, що для представників правоохоронних органів важливим і визначальним у визначенні напрямку розвитку кримінального провадження є саме соціальний статус, як потерпілого так і жертви (Панеях, Титаєв, Шклярчук, 2018, с. 353). З цього твердження випливає, що соціальний статус є вагомим чинником не тільки для людини, яка вирішує, мобілізувати право чи ні, але і для представників закону, адже саме соціальний статус впливає на подальші дії, що стосуються вирішення кримінального провадження.

1.2. Мобілізація права та її особливості

Незважаючи на те, що рівність усіх осіб часто юридично затверджена у Конституціях та інших відповідних документах, не можна ігнорувати той факт, що на практиці існують фактори, які сприяють чи призупиняють (suspend) мобілізацію права. Ці чинники мають здатність наділяти привілейованим становищем тих чи інших осіб у конфліктних ситуаціях, які вирішуються із залученням державних органів. Звернувши на це увагу, вищезгаданий Дональд Блек розробив теорію права у своїй праці “The Behavior of Law” (1976). Він сфокусувався на одному аспекті соціального життя – правовій системі, доводячи, що вона має “поведінку”, яка, як і людська, може рефлексувати і змінювати свій напрям в залежності від різних чинників. Теорія Блека пояснює розбіжності правової поведінки, наприклад, чому одні конфлікти призводять до виклику поліції, а інші вирішуються самі по собі.

У своїй праці Блек стверджує, що право є кількісною змінною, яка змінюється в часі та просторі, а найвагомим зауваженням стало те, що окрім часу та простору, право також змінюється відповідно до різних характеристик

людей (Black, 1976, с. 3). Однією з таких, наприклад, може бути вищезгаданий соціальний статус, проте у вигляді доходу особи, *“закон змінюється безпосередньо за рангом (rank) (тобто, доходом) ... Люди з меншим багатством мають менше права, тому вони мають меншу ймовірність його застосування у взаємодії один з одним”* (Black, 1976, с. 17). Зокрема, втручання системи права в життя громадян, як стверджував Дональд Блек, залежить ще від таких факторів, як стратифікація, морфологія, культура та інших, які він описує у своїй роботі. Блек веде до того, що ці чинники мають безпосередній вплив на мобілізацію права та подальше вирішення проблеми через яку, власне, право і було мобілізоване.

Для Блека не такими важливими є тяжкість правопорушень [Black defines the seriousness of infractions by the amount of law that they evoke], або ж в загальному види правопорушень, фокусом його уваги постає кількість закону, який викликає те чи інше правопорушення. *“Якщо особа із невеликим достатком скоює злочин проти особи, що також має невеликий достаток, наприклад, то це не такий серйозний випадок, якщо б вони обоє були із великим достатком. Менше стається після злочину ... і чим більш організований та серйозний злочинець, наприклад, тим більш серйозний і злочин”* (Black, 1976, с. 17, 95). Теорія Блека *“зумовлена визначенню кількості закону, що приходить в дію після того чи іншого правопорушення”* (Gottfredson, M. R., & Hindelang, M. J., 1979, с. 4). І саме тому, Блек визначає право залежною змінною, що змінюється залежно від стратифікації, морфології, культури, соціального контролю та інших чинників. Готтфредсон та Хінделанг (Gottfredson, Hindelang), припускають, що кількість викликаного закону у зв'язку з тим чи іншим правопорушенням може також бути залежною від взаємозв'язків жертви з порушником закону, або ж, ступінь заподіяної шкоди вважається також визначальним фактором у мобілізації права (Gottfredson, Hindelang, 1979, с. 5).

Для детального аналізу мобілізації права та її залежності від тих чи інших факторів, можна звернутись до західних досліджень, які апробували теорію

Блека, а саме: група науковців та викладачів західних університетів – Доктор Авакамі Едем, Файфі Джеймс, Маккой Кендіс (Dr. Edem Avakame, Fyfe James, Mccoу Candace) та друга пара викладачів – Готтфредсон Майкл і Хінделанг Майкл (M. Gottfredson, Hindelang M.). Одними із найголовніший факторів, які Блек описує у своїй праці є:

- стратифікація;
- морфологія;
- соціальна організація;
- соціальний контроль.

про які мова буде йти нижче.

Фактор 1: Стратифікація

Першим фактором, запропонованим Блеком, який впливає на поведінку права є стратифікація, тобто поділ суспільства по вертикалі на соціальні шари (або ж страти) згідно з соціально-економічним станом осіб, що у свою чергу впливає із таких характеристик як, наприклад, раса, стать або ж вік (Avakame, Fyfe, Mccoу, 1999, с. 768). Блек стверджує, що люди, які стоять на вищих позиціях у суспільстві, мають більше доступу до права, зокрема вони більш захищені ним, тому вони більш ймовірно будуть частіше його мобілізувати, ніж особи із середньостатистичним заробітком. Шеннон Портійо (Shannon Portillo), авторка тексту “Social Equality and the Mobilization of the Law”, також підтримує цю думку, стверджуючи, що люди, які належать до вищих суспільних класів, частіше мобілізують право (Portillo, 2011, с. 950).

Також, беручи до уваги чинник стратифікації суспільства Блека, автори книги “Траєкторія кримінального провадження” стверджують, що одним із чинників, який впливає на визначення лінії поведінки кримінального провадження є соціальне становище осіб (Панеях, Титаев, Шклярук, 2018, 370). Більше того, коли особи нижчого соціального статусу мобілізують право, існує велика вірогідність того, що їм не вдасться мобілізувати його успішно. Адже, успішність мобілізації права багато у чому залежить від того, хто і проти кого його мобілізує. Наприклад, у випадку злочину, у якому жертва має

вищий соціальний статус, ніж злочинець, вона з більшою ймовірністю звернеться до поліції і зазнає успіху, ніж жертва, чий рівень соціального статусу значно нижчий, ніж у злочинця (Black, 1976, с. 21-27).

Група професорів з університетів США, Доктор Авакамі, Файфі та пані Маккой (Dr. E. Avakame, E. F., Fyfe, J. J., Mccoу, C.) для того, щоб протестувати теорію Дональда Блека, використовували дані з національного опитування щодо віктимізації злочинів (Міністерство юстиції США 1996 року) [National Crime Victimization Survey/NCVS, U.S. Department of Justice 1996] за 1992-1994 рр. Відповідно до першого чинника – стратифікації, вони дійшли до висновку, що люди нижчого соціального класу більш схильні до виклику поліції, тобто мобілізації права. Проте, коли правопорушення здійснене проти людей вищого класу, і вони мобілізують право, то ця справа, швидше за все, призведе до арешту правопорушника (Avakame, Fyfe, Mccoу, 1999, с. 778). З цього приводу автори книги “Траєкторія кримінального провадження” стверджують, що так відбувається через те, що у випадку мобілізації права представниками вищого класу, поліція працює краще, і справа швидше набуває формального статусу, тобто закон починає діяти. Йому, в свою чергу, сприяють представники органів влади, які працюють в інтересах потерпілого, звісно при умові, що він належить до вищого класу (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 370). Справи у яких потерпілий є представником вищого соціального класу, правоохоронні органи Росії, відносять до категорії “неизбежно возбуждаемые дела” (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 377), – *“справи, приховування або ігнорування яких небезпечно для правоохоронців”* (2018, с. 357).

Блек стверджував, що ймовірність мобілізації права збільшується відповідно до зростання соціального статусу жертви (Black, 1976, с. 21-27). Хоч професори довели, що бідніші жертви частіше викликають поліцію, проте їх дзвінки рідше призводять до арештів (Avakame, Fyfe, Mccoу, 1999, с. 778). Цікавим фактом є те, що якщо порушник і/або підозрюваний є людиною з вищого соціального прошарку, то провадження буде повільно просуватися, а

також, можливо, навіть і не набуде формального статусу, адже *“слідчий, що безпосередньо веде цю справу буде відтягувати притягнення цього правопорушника до кримінальної відповідальності та безпосереднє порушення кримінальної справи”* (Панєях, Титаєв, Шклярук, 2018, с. 370-76).

Розглядаючи також соціальний статус, як один із чинників, що впливає на траєкторію провадження у поліції, автори книги *“Траєкторія кримінального провадження”*, визначили, що особа, яка є представником нижчого соціального статусу є найзручнішою при встановленні підозрюваних. Це підвищує шанси добровільного зізнання у своїй провині завдяки тому, що правоохоронні органи здатні використовувати незаконні тортури або ж тиск на затриманого, оскільки він є представником незахищеної групи, до якої ці жорстокі допити *“можна відносно незаконно використовувати”* (Панєях, Титаєв, Шклярук, 2018, с. 376). Тобто, однією з причин уникнення мобілізації права може бути те, що, окрім того, що люди нижчого соціального статусу виявляються неспроможним справедливо вирішувати свої конфлікти за допомогою органів влади, ті самі органи влади користуються соціальним положенням цих людей у своїх інтересах. Крістін Баміллер вважає, що на мобілізацію права може також впливати інстинкт самозбереження представників нижчого соціального класу (Bumiller, 1987, с. 430-31), адже вони усвідомлюють, що не знають достатньо інформації з цієї сфери, а також те, що їх часто пригноблюють у зв'язку з їх положенням у структурі суспільства, *“жертви дискримінації неохоче звертаються до правової системи навіть у тих випадках, коли вони знають, що вони юридично праві у тій чи іншій ситуації”* (Bumiller, 1987, 425-26).

Вивчаючи чинник стратифікації, Блек також стверджував, що люди з меншою ймовірністю будуть мобілізувати право у справах, коли вони знаються між собою (Black, 1976, с. 21-27), оскільки вони обоє ймовірно належать до одного соціального класу (Gottfredson, Hindelang, 1979, с. 6). Блек припускав, що, якщо обидва фігуранти злочину (злочинець та жертва) є представниками нижчого соціального класу, то вони не будуть звертатись до поліції, тобто

мобілізувати право. Для аналізу цього випадку, Готтфредсон та Хінделанг (Gottfredson, Hindelang,) використовували дані національного опитування злочинності (National Crime Survey data 1974-1976) щодо рішення жертви злочину чи повідомляти поліцію, чи ні. Їм вдалось визначити, що ця гіпотеза не підтверджується, адже показники звернень до поліції у такому випадку, показують зовсім протилежну картину. Частота звернень осіб з вищим доходом та соціальним статусом є нижчою у всіх випадках серйозності правопорушення, ніж у людей із нижчим доходом. Отже, прогноз Блека про те, що представники нижчих соціальних класів менш ймовірно будуть звертатися до правоохоронних органів у конфліктних ситуаціях між собою, не знаходить підтвердження (Gottfredson, Hindelang, 1979, с. 6).

Фактор 2: Морфологія

Наступний чинник, що визначає поведінку закону – це морфологія, або ж взаємовідносини між особами. Морфологія – горизонтальний поділ людей у суспільстві відносно один до одного, включаючи розподіл праці, мережі взаємодії, інтимність стосунків та інтеграції в суспільство. Цей поділ залежить від соціальних налаштувань/установок (social settings) будь-якого суспільства, чи то товариства, громади, мікрорайони, організації. Одне село або плем'я (tribe) може мати більш диференційований розподіл праці, ніж інше, десь стосунки можуть бути більш інтимні, а десь більш безособові. В одних майже кожен бере участь у всьому, що відбувається у громаді, в інших багато хто відсторонений або поодинокий (Black, 1976, с. 37). Мобілізація права фактично не має прояву, коли люди є дуже близькими один до одного, у таких випадках, вони схильні вирішувати конфлікти самостійно без участі третіх осіб. Ймовірність мобілізації права росте відповідно до збільшення дистанції взаємозв'язків між особами. Саме чисельність громади передбачає кількість судових процесів, які є результатом мобілізації права (Gottfredson, Hindelang, 1979, с. 9). Також, Блек зазначає, що відношення права до взаємозв'язків осіб є криволінійним, отже, чим ближчі або чим інтимніші стосунки між жертвою та злочинцем, тим менша ймовірність мобілізації права (Black, 1976, с. 41).

Цікавим також є те, що якщо взагалі немає жодного зв'язку між особами, то виклики в поліцію можуть зменшуватися, а не збільшуватися. Іншими словами, якщо хтось стає свідком злочину, який здійснюється проти особи, що є незнайома свідку, то свідок з меншою вірогідністю звернеться до поліції, ніж би тоді, коли жертва була б знайома свідку злочину (Avakame, Fyfe, Mccoy, 1999, с. 770). Дані емпіричної апробації теорії Блека у цьому ключі показують, що чим більш віддалені стосунки між жертвою та злочинцем, тим вища ймовірність виклику в поліцію, а також арешту (Avakame, Fyfe, Mccoy, 1999, с. 779).

Структура суспільства для Блека постає у вигляді концентричних кіл, де кожне кільце визначає інтегрованість особи у суспільство. Найближче до ядра цього кола, на думку Блека, розташовані одружені та працевлаштовані особи. Іншими словами, у баченні Блека, вони є найбільш інтегрованими у суспільство. Мобілізація права зосереджена в середині кола, і чим ближче ті чи інші особи до центру, тим більша ймовірність мобілізації права. Оскільки одружені та працевлаштовані особи є найбільш інтегрованими у суспільство, вони частіше викликають поліцію, ніж одинокі або безробітні особи і, коли вони роблять це, то отримують більше шансів на успіх (Avakame, Fyfe, Mccoy, 1999, с. 770). Результати дослідження професорів Авакамі, Файфі та професорки Маккой підтвердили твердження Блека, оскільки вони виявили, що одружені особи частіше викликають поліцію, ніж неодружені, і у цих випадках злочинців частіше арештують. Проте, безробітні, на противагу викликають поліцію частіше, ніж працевлаштовані, і їхні виклики частіше бувають успішні, а ніж справи працевлаштованих. Тому, у цьому випадку, твердження Блека було підтверджене тільки частково (Avakame, Fyfe, Mccoy, 1999, с. 779).

Проаналізувавши прогноз Блека щодо відношення чисельності громади до кількості повідомлених злочинів, американські професори, дійшли до висновку, що дані з національного опитування злочинності щодо рішення жертви злочину повідомляти поліцію чи ні за 1974-1976 рр. (National Crime

Survey data 1974-1976), не підтверджують цю гіпотезу. Оскільки, вони виявили, що у найменшій спільноті (чисельністю менше 10,000 осіб), показники були вищими у всіх випадках серйозності злочину, ніж у найбільшій спільноті, де проживає 1 млн. і більше осіб (Gottfredson, Hindelang, 1979, с. 10).

Фактор 3: Культура

Третім чинником впливу на поведінку права є культура, вона є *“символічним аспектом соціального життя, включаючи вираження того, що є справжнім, гарним і прекрасним. Таким чином, вона включає в себе уявлення про природу, реальність, теоретичну чи практичну, а також надприродне, метафізичне чи емпіричне ... Культура включає естетичне життя різного роду, образотворче мистецтво та таке як поезія та живопис, одяг та інше декоративне мистецтво, архітектура та навіть кулінарне мистецтво”* (Black, 1976, с. 61). Пригадуючи Бурдьйо, можна співставити його культурний капітал із чинником культури Блека, адже культурний капітал – це культурні компетенції і знання, які такі були “засвоєні” особами в процесі соціалізації. У самого ж Блека йдеться про внутрішнє життя осіб, їхні уявлення, світогляд, звички, манери. Тобто культурний капітал і є тією “культурою” людини, що впливає на мобілізацію права, адже як стверджує Бурдьйо, *“такий інкорпорований капітал, зовнішнє багатство, перетворюється в невід’ємну частину особистості, в габітус”* (Бурдьє, 2002, ст. 61). Тож, чим більший у людей культурний капітал, тим більше можливості та ймовірності, що вони будуть мобілізувати право. Причиною цього є те, що люди з вищим рівнем культурного капіталу зазвичай є більш освіченими, отож вони більш схильні до захисту своїх прав, адже краще знають свої соціальні позиції, права та можливості (Avakame, Fyfe, Messou, 1999, с. 770), тому *“грамотні та освічені люди мають більше шансів порушити судові позови проти інших”*, до того ж, *“сутички у суді між освіченими особами є більш серйозними та суворими”* (Black, 1976, с. 64).

Професори Авакамі та Файфі та професорка Маккой (Avakame, Fyfe, Mcsoy) стверджують, що згідно з даними національного опитування щодо віктимізації злочинів [the National Crime Victimization Survey], менш освічені особи частіше мобілізують право, викликавши поліцію, але їхні справи рідше завершуються арештом злочинців (Avakame, Fyfe, Mcsoy, 1999, с. 780). Професори Готтфредсон та Хінделанг (Gottfredson, Hindelang), використовуючи дані з національне опитування злочинності 1974-1976 [National Crime Survey data] довели, що освітній рівень жертви (за винятком тих, хто ще навчається в школі), як прогнозує теорія Блека, безпосередньо пов'язаний із зверненнями у поліцію (Gottfredson, Hindelang, 1979, с. 11).

Фактор 4: Соціальна організація

Четвертим чинником теорії Блека, що впливає на поведінку закону, є соціальна організація суспільства та здатність до колективних дій всередині суспільства (Black, 1976, с. 86). Організовані групи осіб є більш схильними до мобілізації права, ніж поодинокі особи. Блек стверджує, що групи з декількох людей мають більше шансів на відкриття судового процесу проти однієї особи, ніж навпаки. Наприклад, у зв'язку із кримінальними злочинами, *“поліція швидше чує про пограбування бізнесу, ніж про пограбування фізичної особи на вулиці”* (Black, 1976, с. 92-95). Підсумовуючи, Готтфредсон та Хінделанг запевняють, що більш організовані жертви (Black considers two or more individuals, by definition, to be more organized than a single individual) частіше звертаються до закону та викликають поліцію (Gottfredson, Hindelang, 1979, с. 13).

Фактор 5: Соціальний контроль

Останнім чинником за Блеком, який впливає на поведінку закону, є соціальний контроль суспільства або ж організації. Соціальний контроль – це спосіб саморегуляції взаємостосунків між людьми, шляхом дотримання неписаних та неформальних правил, тобто шляхом нормативного регулювання. Суспільство або організації самостійно визначають, що є нормою, правильними та неправильними вчинками, порушеннями, зобов'язаннями, а що ні (Black,

1976, с. 105). Таким чином, соціальні організації вирізняють девіантність поведінки та реагують на неї, визначаючи ті чи інші санкції. Соціальний контроль формується за допомогою прийнятих звичаїв, етичних норм та моральності суспільства, а це означає, що він змінюється залежно від місцевості, суспільства та загальноприйнятих норм у них. Оскільки соціальний контроль є ланкою права, тому і саме право змінюється в залежності від прийнятих норм, які визначаються соціальним контролем (Black, 1976, с. 109).

Соціальний контроль діє у неформальних місцях – вдома, на вулиці, у громадах, організаціях, тюрмі між в'язнями, тощо. Іншими словами, це місця, у яких немає чітко прописаних правил взаємодії в конкретних ситуаціях. Правова система діє на державному рівні, при серйозних конфліктах та сутичках, коли соціальний контроль не вправі вирішити ту чи іншу проблему. Саме тому, Блек розділяє сфери дії правової системи та соціального контролю. Перша сфера – це публічні місця (public places), а друга – приватна сфера життя людей, саме у таких місцях люди самостійно наглядають за суспільством, визначаючи санкції за порушення загальноприйнятих правил та обов'язків (Black, 1976, с. 110). До особливостей соціального контролю належить така річ, як час доби, в залежності від нього, право або соціальний контроль займають головні позиції у регулюванні суспільства. Блек наголошує на тому, що у денний час соціальний контроль значно сильніший, ніж уночі, тому і злочини частіше відбуваються саме вночі. А якщо вони і відбуваються, то ймовірність мобілізації права, а саме залучення поліції, є малою, оскільки люди самі вирішують ці проблеми за допомогою соціального контролю (Avakame, Fyfe, Mccoy, 1999, с. 771). Інша група професорів, а саме Готтфредсон та Хінделанг (Gottfredson, Hindelang) виявили інші тенденції, що суперечать припущенню, що там, де соціальний контроль є найбільшим (приватні сфери, а саме власне житло, дім), викликів у поліцію буде найменше, і, навпаки, там, де соціальний контроль є найменшим (вулиця), звітність до поліції буде найбільшою. Все вийшло навпаки, адже рівень викликів у

приватних місцях (власне житло) – 53%, а у публічних місцях (public places) вулиця – 38%. (1979, с. 14).

Висновки до розділу I

Хоч деякі гіпотези та твердження Дональда Блека не знаходять емпіричного підтвердження у дослідженнях Готтфредсона та Хінделанга (Gottfredson, Hindelang), проте, теоретична рамка Блека дає можливість простежити поведінку закону та самої правової системи у відповідності до характеристик людей, які мобілізують право. Також, за допомогою теорії Блека можна пояснити особливості мобілізації права, нерівність правової системи у тих чи інших випадках. Блек доводить, що правова система не є сталою, і за допомогою вищезазначених чинників можна спрогнозувати її поведінку та виявити, що вона змінюється відповідно до характеристик людей. З вищезгаданих емпірично протестованих даних західних професорів та професорок (Gottfredson M., Hindelang M., Avakame E. , Fyfe J., McCoy C.) можна зробити висновок, що правова система та її поведінка коливається в залежності від наявності таких характеристик як: соціальний статус, раса, стать. Однак, правова система мала б поставати однаковою перед усіма та бути незалежною від жодних факторів чи характеристик осіб, які її використовують, оскільки усі люди мають бути рівні перед законом.

Розділ II. Мобілізація права та вплив правоохоронних органів на цей процес

2.1. Роль правоохоронних органів та інституцій у процесі встановлення соціальних змін та рівності осіб

У цьому розділі буде розглянуто, у який спосіб правоохоронна система та особливості її функціонування не тільки не запобігають нерівності перед законом, а і цементують її. Тоді як у першому розділі я, як авторка цієї роботи, багато зверталась до американського досвіду. На противагу, у цьому розділі буде використано багато прикладів із російського контексту, зокрема я, як авторка цієї роботи, порівняю його з українським. Це потрібно з кількох причин: по-перше, як і Україна, Росія належить до системи континентального права (на відміну від США), по-друге, українська та російська правові системи запозичили багато особливостей функціонування (як на нормативному, так і на інституційному рівні) з радянських часів, і важливо розглянути схожі та відмінні особливості. Звісно, детальний аналіз причин такої різниці не є предметом цієї роботи, тож, я, як авторка цієї роботи, не зупинятимусь на них детальніше.

Люди є осередком конструювання упереджень і дискримінації щодо різних явищ, тому саме суспільство виступає головним аспектом у вкоріненні цих явищ у свідомість людей. Метою органів правопорядку є вирішення конфліктних ситуацій у суспільстві шляхом абстрагування від так званого упередженого погляду на ті чи інші характеристики осіб, проте, проаналізувавши ряд вищеописаних напрацювань на тему справедливості закону, висновки не цілком співпадають із цим твердженням. Судді та представники органів правопорядку, як і соціологи, мають відмовлятися від оціночних суджень, бути об'єктивними та справедливими у вирішенні суспільних проблем. Крім цього, вони і є тими важелями суспільства, які мають зменшувати тиск на людей з низьким соціальним статусом або тих, хто не є соціально благополучним. Знову ж таки, замість того, щоб виступати за

справедливість та соціальну рівність, що насправді і є істинними обов'язками правоохоронних органів, вони постають головними рушіями у встановленні упередженого ставлення до осіб з вищезгаданими характеристиками.

У статті “Social equality and the Mobilization of law”, Шеннон Портійо (Shannon Protillo), спеціалістка та викладачка у галузі кримінології та права у таких університетах США, як: George Mason University та University of Kansas, вивчає та аналізує праці сучасних вчених, які стверджують, що право може бути ефективним рушієм соціальних змін. Ці зміни можливі завдяки використанню формально-правових дій [formal legal action] та самої мобілізації права. На противагу, інші науковці, а саме Барстайн Пол та Монаган Керон, стверджують, що *“соціологи та правознавці все частіше роблять висновок, що навряд чи закони можуть призвести до соціальних змін, якщо вони не будуть успішно мобілізовані”* (Burstein, Monaghan, 1986, с. 356), а для того щоб мобілізувати право усі громадяни мають бути рівними перед законами, мати усі ресурси для мобілізації права та бути впевненими у справедливості. Проте, це, мабуть, неможливо, до того моменту поки право грає у чийхось інтересах. Шеннон Портійо (Shannon Protillo) запевняє, що *“вплив закону виходить за межі судової зали; знання та обізнаність у праві та його мобілізація допомагають трансформувати культуру та розуміння соціального статусу та влади”* (Portillo, 2011, с. 949). Вони, можливо, і є тими засобами трансляції упередженості до тієї чи іншої культури, статусу та позицій у суспільстві. Оскільки правові органи, зокрема суди формують правові норми, визнаючи ті чи інші права людей або ж окремих груп, вони безпосередньо впливають на сприйняття цих понять суспільством (Portillo, 2011, с. 949).

Право часто виступає підтримкою у пануванні чільних соціальних класів (Portillo, 2011, с. 950), оскільки правова система часто ставиться з упередженнями до нижчих прошарків суспільства, не зовсім справедливо захищаючи їхні права. Проте, Шеннон Портійо (Shannon Protillo) виявляє у своїй роботі три закономірності того, як ті, хто має відносно невеликі соціальні

переваги, мобілізують закон у своїх конфліктах (Portillo, 2011, с. 950). Вона пише, що існує протиріччя між правами, які виголошуються та тими, які забезпечуються. Це, власне, стосується осіб з низьким соціальним статусом, зокрема людей різних рас, осіб з інвалідністю або ж жінок (Portillo, 2011, с. 950). Дивлячись на таку ситуацію у контексті України, відразу згадуються проблеми меншин та соціально незабезпечених людей, що рідше призводять до успіху. Незважаючи на те, що влада часто виголошує у своїх промовах та програмах про допомогу таким особам, в деяких випадках навіть відповідного відношення від органів влади такі особи не отримують.

У своїй праці “The Hollow Hope: Can Courts Bring About Social Change?” Геральд Розенберг (Gerald Rosenberg), професор права та політології в університеті Чикаго, замість того, щоб розглядати суди як новаторів соціальної справедливості, розглядає суди як ті інститути, які систематизують та кодифікують культурні відмінності, які вже існують (Rosenberg, 1990). Зокрема, Розенберг розглядав суди як ті, хто слідує, а не ті, хто займає передові позиції у правових революціях. Він стверджував, що право та закони створюються і діють у існуючому культурному середовищі, що змінюється відповідно до місцевості. З цього випливає, що норми, які діють у тому чи іншому середовищі мають безпосередній вплив на прийняття судових рішень, зокрема на поведінку представників права (Rosenberg, 1990, с. 82). Отже, згідно з Розенбергом, поведінка закону залежить не тільки від характеристик осіб, які його мобілізують, про що писав Блек, але і від осередку цього закону та від культури, у якій він оперує. Відповідно, можна припускати, що правоохоронні органи, що створюють закони, в першу чергу відштовхуються не від первинної мети встановлення справедливості і рівності осіб, а від місця, у якому вони оперують та від норм та цінностей, що визначаються людьми у тій чи іншій місцевості. Це, у свою чергу, підтверджує слова Шеннон Протійо (Shannon Protillo) про те, що “*правова система та її органи не є осередками справедливості*” (Protillo, 2011, с. 949).

2.2. Роль правоохоронних органів у процесі урухомлення права

Пригадуючи чинник стратифікації суспільства, запропонований Блеком, важливо зрозуміти, чому саме справи людей нижчих соціальних класів не часто завершуються успіхом у правоохоронних органах, і чому у більшості випадків вони з самого початку приречені на провал для цієї групи людей. У цьому випадку важливу роль відіграє досудовий процес. Як вже зазначалося раніше, часто по відношенню до людей з низьким соціальним статусом можуть використовуватись незаконні тортури та допити з метою отримання свідчень або визнання провини у тих чи інших злочинах, який особа, можливо, і не скоювала. Автори книги “Траєкторія кримінального провадження” визначають декілька категорій кримінальних справ, і однією з них є *“справи, які неминуче підлягають порушенню, а коли в таких справах невідомий порушник, чи у цій справі ймовірність його знайти занадто низька, то швидше за все тут буде присутня фабрикація справи правоохоронними органами”* (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 396). Найчастіше фабрикація буде здійснюватися у провадженнях, де порушники належать до нижчих соціальних класів, оскільки вони є мішенню правоохоронних органів. До них допускається таке відношення в силу того, що такі люди не можуть себе захистити, не знають своїх прав або просто бояться, адже вбачають у зв’язках з законом та правовою системою страх та руйнівні наслідки для їхнього життя, як стверджувала Шеннон Протілло (Protillo, 2011, с. 950). Щодо незаконних допитів і тиску, то автори книги “Траєкторія кримінального провадження” пишуть, що *“фізичне насилля вважається прийнятним в професійній сфері, якщо це робиться у відношенні особи, яка з точки зору поліцейського, за його внутрішнім переконанням, скоїла злочин(...) або, яку самі поліцейські сприймають як злочинця чи маргінала”* (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 397). Якщо людина не скоювала жодного злочину, але за певних характеристик видалася для правоохоронних органів підозрілою чи маргіналом, вона автоматично попадає під тиск поліції, який виправдовується і вважається нормальною практикою з метою отримання доказів чи визнання

провини, адже *“професійна культура виправдовує порушення закону оперативниками для отримання доказів винності особи”* (Панєях, Титаєв, Шклярчук, 2018, с. 397). Більше того, зазвичай поліція схильна тиснути саме на представників нижчих соціальних прошарків, адже вони вважаються маргіналами суспільства і, знову ж таки, не можуть себе захистити. Навіть, якщо поліція затримала підозрюваного у тій чи іншій справі і, згодом зрозуміє, що він або вона не винний/а або не скоював/ла злочину, вони будуть уникати звільнення тієї особи, у зв'язку з тим, що виходить так, що вони невинну людину затримували, а потім визнали свою помилку. Зі слів слідчого МВД Росії, *“якщо поліція затримала людину, то вона має обов'язково її заарештувати”* (Панєях, Титаєв, Шклярчук, 2018, с. 403), адже поліція не може помилятися і завжди права у своїх вчинках.

Яким чином представникам правової системи вдається довести вину за злочин, який людина не скоювала? Прочитавши книгу *“Траєкторія кримінального провадження”*, можна виділити кілька найбільш популярних способів, якими користуються правоохоронні органи. Низький соціальний статус – найголовніший критерій у, так званій, фабрикації справ, тобто пошуку *“цапа-відбувайла”*. Представники нижчого соціального статусу часто не знають своїх прав і не можуть за себе постояти. Щоб довести вину необхідно мати докази проти тієї чи іншої особи, а доказами є деталі місця події і взагалі злочину, які може знати лише потерпілий та людина, яка скоїла злочин. То як не винні особи розказують про ці деталі в суді, звідки вони їх знають? Коли суддя та інші особи присутні у суді чують, що людина розказує про ці деталі, то будь-які її заперечення про скоєння злочину вже не беруться до уваги. Іншими словами, якщо людина знає про деталі злочину, то це автоматично означає, що ця людина там була і є винною, оскільки подробиці злочину є основною зачіпкою при фабрикації справи. *“В процесі отримання зізнань оперативні співробітники нехтують заборонаю ставити навідні запитання (...), при дотриманні цієї заборони підвищується ймовірність того, що кримінальному переслідуванню буде піддана не випадкова, а дійсно винна*

людина” (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 402). Правоохоронці розказують звинуваченому найдрібніші подробиці, що міг би знати справжній злочинець, ставлячи йому питання, що містять ті подробиці. Одним із випадків був, коли звинувачуваного, зі слів слідчого прокуратури, споювали та арештовували на 15 діб. Під час цього арешту він піддавався жорстокому моральному тиску зі сторони оперативників, що розказували йому про деталі злочину, і потім він сам не знав, звідки це все йому відомо, тому і вирішив добровільно зізнатися написавши заяву із зізнанням (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 402).

Практики фабрикації справ набирають ще більших обертів при роботі з наркозалежними людьми. Відповідно до російського законодавства, такі люди підлягають адміністративному правопорушенню та арешту терміном до 15 діб, саме тому правоохоронні органи вдаються до такого арешту, щоб сфальсифікувати будь-яке інше провадження, де необхідний підозрюваний, яким і стає цей наркозалежний. Справа в тому, що у людини, яка приймає наркотики виробляється “ломка”, а коли вона заарештована на 15 діб, вона не може себе контролювати і тверезо думати головою. Коли настає такий момент, правоохоронні органи пропонують таким арештантам зізнатися у скоєнні злочину, який вони не скоювали, а навзамін отримати “дозу” (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 399). В одному із фрагментів польових щоденників спостереження прокуратури за 2013 рік був запис про випадок, коли слідчий заносив сфабриковану справу заступникові прокурора, а той відмовив у зв’язку із недостатньою кількістю доказів, помітивши, що затримання було здійснене за вживання наркотичних засобів не у медичних цілях. На той момент пройшла лише одна доба від затримання, і слідчий зауважив: *“А чого ти до мене прийшов зараз, приходь через три доби – він тобі не тільки про цей розбій і спільника розповість, але і як Леніна вбив”* (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 400). Саме ось такими методами та зловживанням свого становища і влади правоохоронці добиваються зізнань у злочинах, байдуже чи справжні це злочинці чи невинні люди, які за збігом обставин виявились зручними для правової системи. *“Без тисків ж на тих фігурантів, яких*

поліцейські щиро вважають винними або злочинними, не обходиться практично жоден підрозділ – різниця лише в ступені жорстокості цього тиску, в жорстокості силових прийомів, які варіюються досить широко” (Панеях, Титаев, Шклярук, 2018, с. 399). І здавалось би, що чим вище посади у правовій системі, тим більше гуманності та справедливості, проте такий тиск і жорстокість присутня практично усюди, адже всі зацікавленні у підвищенні статистики розкриття злочинів байдуже якими методами.

2.3 Соціальний статус підозрюваного як привілей або недолік у досудовому процесі

Привілеї високостатусних правопорушників полягають у мірах запобіжних заходів, які використовуються з метою обмеження прав особи, щоб уникнути подальші кримінальні злочини, скоєні цією особою. Таких заходів існує декілька: особисте зобов'язання, підписка про невиїзд, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою. У Росії слідчі зазвичай обирають між підпискою про невиїзд та триманням під вартою. Майже всі заходи поширюються до усіх звинувачуваних, окрім домашнього арешту та застави – *“ці заходи використовують тільки по відношенню до визначених груп, а саме – високостатусних соціальних прошарків населення”* (Панеях, Титаев, Шклярук, 2018, с. 405). Така особа може скоїти злочин і буде відпущена, і ніхто під вартою її тримати навіть не буде до наступних етапів слідства, що вже є грубим порушенням зі сторони правоохоронців, але такі речі допускаються в залежності від того, які люди на лаві слідства. В реаліях України така соціальна нерівність відповідно до соціального статусу особи також існує, проте не так явно. Відповідно до Кримінального Процесуального кодексу України, а саме статті 182, розмір застави в Україні визначається слідчим суддею та судом, беручи до уваги всі деталі злочину (КПК, 2012, розд. 18 ст. 182). Тут головним чинником постає саме розмір застави. Наприклад, у злочинах невеликої або середньої тяжкості розмір застави становить від одного до двадцяти розмірів прожиткового мінімуму, у випадку вчинення

тяжкого злочину ця застава буде сягати суми від двадцяти до вісімдесяти розмірів прожиткового мінімуму, та у випадках особливо тяжких злочинів, – від вісімдесяти до трьохсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Іншими словами, якщо злочин вчинила особа, що належить до вищого соціального класу, наприклад, олігархи, бізнесмени, тобто люди, які мають великі статки, то для них внести заставу у розмірі двадцяти прожиткових мінімумів не буде складати труднощів. Проте, якщо злочин скоїла особа, що належить до нижчих соціальних прошарків, ситуація складається навпаки. Прожитковий мінімум – це зазвичай весь капітал таких осіб, відповідно внесення застави у розмірі більшому, ніж один проблематично для таких осіб. Саме тому, у цьому випадку і в українському контексті високостатусні особи мають більші привілеї, ніж люди із середньостатистичним заробітком.

Згідно із законом України про пробацію, у статті 5 зазначено, що діяльність служби *“пробації ґрунтується на принципах:*

- *соціальної справедливості;*
- *законності;*
- *поваги та дотримання прав і свобод людини та громадянина;*
- *рівності перед законом;*
- *неупередженості;*
- *відкритості;*
- *прозорості та підзвітності.”* (Закон України про пробацію, 2015, розд. 1 ст. 5).

Саме тому особі, яка не в змозі оплатити адвоката з метою захисту власних прав та допомоги у судовому процесі, їй адвокат надається безкоштовно. Проте, слідчі, що вже займаються цією справою до цього моменту стараються отримати визнання вини від затриманого. Схема полягає у тому, оскільки людина не володіє ресурсами для найму адвоката, слідчі або оперативники пропонують їй визнати свою провину, беручи до уваги те, що людина могла і не скоювати злочин, взамін на те, що її справу перекваліфікують на менш серйозну і головне – з меншими для неї санкціями. Для людини, необізнаної у

своїх правах та юридично неграмотної, це рішення видається доволі розумним та вигідним (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 400), саме таким чином правоохоронні органи можуть закривати свої нерозслідувані провадження і “добре” виконувати свою роботу. Проте, важливим фактом залишається дотриманість справедливості та законності їхній дій, на що ніхто не звертатиме уваги, адже саме правоохоронні органи є осередком влади.

Якщо провадження все-таки доходить до моменту, коли людині треба наймати адвоката, але вона не має коштів на це, їй його наймає держава з метою захисту інтересів та прав людини. Згідно з російським законодавством у такому випадку, адвоката наймає слідчий, який безпосередньо веде справу цієї людини, а його головна мета полягає у доведенні вини тієї чи іншої особи. Отже, для адвоката, найманого слідчим, буде важливо підтримувати з ним дружні стосунки, адже, фактично, слідчий – це роботодавець для адвоката. *“Слідчий згідно із статтею 51 УПК обирає кому із вільних адвокатів, які погоджуються працювати за цією статтею і затверджені адвокатською колегією, тобто він дає роботу для адвоката, таким чином від нього залежить скільки отримує адвокат за свою роботу, адже успішні юристи отримують значно більше коштів, працюючи по найму”* (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 418-19). Не часто трапляється так, коли звинуваченому надається совісний адвокат, який буде зацікавлений у доведенні невинності свого клієнта та справедливості судового процесу, так як його у будь-який момент може прибрати слідчий, тому що саме він обирає його. Частіше справа складається таким чином, що *“адвокат за призначенням може і вмовляти обвинуваченого піти на вигідну слідчому угоду, а то і зовсім грати на стороні обвинувачення, обманюючи підсудного і саботуючи його інтереси”* (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 421). Адвокатам вдається дуже легко обманювати людей, чії права вони мають захищати, саме через такі обмани часто суддів підозрюють у корупції, а справжніми хабарниками являються саме адвокати. *“Адвокат нібито може пообіцяти підсудному підкупити суддю, а потім, отримавши бажаний результат справи (наприклад,*

припинення справи або умовний термін), просто залишити гроші собі” (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 440). Люди віддають останні кошти, довіряють своєму “захисникові”, вірять, що він хоч якось зможе допомогти, навіть не всіма дозволеними способами, а він жорстокою підставляє їх. Все, що відбувається у російській кримінальній системі по відношенню до людей, видається вкрай жорстоким не тільки щодо злочинців, а і щодо невинних осіб, які стали жертвами цієї системи.

Окрім того, що оплата адвоката залежить від взаємовідносин із слідчим, який веде справу та оплачується державою, вона включає в себе тільки присутність у суді на слуханнях. Стереотипне розуміння ролі адвоката передбачає, що адвокат, має бути зацікавлений у захисті та виправданні свого підопічного підсудного, він має шукати докази, аби довести невинність підсудного. Для цього йому необхідно витратити на це чимало часу, їздити у слідчий ізолятор, щоб спілкуватися із підсудним, проте від цього не залежить заробіток адвокатів, яких викликає слідчий і оплачує держава. Збільшуватися заробіток навіть не буде і від виграних справ у сторону підсудного або ж оскарження винесених вироків у суді (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 442).

Розглянемо приклад того, що відбувається, якщо все-таки адвокат вирішує добросовісно працювати і захищати звинуваченого. Наприклад, він знаходить докази, що доводять непричетність та невинність звинуваченого і для того, щоб додати їх у кримінальне провадження, йому необхідна згода слідчого, адже сам він веде цю справу і збирає усі документи. Для слідчого докази непричетності звинувачуваного зовсім не вигідні, і він усіляким методами старається уникнути попаданню цих документів у справу. Найчастіше він каже, щоб адвокат представив їх вже у суді, де адвокат отримує відмову у цьому зі сторони судді, яких каже, що все має бути одразу у провадженні і виходить так, що сторона захисту приховувала документи цієї справи від слідства (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 421).

Цікавим буде оглянути та дізнатися, як працює система надання безоплатної правової допомоги в Україні. Відповідно до Статті 59 Конституції України,

кожен громадянин має право на правову допомогу. Крім того, Стаття 63 свідчить про те, що обвинувачений має право на захист, а Стаття 129 визначає право на захист як один з найважливіших принципів, що лежить в основі судочинства (КУ ст. № 59,63,129). *“Правова допомога” включає в себе правові консультації, допомогу та представництво для осіб, затриманих, заарештованих, позбавлених волі, підозрюваних чи звинувачених у скоєнні злочину, а також для потерпілих та свідків в рамках кримінального провадження*” (Доктор Карвер, Шульга, Ілікчієва, 2019, ст. 13). В Україні правова допомога, що надається державою, забезпечується потребуючим через Координаційний центр з надання правової допомоги та його територіальними відділеннями – регіональні центри з надання БВПД та місцеві центри з надання БВПД. Теоретично згідно з прочитаним матеріалом та правилами надання такої допомоги, виглядає все досить добре, надійна правова допомога дійсно забезпечується потребуючим, проте на практиці, можливо, все далеко не так. Безумовно вагомим принципом цієї допомоги є незалежність інтересів наданого адвоката, *“хоч саме держава відповідає за надання правової допомоги, фактичний зміст захисту визначається юристом відповідно до власних професійних критеріїв”* (Доктор Карвер, Шульга, Ілікчієва, 2019, ст. 14). Відповідальність держави полягає у наданні потребуючим адвоката та кваліфікованої правової допомоги на всіх етапах досудового і судового процесу, проте не виключається того факту, що існує багато затримок, які можуть не забезпечувати очікуваної професійної допомоги. Оскільки робота адвоката оплачується незалежно від того, чи справа виграна чи зазнала поразки у суді, він може не прикладати усіх своїх зусиль під час усіх етапів кримінального провадження. Щоб результат був успішний, адвокат має відвідувати усі зустрічі із підозрюваним, шукати докази невинності, витратити дуже багато часу, проте, підозрюваного нічого не захищає від того, що адвокати можуть бути недостатньо відповідальні та недостатньо сумлінні у своїй роботі.

Закони чітко визначають, що *“обвинувачений повинен мати право на ‘правову допомогу за власним вибором’”*, проте, *“на практиці суди можуть відхилити вибір обвинуваченого, хоча й повинні ‘безумовно враховувати побажання відповідача’”* (Доктор Карвер, Шульга, Ілікчієва, 2019, ст. 17). Національні правила також можуть обмежувати вибір адвокатів, доступних обвинуваченому – ці фактори безумовно не створюють надійний імідж безоплатної правової допомоги. *“Засоби правового захисту повинні бути дієвими, а не ілюзорними”*, адже досі велика кількість осіб страждає від несправедливості закону та фальсифікації кримінальних проваджень і судових процесів (Доктор Карвер, Шульга, Ілікчієва, 2019, ст. 19). Тепер стає ясніше, чому все-таки представники нижчого соціального класу бояться та уникають мобілізації свого права, адже рівність, яку усі так жадають, доступна не для всіх. *“Усі тварини рівні, але деякі рівніші за інших”* (Orwell, 2014, с. 100), хоч Орвелл писав про комунізм та капіталістичні відносини, ситуація залишається такою самою, адже навіть тоді, коли всюди прописано та завжди виголошується рівність людей, здавалось би, усі прагнуть до цього, проте на ділі від рівності та справедливості і сліду не залишається. Ті, хто багатші керують світом та однією із найважливіших його сфер – правовою системою, а ті, хто бідні – залишаються лиш пішаками у їхній грі.

Відповідно до авторів книги *“Траєкторія кримінального провадження”*, головною траєкторією є саме робота із представниками нижчих соціальних класів та, так званими, маргіналами суспільства. Робота із такими підозрюваними вважається найбільш легкою, простою та доступною. Адже, *“при роботі із такими особами неформально дозволено не дотримуватися жодних прав підозрюваного, часто трапляються тортури (...), після цього підозрюваний буде повністю ‘зламаний’”*, правоохоронці отримають визнання вини, звісно ж, за нескоені злочини у тому числі, і потім *“процес буде запущено формально, спираючись на визнання вини підозрюваного та свідчення поліцейських”* (Панеях, Титаєв, Шклярчук, 2018, с. 441). Більше того, *“усі вироки та рішення суду приймаються у атмосфері дружби та*

взаєморозуміння між адвокатами, прокурорами, слідчими, суддею” (Панеях, Титаев, Шклярчук, 2018, с. 446), та іншими причетними до цього процесу. Усі зацікавлені у тому, щоб піднімати статистику розкритих злочинів у потрібну сторону, зокрема у тому, щоб зберегти хороші стосунки між усіма підрозділами.

Висновки до розділу II

З вищеописаних деталей досудового процесу, які я обрала для свого аналізу, можна підвести підсумки, що закон і правова система є явищами конструйованими, які з’являються лише тоді, коли втрачається рутина. Тобто, коли правоохоронці не можуть вирішити ту чи іншу справу перевіреними ustalеними практиками, лише тоді вони звертаються до закону. Проблема, полягає у тому, що закон і норми змінюються, проте ніхто на них не звертає уваги, адже усім є відомі загальноприйняті шляхи вирішення та роботи з різними випадками. В результаті, упередженість правоохоронних органів переходить і у інші ланки суспільства, адже будь-яке прийняте рішення на підставі тих чи інших чинників виходить із залу суду та транслюється у суспільство. Саме тому, роль правоохоронних органів є дуже вагомою у конструюванні свідомості та відношення до тих чи інших характеристик осіб. Незважаючи на усі вказані принципи справедливості, відкритості та рівності правоохоронних органів, припускаю, що про об’єктивні рішення, справедливе ставлення до обвинуваченого та рівність правової системи, ніхто і не згадує, і саме від таких факторів залежить мобілізація права. Виходить так, що право мобілізує лише той, кому це вигідно і лише у тих ситуаціях, коли це вигідно.

Розділ III. Злочини проти моральності. Наруга над могилою

Чому у цьому контексті цікавими є злочини проти моральності? Сама по собі мораль – явище, сформоване суспільством, його дуже складно верифікувати чи квантифікувати. Колективні уявлення, що добре, погано, що є прийнятним, а що ні, таким чином, створюють певний світогляд та норми у суспільстві. Мораль і право є дещо схожими, просто право є узаконеними зобов'язаннями членів суспільства, що стримують і напрямляють їхню поведінку зовні, а мораль навпаки, існує на внутрішньому рівні кожної особи і мотивує її поведінку неписаними законами. Іншими словами, і мораль, і право є предметом соціальних конвенцій. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про захист суспільної моралі”, суспільна мораль визначається як *“система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість”* (Про захист суспільної моралі, 2003, ст. 1). Ця система виникає саме у підсвідомості людей, формуючи поведінку людей у суспільстві відповідно суспільно значущих встановлених правил. Відповідно до географічного положення змінюються ті аспекти суспільного життя, які беруться під охорону законами кримінального кодексу країни. Мораль відповідає за духовні цінності людей, викликає почуття відповідальності за власні дії та контролю цих дій відповідно до духовних цінностей суспільства.

Злочини проти моральності є небезпечними, оскільки вони ставлять під загрозу духовність, цінності та морально-етичні норми суспільства, стверджує кандидат юридичних наук, Анна Ландіна, яка пише у своїй дисертації, що *“суспільна небезпечність злочинів проти моральності полягає в деформації духовно-етичних цінностей суспільства, насадженні бездуховності, деградації особистості, що знижує загальний рівень культури суспільства, (...)”* (Ландіна, 2005, с. 5). Однак важливо зрозуміти, що як і “суспільна мораль”, “духовно-етичні цінності”, “насадження бездуховності” і схожі поняття, якими оперує Ландіна також не належать до таких, які легко виміряти

і чітко означити. Відповідно, можна стверджувати, що суспільна мораль легко може стати предметом спекуляцій. Незважаючи на те, що право на свободу слова закріплене у Конституції та низці інших законів, схожі туманні формулювання створюють небезпеку для використання законодавства з метою свідомих (чи несвідомих) політичних переслідувань.

Означення статті 297 ККУ

Частина перша статті 297 ККУ передбачає наругу над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого. Одним із покарань передбаченим порушенням цієї частини статті 297 ККУ є обмеження або позбавлення волі на строк до трьох років. У другій частині цієї статті йдеться про культурний аспект цього злочину, а саме *“осквернення або руйнування братської могили чи могили Невідомого солдата, пам’ятника, спорудженого в пам’ять тих, хто боровся проти нацизму в роки Другої світової війни – радянських воїнів-визволителів, учасників партизанського руху, підпільників, жертв нацистських переслідувань, воїнів-інтернаціоналістів та миротворців, а також осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України і брали безпосередню участь в антитерористичній операції, у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації або іншої держави, визнаної Верховною Радою України агресором, учасників Революції Гідності, борців за незалежність України у ХХ столітті, що у свою чергу карається обмеженням волі на строк від трьох до п’яти років або позбавленням волі на той самий строк”* (ККУ, 2001, розд. 12 ст. 297).

Випадки наруги над могилою в Україні

Відповідно до кримінального кодексу України наруга над могилою має каратися обмеженням або позбавленням волі на строк до трьох років, проте

часто цей закон не знаходить підтвердження в реальному житті. В Україні існує низка випадків наруги над могилою, що в деяких ситуаціях завершувалось мобілізацією права, а у деяких ні. Львівська газета “Ратуша” у 2019 році опублікувала статтю про випадки злочинів, скоєних на Личаківському цвинтарі. Директор ЛКП “Личаківський цвинтар” розповідав історії про те, як були випадки викрадення металевих, бронзових частин та деталей пам’ятників. Зокрема, часто викрадають свіжопосаджені квіти, лампадки або ж навіть рамки чи металеві букви та цифри з надгробків (Розкрадачі гробниць, 2019). Всі ці випадки можна трактувати як наругу над могилою, проте, чомусь у певних випадках ці справи навіть не передавалися до суду. Тут, мабуть, відіграють роль лінощі та небажання правоохоронців та керівників цвинтаря вирішувати ці справи, таким чином, звільняючи правопорушників від важких наслідків, а саме обмеження або позбавлення волі від трьох до п’яти років. З іншого боку, у випадку осквернення меморіалів фігурує, скажімо, відома справа Ганни Сінькової, *“яка в грудні 2010 року брала участь в приготуванні яєчні на “вічному вогні” на могилі Невідомого солдата в Києві”* (Сергацкова, 2018). Вона була засуджена умовно до трьох років позбавлення волі, проте, Європейський суд з прав людини захистив її, визнавши це ув’язнення незаконним.

Зокрема, схожа ситуація сталась і у Хмельницькій області, коли чоловіка за скоєння злочину наруги над могилою на підставі ст.75 КК України було звільнено від відбування призначеного покарання. Цей чоловік завдав матеріальну та моральну шкоду родичам померлих осіб внаслідок своїх неправомірних дій, а саме викравши хвіртку та металевий паркан. За ці дії він засуджений до чотирьох років позбавлення волі, проте згодом звільнений (Сайт міста Шепетівка, 2019). Безумовно існують випадки, у яких людей ув’язнюють за такі злочини, але деяким вдається уникнути цього покарання, тому, виходячи із теоретичної рамки даної роботи важливим є розглянути як працює мобілізація права у випадках наруги над могилою. Зокрема, не менш

важливим аспектом є розгляд того, кого саме ув'язнюють за такі злочини та які характеристики впливають на це.

Висновки до розділу III

Злочини проти моральності, а саме стаття 297 ККУ є особливо цікавими у зв'язку з тим, що об'єкт злочину – моральні почуття людей. Здавалось би, що почуття цілком абстрактне явище, проте чомусь за такий вид образи існує цілком реальне покарання у вигляді позбавлення волі. Дивним тут є, що встановлена кримінальна відповідальність за те, що люди не страждають фізично, або ж їхнє теперішнє життя не руйнується від цих злочинів, радше страждають їхні почуття, які є внутрішніми і абстрактними. Можна взяти до прикладу іншу статтю, а саме статтю 152 ККУ, зґвалтування, цей злочин карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років (ККУ, 2001, розд. 4 ст. 152). Проте, чому за моральні образи визначений відносно такий самий строк позбавлення волі, як і за абсолютно реальну нанесену фізичну шкоду людині? Саме у цьому ключі злочини проти моральності є дуже цікавими та особливими.

Формулювання гіпотез

Автори книги “Траєкторія кримінального провадження” розглядали найтипівіші злочини та найтипівішу поведінку правоохоронних органів. Проаналізувавши їхню роботу, можна зауважити, що правоохоронці не користуються законом, не спираються на усі статті, норми і правила при роботі з рутинною – злочинами, які трапляються найчастіше. Вони мають напрацьовані схеми роботи, байдуже, що норми, які вони використовують могли вийти з ужитку та конституції ще декілька років тому. Більше того, ці схеми входять в дію, коли на горизонті з’являється зручний та вигідний підозрюваний, хоча він може і не скоювати злочин. Найтипівіший та зручний підозрюваний змінює манеру роботи правоохоронців. Він – *“чоловік працездатного віку (більше, ніж 80% підсудних), який не має вищої освіти (більше, ніж 91,5% підсудних), безробітний або працевлаштований (85,2%)”* (Панеях, Титаев, Шклярук, 2018, с. 18) Зокрема, *“соціальний статус злочинця сильно корелює із соціальним статусом жертви”* (Панеях, Титаев, Шклярук, 2018, с. 18).

Гіпотези:

Гіпотези сформульовані у ході написання цієї роботи можна умовно розділити на дві групи: проти кого порушують кримінальне провадження за статтею 297 ККУ та кого засуджують за статтею 297 ККУ.

1. Можна припускати, що найчастіше кримінальні провадження за статтею 297 ККУ “наруга над могилою” порушують проти:

- 1) представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей;
- 2) безробітних або працевлаштованих осіб, з невисоким рівнем освіти;
- 3) у випадку наруги над могилами солдатів, що воювали у часи Другої світової війни, брали участь в АТО, боролись за незалежність України у ХХ ст. – проти молодих людей, що мають ті чи інші політичні погляди;
- 4) припускаю, що кримінальне провадження ініціюють та порушують самі правоохоронці, фальсифікуючи це правопорушення у вигідних для них ситуаціях (можливо, з метою підвищення статистики).

2. Можна припускати, що найчастіше за статтею 297 ККУ “наруга над могилою” засуджують:

- 1) представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей;
- 2) безробітних осіб, з невисоким рівнем освіти, вихідців із маленьких міст, сіл міського типу та звичайних сіл;
- 3) чоловіків віком 50-60 років.

Висновки до теоретичної частини

Підсумовуючи проаналізовані джерела, можна зробити декілька загальних висновків:

- 1) закон не виникає у вакуумі. Він не працює так, як прописано у Конституціях та відповідних документах;
- 2) існує низка чинників, які впливають на “поведінку” закону та сприяють нерівній мобілізації права;
- 3) важливим аспектом у мобілізації права є також досудовий процес. Роль правоохоронних органів є однієї із найголовніших та найвпливовіших на встановлення рівності;
- 4) злочини проти моральності позбавлені постраждалої сторони, але мають доволі жорстоке покарання за образу почуттів, абстрактного поняття.

Найголовнішим висновком цієї роботи є те, що закон не працює так, як він прописаний у кримінальному кодексі, цього просто недостатньо для його ефективного застосування. Існує перелік чинників, що впливають на функціонування закону, починаючи з особистих характеристик осіб, закінчуючи досудовим процесом та роллю правових органів у цьому процесі. Повертаючись до першого розділу даної роботи, необхідно повторити, що право не є таким справедливим та не завжди має на меті встановлення рівності. Право безпосередньо може використовуватись як інструмент встановлення рівності, але з такою самою силою, воно може слугувати і інструментом забезпечення привілейованого становища для зацікавлених осіб. Незважаючи на таку вагомую роль права у житті людей, а саме встановлення рівності шляхом регулювання соціальних відносин, право часто може створювати абсолютно протилежну ситуацію. Двозначність правової системи та причини нерівності, які трапляються у тих чи інших ситуаціях пояснює саме феномен мобілізації права. Цей термін дозволяє виявити прогалини, які існують у праві та передбачити його поведінку в залежності від тих чи інших чинників.

Звернувшись до другого розділу роботи, важливим є зазначити вагомість ролі правоохоронних органів та інституцій у процесі мобілізації права. Адже, саме

вони мають найбільші важелі впливу на досудовий процес. Проаналізувавши книгу “Траєкторія кримінального провадження”, можна стверджувати, що саме на цьому етапі вирує найбільший рівень несправедливості та нерівності закону по відношенню до осіб. Ті, хто впроваджує закон та сприяє його функціонуванню не завжди зацікавлені у тому, щоб врегульовувати усі конфлікти справедливо, спираючись на основні принципи та функції права. Частіше, правоохоронні органи виходять із готових схем та шаблонів роботи, які вказують на те, як чинити у тому чи іншому випадку, не враховуючи усіх особливостей провадження, а тим більше принципів рівності перед законом усіх осіб. Знову ж таки, замість того, щоб виступати за соціальну рівність, що насправді є істинним обов’язком правоохоронних органів, вони постають головним рушієм встановлення упередженого ставлення. Адже, виносячи ті чи інші вирoki за існуючими шаблонами роботи, вони вкорінюють у суспільство упередження стосовно тих чи інших осіб, адже систематизуючи ці норми у залах суду, вони транслиують їх і у суспільство.

Саме через такі дії правоохоронних органів багато людей відмовляються від того, щоб мобілізувати право. Зокрема, вони часто уникають будь-якого контакту із правовою системою. Крім необізнаності у своїх правах, люди часто ставлять під сумнів допомогу з сторони правової системи. Через велику кількість сфабрикованих проваджень, можливості фальсифікації та, наприклад, надмірно жорстоке ставлення у російській кримінальній системі, доволі часто невинні люди страждають та перебувають у ролі “цапа-відбувайла”. Опинившись не той час, не в тій ситуації, та без можливості захистити самих себе від пригноблюючої влади правоохоронців, ці люди стають заручниками ситуації. Запропоновані Блеком чинники актуальні і у цій ситуації, адже відштовхуючись саме від них, правоохоронні органи вирішують, як діяти у тих чи інших ситуаціях, з тим чи іншим підозрюваним. У третьому розділ цієї роботи визначено, що стаття 297 ККУ передбачає встановлення кримінальної відповідальності за злочини, у яких люди не страждають фізично чи матеріально, а тим більше їхнє теперішнє життя не

руйнується від цих злочинів, радше страждають їхні почуття, які є внутрішніми і абстрактними. Іншими словами, встановлений доволі серйозний термін покарання та ув'язнення за образу почуттів, які є внутрішніми та, найважливіше, абстрактним. У цьому випадку, відсутня постраждала сторона, на її місці почуття рідних та близьких померлого, але все-таки за доволі абстрактні збитки, люди мають нести досить таки реальну відповідальність. Злочини проти моральності, зокрема стаття 297 ККУ, є досить дивними та своєрідними, саме тому цікаво розібратись при яких умовах право мобілізується в одних випадках, а в інших – ні. Зокрема, хто саме мобілізує право і проти кого у злочинах проти моральності. Враховуючи проаналізовану теоретичну літературу, можна припустити, що фальсифікація кримінальних проваджень не є рідкісним феноменом, саме тому не виключено, що вона може бути присутня і у цих злочинах.

Розділ IV. Наруга над могилами в Україні. Кого і за що насправді засуджують за 297 статтею ККУ?

4.1 Методологічна частина

В ході написання теоретичного розділу даної роботи на тему “Мобілізація права у ‘злочинах проти моральності’: випадок наруги над могилами” мною були висунуті гіпотези, які умовно можна розділити на дві групи: проти кого порушують кримінальне провадження за статтею 297 ККУ та кого засуджують за статтею 297 ККУ.

1. Можна припускати, що найчастіше кримінальні провадження за статтею 297 ККУ “наруга над могилою” порушують проти:

- 1) представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей;
- 2) безробітних або працевлаштованих осіб, з невисоким рівнем освіти;
- 3) у випадку наруги над могилами солдатів, що воювали у часи Другої світової війни, брали участь в АТО, боролись за незалежність України у ХХ ст. – проти молодих людей, що мають ті чи інші політичні погляди;
- 4) припускаю, що кримінальне провадження ініціюють та порушують самі правоохоронці, фальсифікуючи це правопорушення у вигідних для них ситуаціях (можливо, з метою підвищення статистики).

2. Можна припускати, що найчастіше за статтею 297 ККУ “наруга над могилою” засуджують:

- 1) представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей;
- 2) безробітних осіб, з невисоким рівнем освіти, вихідців із маленьких міст, сіл міського типу та звичайних сіл;
- 3) чоловіків віком 50-60 років.

З метою перевірки цих гіпотез, я, як авторка цієї роботи, вирішила зосередити свою увагу на судових вироках за 297 статтею кримінального кодексу України. Аналіз судових вироків за цією статтею дозволяє побачити, як часто цей злочин трапляється, його особливості, та найголовніше – хто його найчастіше скоює, яким чином та яке саме визначається покарання. Згідно з законом, всі

кримінальні правопорушення, тобто злочини, мають фіксуватися поліцією та вноситися у Єдиний реєстр досудових розслідувань незалежно від складу злочину чи будь-яких інших його особливостей. Іншими словами, мова йде про автоматичне внесення відомостей в ЄРДР. Власне, завдяки цьому можна бачити повну та реальну картину, а саме статистику злочинності в країні. Проте не все і не завжди туди вноситься та виноситься на, так званій, офіційний рівень. Дуже багато злочинів фільтруються на різних досудових етапах з метою збалансування статистики, адже велика кількість злочинності в країні вимагає і високої кількості розкриття цих злочинів, що не завжди виходить підтримувати правоохоронцям. Саме тому, існують різні схеми пов'язані із внесенням та фіксування тих чи інших злочинів до ЄРДР, так звані фільтрації або відсіювання (Соколова, Баглай, Герасим, Бабич, Боброва, 2021, ст. 36).

Вироки – це умовна крапка на шляху, який проходить кримінальне провадження від моменту його фіксації та порушення до судової зали, огляду суддею та, безпосередньо, прийнятого ним або нею рішення. Кримінальне провадження проходить дуже тернистий, бюрократичний та заплутаний шлях перед тим, як потрапити до судової зали та до рук судді, тому на цьому шляху може траплятися багато змін та речей, які можуть впливати на траєкторію кримінального провадження і його кінцеву точку. Відповідно до теоретиків кримінального права, вирoki *“служують меті стримування майбутнього злочину як засудженим, так і іншими особами, які замислюються про вчинення того самого злочину. По-друге, покарання слугує меті відплати, тобто покарання за злочинні дії”* (Cornell Law School). Вироки є тими рішеннями, які є оприлюдненими та доступними усім, адже мають на меті, як було вище зазначено, стимулювати людей до виправлення поведінки або зупиняти їх від скоєння подібних злочинів. Саме у них міститься інформація про те, за яких обставин було скоєно злочин, хто його скоїв та яке покарання було обрано для обвинуваченого. За допомогою аналізу вироків, мені вдасться співставити результати цього аналізу з висунутими мною гіпотезами та

прослідкувати ті чи інші тенденції, що в подальшому може допомогти дослідити ширше феномен мобілізації права в українських реаліях та виділити характеристики за якими правова система видозмінюється.

Аналіз саме вироків, як останньої інстанції, на яке попадає кримінальне провадження, дає можливість проаналізувати функціонування правової системи та той її відділ, який відповідає за прийняття рішень саме у суді. Коли скоюють злочин, існує дуже велика ймовірність того, що це буде не помічено, або ж злочинець втече, тому на цьому етапі дуже багато випадків просто неможливо відстежити та проаналізувати з метою співставлення з моїми гіпотезами. Згодом на першому офіційному етапі, або ж так званому етапі арешту, багато випадків відсіюють, не фіксуючи їх з тих чи інших причин, або ж відпускають обвинувачених під заставу. Зокрема, можуть будь-які присутні інші причини та особливості для фільтрування кримінальних проваджень на початковому етапі. Тому, етап арешту так само не може дати достатньо інформації для аналізу та відповідних даних, щоб спростувати чи підтвердити висунуті гіпотези, адже багато випадків цього злочину можуть бути відсіянні з тих чи інших причин. На останньому етапі, а саме на етапі вироків, складається більш менш загальна картина придатна для аналізу. До цього етапу доходять випадки, коли кримінальне провадження пройшло весь шлях судової системи, відповідно на цьому етапі відображається те, як судова система визначає покарання, якими принципами керується і, хто, власне, найчастіше попадає за ґрати за 297 статтею ККУ. Заключний етап показує, які саме випадки наруги над могилою найчастіше доходять до суду, пройшовши всі етапи досудової системи.

Феномен мобілізації права має на меті пролити світло на прогалини правової системи, вказуючи на ті чи інші чинники, що мають вплив на хід та траєкторію кримінального провадження, саме тому для свого аналізу я обрала вирокі, адже вони можуть показати якою є кінцева точка цієї траєкторії в Україні. Вирокі, будучи фінальним етапом кримінального провадження, розповідають як правова система приймає рішення, отже для того, щоб дізнатись як вона

працює, спочатку необхідно подивитись на результати її роботи. Вироки містять у собі інформацію про злочинця, його характеристики та сам склад злочину, тому отримавши цю інформацію та проаналізувавши сотні вироків за 297 статтею ККУ, можна помітити, кого засуджують і яке покарання тій людині дають, а також обставини за яких злочин був скоєний. Саме тому аналізуючи вирoki, можна отримати у деякій мірі портрет злочинця, який скоїв чи може скоїти наругу над могилою.

Важливість аналізу вироків полягає ще у тому, що відповідно до результатів, які я отримаю, як вже було зазначено, можна буде, по-перше, підтвердити чи спростувати мої гіпотези щодо того, кого найчастіше засуджують в Україні за цією статтею та проти кого її найчастіше порушують. По-друге, ця інформація буде слугувати ключем до прогалин або ж таємниць правової системи загалом. Якщо дані будуть у більшості випадків однаковими, то це ставить під сумнів головну ідею правової системи, а саме встановлення рівності. Невже можливе таке, що одним і той самий злочин весь час скоюють люди з однаковими характеристиками? Чи все-таки деякі випадки проходять фільтрацію і не попадають на подальші етапи колеса правової системи, якщо так, то чому і які існують на це причини? Правова система має встановлювати рівність у суспільстві, а якщо всі вирoki за 297 статтею ККУ є однаковими, то можна припускати, що щось відбувається з злочинами на досудовому етапі, яке проходить кожне кримінальне провадження. Саме тому, важливо проаналізувати вирoki з метою визначення тих чи інших закономірностей та тенденцій, а на основі отриманих результатів, сформулювати припущення та запитання, відповіді на які варто шукати у представників досудового етапу.

4.1. 2 Інструментарій

Через те, що теми мобілізації права та дослідження наруга над могилами є новітніми та малодосліджуваними в Україні, відповідно і гіпотези отримані методом аналізу публікацій та теоретичної інформації ще не підлягали апробації на території сучасної України. Відтак, на цьому етапі емпіричного дослідження я, як авторка цієї роботи зосередилась на кількісно-якісному

підході, а саме на контент-аналізі, що передбачав аналіз баз даних вироків за 297 статтею ККУ. Для аналізу судових вироків за 297 статтею ККУ, я обрала “Суд на долоні” – аналітичний сервіс для пошуку, дослідження, аналізу та візуалізації судових рішень. На цьому сервісі, я мала змогу відібрати 3000 вироків, у яких було згадано 297 статтю ККУ і випадковим чином відібрати 650 вироків по цій статті. Наступним моїм завданням було кодування даних з 650 вироків, для цього я прочитала кожен вирок та вивела категорії для кодування, таким чином я отримала 17 категорій, які найчастіше траплялися у вироках, а саме:

- вік обвинуваченого (повнолітній/неповнолітній);
- стать;
- освіта;
- сімейний стан;
- чи має на утриманні дітей/літніх осіб;
- судимість;
- к-сть злочинців;
- склад злочину;
- місце;
- область;
- час дня;
- місяць;
- мотив;
- обставини;
- чи перебуває на обліку;
- покарання;
- остаточний вирок.

Закодувавши усі 650 вироків, мені вдалося окреслити для себе деякі закономірності, завдяки яким після аналізу вдалось підтвердити та верифікувати деякі з висунутих гіпотез.

4.2 Емпірична частина.

Результати аналізу вироків за допомогою сервісу “Суд на долоні”

Аналізуючи базу даних “Суд на долоні”, а саме усі запропоновані вирoki, у яких згадано 297 статтю ККУ, я орієнтувалася на другу категорію своїх гіпотез, яка звучить наступним чином: можна припускати, що найчастіше за статтею 297 ККУ “наруга над могилою” засуджують:

- 4) представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей;
- 5) безробітних осіб, з невисоким рівнем освіти, вихідців із маленьких міст, сіл міського типу та звичайних сіл;
- 6) чоловіків віком 50-60 років.

Аналізуючи вирoki за 297 статтею ККУ, можна стверджувати, що в українських реаліях ця стаття є доволі рідкісним явищем, а якщо вона і трапляється, то найчастіше йдеться про крадіжку металевих деталей з могил. Загалом, з проаналізованих мною вироків, у більшості з них склад злочину, а саме у 591 вирoci з 650, складом злочину була крадіжка металевих деталей могили/пам'ятників, надгробків, плит, табличок, літер, труб, швелерів, інших металевих конструкцій, огорож, хвірток, ваз, вінків, квітів та інших деталей і частин могил (Див. Рисунок №1). Ці злочини були кваліфіковані статтею 297 ККУ п. 1, а саме “наруга над могилою, іншим місцем поховання, над тілом (останками, прахом) померлого або над урною з прахом померлого, а також незаконне заволодіння тілом (останками, прахом) померлого, урною з прахом померлого, предметами, що знаходяться на (в) могилі, в іншому місці поховання, на тілі (останках, прахові) померлого” (ККУ). Що карається арештом строком до 6 місяців або обмеженням волі на строк до трьох років, або позбавленням волі на той самий строк. Відповідно, в Україні люди скоюють цей злочин на підставі корисливих мотивів, а саме збагачення в результаті крадіжки металевих деталей та здачі їх в металобрухт. Оскільки цвинтарі не мають належної охорони та є місцем, в яких немає належного освітлення, вони стають ідеальним місцем для крадіжки.

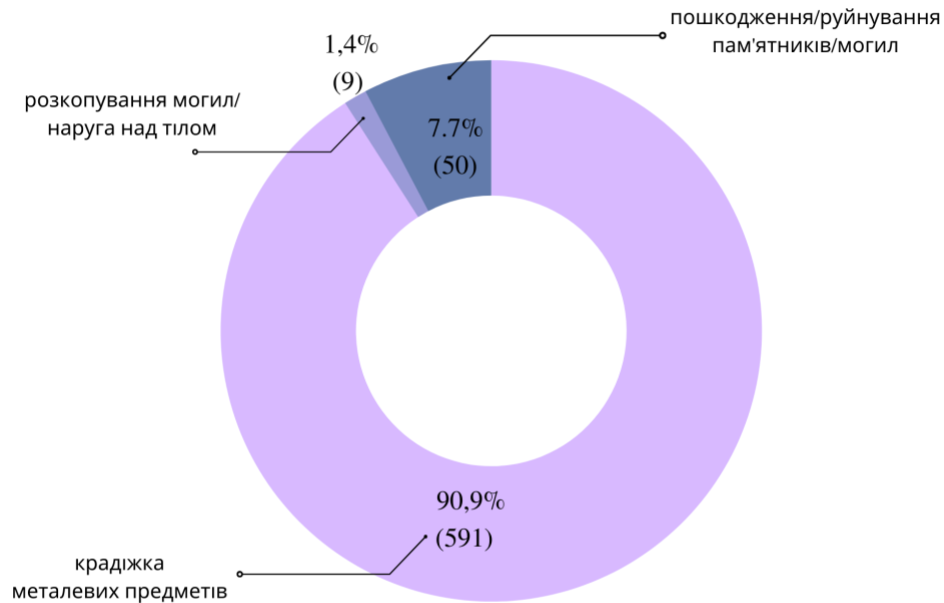

Рисунок 1. Співвідношення складу злочинів

Вік та стать

Закодувавши обрані вирoki, вдалось виявити те, що найчастіше у вироках були згадані чоловіки, відповідно гіпотеза №7 про те, що найчастіше за статтею 297 ККУ засуджують чоловіків підтверджується. Проте, щодо віку то, на жаль, у вироках, які знаходяться у вільному доступі, не зазначена інформація про точний вік обвинувачених, але можна стверджувати, що більшість з них є повнолітніми. У 15 вироках йшлося про чоловіків пенсіонерів, і лише 10 вироків з 650 проаналізованих містили у собі інформацію про неповнолітніх злочинців, які були засуджені за 297 статтею ККУ (Див. Рисунок №2). 9 з 10 цих обвинувачених були звільнені від відбування покарання з іспитовим строком на один або два роки. Важливим є зауваження про те, що у всіх вироках, де були згадані неповнолітні, йдеться саме про чоловіків. Також, з 650 закодованих вироків лише у 42 були згадані жінки, зокрема, ще у 8 вироках йшлося про жінок, як учасниць групових злочинів (Див. Рисунок №2). Таким чином, гіпотеза щодо засудження в більшості випадків саме чоловіків є підтвердженою. Найбільшою відмінністю у злочинах жінок та чоловіків є те, що, окрім металевих деталей та частин могил, об'єктом крадіжки для жінок є квіти, вінки та рослини з могил, адже у

1/3 вироків, де обвинувачувана жінка, складом злочину були саме крадіжки квітів та рослин.

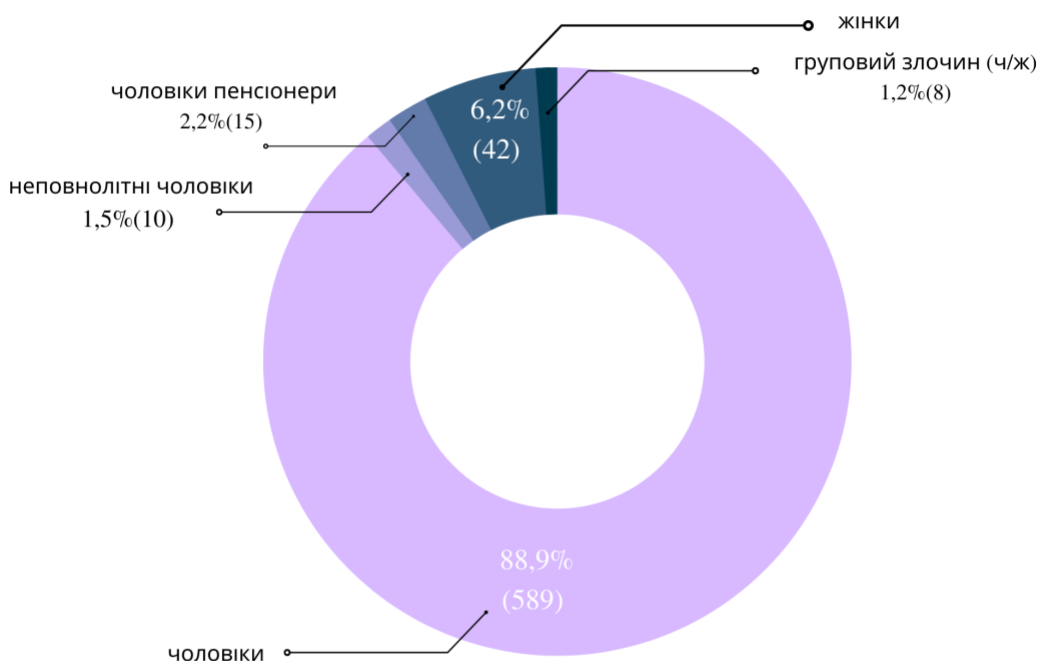

Рисунок 2. Співвідношення звинувачуваних за статтю та чоловіків за віком

Освіта

Аналізуючи фактор освіти, то справді, у більшості випадків засуджували осіб з невисоким рівнем освіти, наприклад, базова загальна середня, неповна середня, середня, середня спеціальна, професійно-технічна, початкова або без освіти. Серед 650 вироків лише в 11 осіб була вища освіта (Див. Рисунок №3). Саме тому згідно з цим фактором, покарання за статтею 297 ККУ найчастіше отримують повнолітні чоловіки з невисоким рівнем освіти, що, власне, знову ж таки підтверджує одну з моїх гіпотез під номером 6.

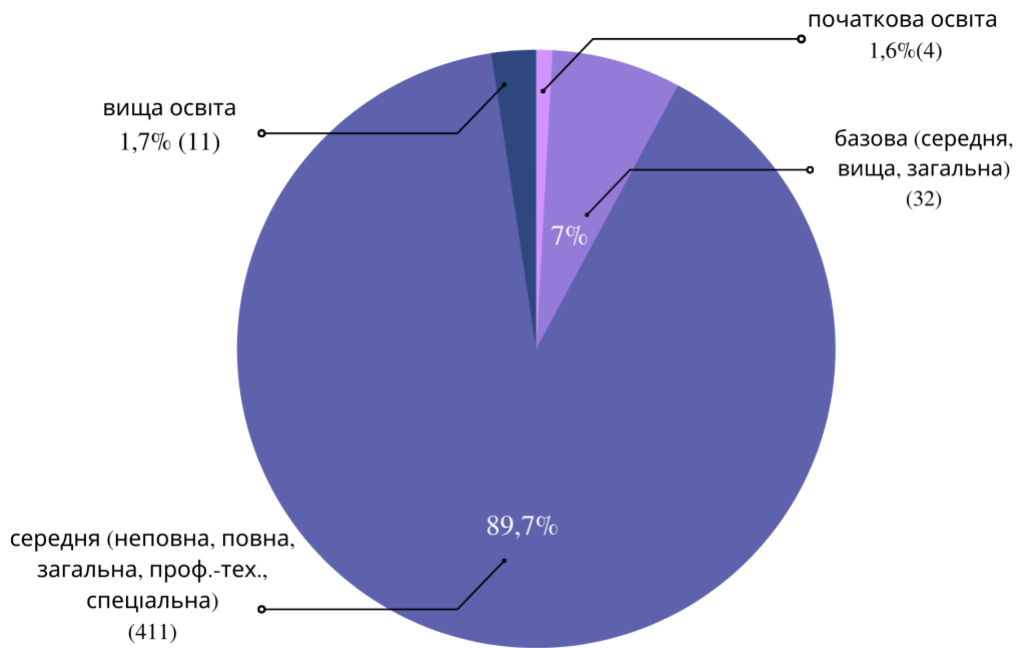

Рисунок 3. Співвідношення звинувачуваних за рівнем освіти

Працевлаштування

Щодо працевлаштування, то 591 вирок з 650 був про непрацевлаштованих обвинувачуваних. Якщо говорити більш детально про жінок, то 39 з 42 жінок були безробітними, інші – пенсіонерки. Якщо все-таки обвинувачувані були офіційно працевлаштованими, то у більшості випадків це були працівники комунальних служб, працівники заводів та інші працівники із прибутком нижче середнього. Можна припускати, що соціальні нерівності і невисока економічна мобільність підштовхують людей до здійснення правопорушень. З іншого боку, враховуючи що в межах цієї роботи було проаналізовано лише вирок, можна припустити, що люди з вищими прибутками та\або вищим рівнем освіти просто не доходили до цієї точки кримінального провадження (Див. Рисунок №4).

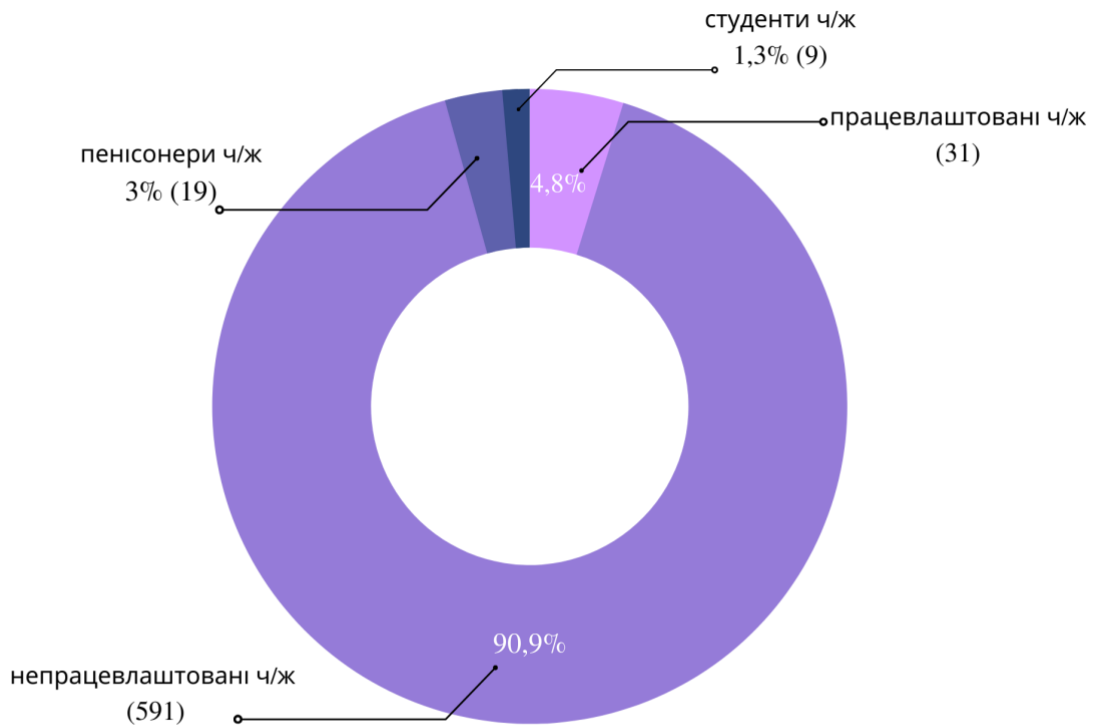

Рисунок 4. Співвідношення звинувачуваних за працевлаштуванням

Таким чином, гіпотеза №5 та №6 знаходять підтвердження, адже у гіпотезі №5 йдеться про те, що найчастіше засуджують представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей, а у гіпотезі №6 йдеться про безробітних осіб або осіб з невисоким рівнем освіти.

Сімейний стан

Аналізуючи сімейний стан обвинувачених, то найчастіше скоюють наругу над могилами особи, які є неодруженими/незаміжніми – 531 вирок з 650, одружені/заміжня – 65 з 650, розлучені – 37 з 650, вдова/вдівець – 5 з 650, інші – не зазначено (Див. Рисунок №5). Проте, в одного з десяти обвинувачених осіб на утриманні є неповнолітні діти (66 з 650).

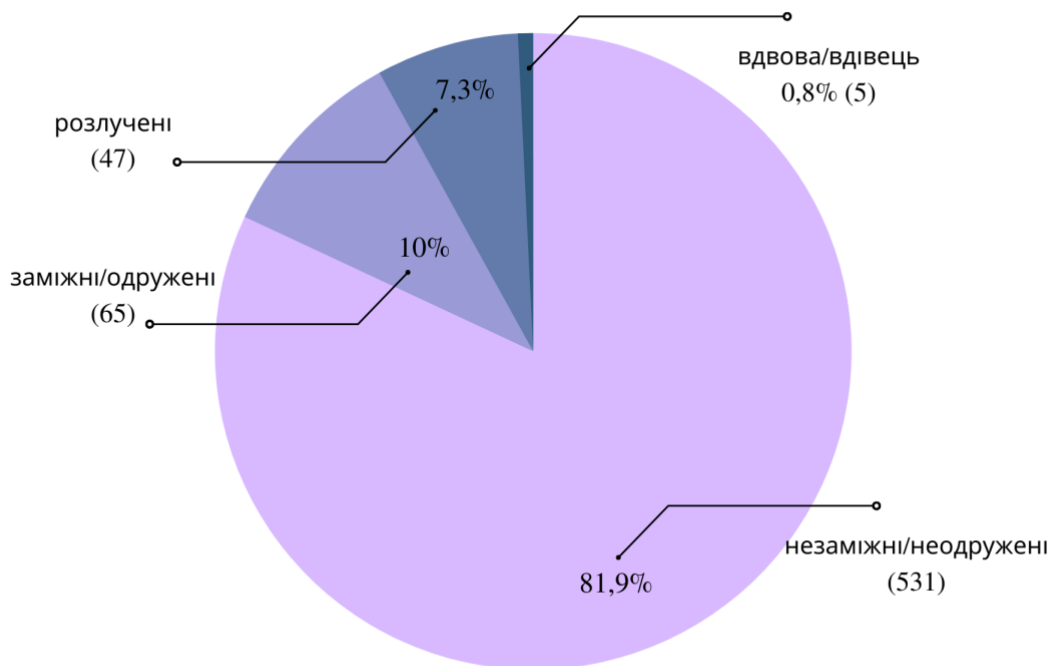

Рисунок 5. Співвідношення звинувачуваних за сімейним станом

З цих показників, можна зробити висновок, що найчастіше наругу над могилами скоюють самотні люди, яких нічого не стримує, тому вони схильні до більш необдуманної та ризикованої поведінки, адже несуть відповідальність тільки за своє життя.

Висновки до розділу IV

Таким чином, проаналізувавши такі характеристики як вік, стать, освіта, сімейний стан та працевлаштування, мені вдалось верифікувати одну з груп моїх гіпотез. Згідно з контент-аналізом бази даних “Суд на долоні”, найчастіше за статтею 297 ККУ засуджують чоловіків, представників нижчих соціальних класів та з невисоким рівнем освіти (гіпотези №5, 6, 7).

Обвинувачені за цією статтею найчастіше крадуть металеві деталі та інші частини могил з корисливих мотивів, адже у 576 вироках з 650 склад злочину включав у себе крадіжку металевих деталей могили/пам'ятників/надгробків, плит, табличок, металевих літер, труб, швелерів, інших металевих

конструкцій, огорож, хвірток, ваз, вінків, квітів та інших деталей і частин могил.

Щодо областей, то найбільше випадків наруги над могилою з 650 проаналізованих вироків, було у Харківській та Запорізькій областях (78 і 77 відповідно), далі Дніпропетровська (65), Донецька (48), Полтавська (47). Найменше вироків зв 297 ст. ККУ припадає на Тернопільську (5), Волинську (7), Львівську (8), Закарпатську (10), Рівненську області (18) (Див. Рисунок №6).

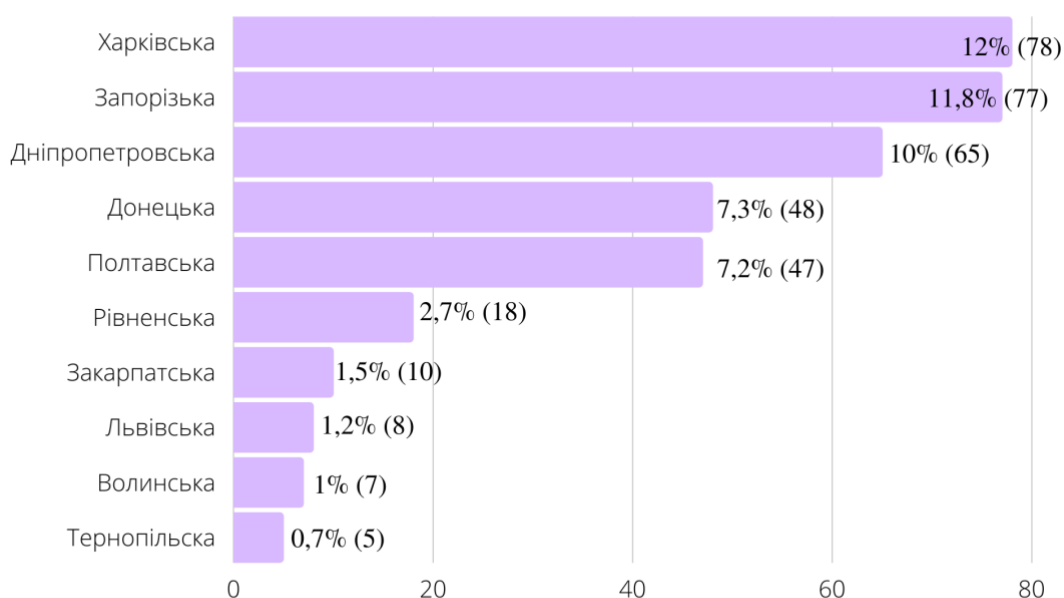

Рисунок 6. Співвідношення злочинів за областями

Аналізуючи ці дані, можна чітко розмежувати ці області на центрально-східні та західні, що в свою чергу може стверджувати про своєрідну відмінність у моральних настановах людей і загалом ставленні та повазі до померлих. У цих регіонах були зовсім різні релігійні ідеології ще за часів СРСР, що в свою чергу, мало вплив крізь історію на становлення релігійного бачення у людей з цих регіонів. Пригадуючи події СРСР, а саме антирелігійну пропаганду, що була активно та широко розповсюджена саме у східних та центральних областях, можна припускати, що у вихідців із цих регіонів ставлення до релігії та померлих є більш приземленим і не таким особливим. Таким чином, можна

припускати, що у цих областях людям легше, так сказати, зазіхнути на морально важливі речі та вчинити наругу над могилою. На противагу, західні області завжди вирізняються сильним віруванням та підтримкою і слідуванням церковних традицій, тому можна припустити, що наруга над могилою для людей з західних областей є чимось неприпустимим, тому і кількість вироків за цією статтею в цих регіонах є нижчою.

Згідно з кримінальним кодексом України, покаранням за статтею 297 є обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк. Проаналізувавши 650 вироків по 297 статті ККУ, можна стверджувати, що найчастіше за крадіжку металевих деталей чи частин пам'ятників або предметів з місця поховання, обвинувачувані отримують 4 або 4,5 років обмеження волі (462 з 650 вироків). Також, часто призначають обмеження волі строком на 5 років (93 з 650 вироків), проте варто зауважити, що в кінцевому результаті більшість осіб були звільнені від відбування покарання на підставі ст. 75 КК України з іспитовим строком, який найчастіше становив 1-3 роки з випробуванням, а саме у 347 вироках з 650 було згадане умовне покарання (іспитовий строк), 267 вироків з 650 – позбавлення волі, і лише у 22 вироках було призначено штраф сумою від 510 - 4300 грн.) (Див. Рисунок №7). Варто зазначити, що покарання у вигляді штрафу найчастіше отримували пенсіонери, працюючі особи, студенти, або ті особи, які відшкодували завдану шкоду повністю, або частково.

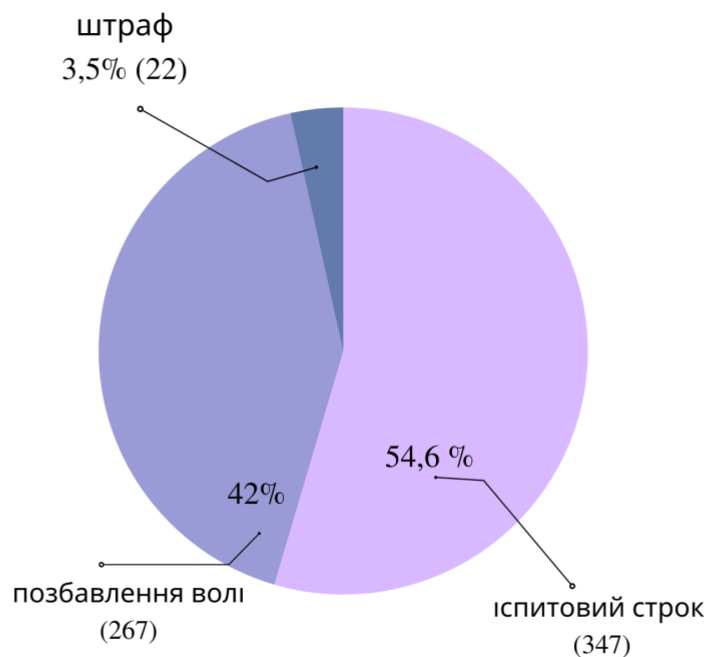

Рисунок 7. Співвідношення злочинів за видом покаранням

Важливим є вказати те, що найчастіше покарання у вигляді позбавлення волі (ув'язнення), отримували особи, які мали судимість, або погашену, або ні, або скоювали рецидив, адже у 231 вироків з 267, де покаранням було позбавлення волі, була присутня судимість у обвинуваченої особи. На противагу, з 347 вироків з іспитовим строком лише у 55 вирках була наявна судимість в обвинуваченої особи (Див. Рисунок №8). Також, цікавим є зауваження про те, що доволі часто наругу над могилою скоюють як рецидив, адже у 66 вироків з 282, у яких була згадана судимість обвинувачених осіб, йшлося саме про рецидив за 297 статтею, також досить часто особи, які раніше були судимі по 185 статті ККУ, скоюють наругу над могилою (205 вироків з 282, у яких була згадана судимість).

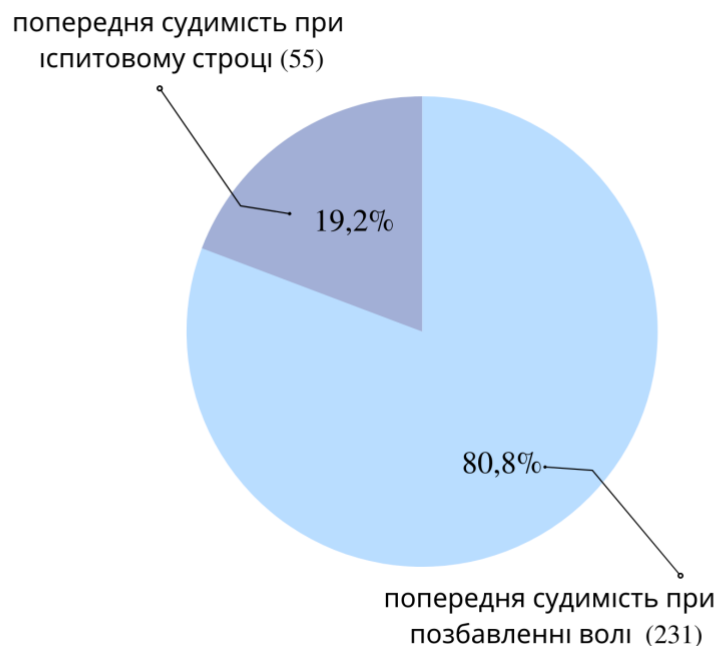

Рисунок 8. Співвідношення звинувачуваних за попередньою судимістю

Висновки до першого етапу емпіричного дослідження

Отже, на цьому етапі роботи, я як авторка цієї роботи, розглянула один із найважливіших етапів кримінального провадження, а саме їх кінцеву точку – вирок. Провівши аналіз, вдалось виявити, що найчастіше за 297 статтею ККУ засуджують повнолітніх чоловіків, без освіти або з невисоким рівнем освіти, з незабезпечених сімей, безробітних, або таких, у яких достаток нижче середнього. Тим самим, мені вдалось верифікувати гіпотези № 5, № 6, № 7. Цікавим було виокремити тенденції, що прослідковувалися у більшості вироків, а саме те, що найчастіше наругу над могилою скоюють чоловіки, зокрема рецидивісти, і склад злочину у них однаковий, а саме – крадіжка металевих деталей: хвіртки, огорожі, швелери, металеві букви, таблички, та інші частини могил, які можна здати на металобрухт. Це спостереження спонукає засумніватися у достовірності цих даних, зокрема їх відповідності до реальної ситуації, що відбувається з цими злочинами на попередніх, а саме досудових етапах. Можливо, ці злочини в певній мірі є правдиві, проте при

наявності додаткових даних, а саме історій, висвітлених у ЗМІ та побачених у реальному житті про наругу над могилами, вартує провести подальше дослідження, але вже фокусуючись на досудових етапах. Адже соціально-демографічні характеристики людей, що скоюють наругу над могилами відповідно до медійного простору, не співпадають у більшості випадків з людьми, що є скоїли цей злочин у проаналізованій базі даних, а саме у 650 вироках за 297 статтею ККУ. Справа полягає в тому, що точно не відомо, хто чинить більше злочинів, а судити можуть і тих, хто чинить більше злочинів, і тих, хто не може протистояти системі кримінального правосуддя. Саме тому, важливо на наступному етапі дослідження звернути увагу на досудовий етап кримінальних проваджень з метою пошуку причин фільтрації тих чи інших злочинів ще до формального їх оформлення і того, як і за якими принципами кримінальне провадження доходить до остаточної точки – вироків.

Розділ V. Аналіз глибинних інтерв'ю з правоохоронцями

5.1 Вступ

У попередній частині цієї роботи було проведено контент-аналіз 650 вироків, у яких було згадано 297 статтю ККУ, за допомогою платформи “Суд на долоні”. Контент-аналіз вироків, як кінцевої точки траєкторії кримінальних проваджень, був важливим етапом у цій роботі, адже це дало змогу виявити прогалини у правовій системі та визначити подальші напрямки дослідження з метою отримання відповіді на дослідницьке питання, яке звучить наступним чином: “проти кого найчастіше порушують кримінальні провадження за 297 статтею ККУ та кого найчастіше засуджують за 297 статтею ККУ?”. Як вже було зазначено вище, вирок – умовна кінцева точка кримінального провадження, тому на цьому етапі вдалося побачити кінцевий етап функціонування правової системи, де є відображенням те, які покарання визначає судова система, якими принципами керується і, хто, власне, найчастіше попадає до в'язниці чи отримує інші види покарань за 297 ст. ККУ.

У ході написання теоретичного розділу цієї роботи, я висунула такі гіпотези:

1. Можна припускати, що найчастіше кримінальні провадження за статтею 297 ККУ “наруга над могилою” порушують проти:

- 1) представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей;
- 2) безробітних або працевлаштованих осіб, з невисоким рівнем освіти;
- 3) у випадку наруги над могилами солдатів, що воювали у часи Другої світової війни, брали участь в АТО, боролись за незалежність України у ХХ ст. – проти молодих людей, що мають ті чи інші політичні погляди;
- 4) припускаю, що кримінальне провадження ініціюють та порушують самі правоохоронці, фальсифікуючи це правопорушення у вигідних для них ситуаціях (можливо, з метою підвищення статистики).

2. Можна припускати, що найчастіше за статтею 297 ККУ “наруга над могилою” засуджують:

- 5) представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей;
- 6) безробітних осіб, з невисоким рівнем освіти, вихідців із маленьких міст, сіл міського типу та звичайних сіл;
- 7) чоловіків віком 50-60 років.

Завдяки контент-аналізу 650 вироків, мені, як авторці цієї роботи, вдалося верифікувати гіпотези № 5, № 6, № 7. Найчастіше у вироків за 297 статтею ККУ фігурували повнолітні чоловіки, без освіти або з невисоким рівнем освіти, з незабезпечених сімей, безробітні, або такі, у яких достаток нижче середнього. Якщо говорити про покарання, а саме випадки позбавлення волі, найчастіше такий вид покарання отримували особи з вищевказаними характеристиками, проте варто додати, що більшість з тих, хто отримав термін покарання у вигляді позбавлення волі, були засудженими раніше (80,8%).

Цікавим залишається те, що у медійному просторі часто фігурують випадки скоєння наруги над могилою молодими людьми, зокрема підлітками, проте в обраних випадком чином 650 вироків, інформації про таких суб'єктів злочину було дуже мало, адже повнолітніх злочинців чоловічої статі було 88,9%, і знову ж таки, беручи до уваги покарання у вигляді позбавлення волі, то 80,8% всіх злочинців були саме рецидивістами.

Також, згідно з контент-аналізом даних, отриманих з “Суду на долоні”, у більшості випадків, а саме у 90,9%, складом злочину була крадіжка металу, металевих частин і деталей могили, з корисливим мотивом. Проте у медійному просторі та у реальному житті спостерігаємо низку інших злочинів за 297 ст. ККУ, скоєних на території кладовищ чи навіть на самих могилах, а саме злочини з політичних мотивів, наприклад, руйнування пам'ятників солдат та політичних чи історичних постатей, або ж неправомірна поведінка на цвинтарях, як, наприклад, розпивання алкогольних напоїв, хуліганство, танці,

святкування, проведення ритуалів не пов'язаних із вшануванням пам'яті померлих, тощо.

Таким чином, соціально-демографічні характеристики осіб, які скоюють злочини відповідно до бази даних “Суд на долоні” та склад злочину, не у всіх випадках відповідає інформації представленої ЗМІ, та великій кількості інших свідчень. Можливо, злочини скоюють і ті, і ті особи, але судять тільки одну категорію. Відповідно, можна стверджувати, що не всі злочини підпадають у поле зору правової системи, або ж навіть якщо вони попадають у реєстр правової системи, то не проходять траєкторію кримінального провадження до кінця, а саме до вироків. Відповідно до закону, усі злочини мали б вноситися у Єдиний реєстр досудових розслідувань, але з метою збалансування статистики, існує так звана фільтрація злочинів (Соколова, Баглай, Герасим, Бабич, Боброва, 2021, ст. 36). Саме тому, можна припускати, що на етапах досудового процесу кримінальні провадження можуть проходити фільтрацію, тому метою цієї частини дослідження буде дізнатися, що відбувається з кримінальним провадженням під час досудового процесу, і чому деякі справи не доходять до кінцевої точки кримінального провадження – вироків. Щоб заповнити виявлені прогалини правової системи на цьому етапі дослідження, необхідно безпосередньо зануритися у принципи функціонування правової системи, а саме її роботу на різних етапах слідства.

5.2 Інструментарій

Злочини проти моральності є дуже особливими у зв'язку із моральною складовою, яка є абстрактним явищем, відповідно умисел в таких злочинах важко виявити та довести у суді при розгляді таких злочинів. Більше того, злочин за 297 ст. ККУ, а саме наруга над могилою є дуже рідкісним явищем, з яким правоохоронці досить рідко мають справу. Саме через рідкість та складнощі цих злочинів, ця тема є малодослідженою в Україні. Крім цього, дослідження у сфері правової системи проводять у більшості науковці юридичної сфери, однак вони досить часто не звертають уваги на соціальні аспекти цієї теми. Дональд Блек, вивчаючи правову систему у своїй праці “The Behavior of Law”, стверджує, що закон і правова система мають “поведінку”, схожу до людської, яка рефлексує відповідно до соціальних характеристик осіб, і саме тому, неможливо вивчати цю тему лише у рамках юридичних наук (1976). Ба більше, дослідження тем, пов'язаних із правовою системою передбачає роботу з представниками закону (юристами, адвокатами, суддями, силовими структурами, тощо), що ускладнює отримання інформації для дослідників через високий рівень приховування та засекречування інформації щодо реального функціонування правової системи. Професорка з кримінології та соціології права Норвегії Р. А. Соллунд, у своїй роботі присвяченій складнощам у дослідженні правоохоронців стверджує, що проблемами є “можливість дослідника виявити ‘правдиві’ дані, а також проблеми пов'язані з близькістю, тобто, наскільки близько дослідник повинен і може підійти у своєму дослідженні”, адже дуже часто правоохоронці піддаються звинуваченням у зловживанні владою (Sollund, 2005, ст. 49-55). Також, науковиця згадує про особливості роботи правоохоронців, а саме те, що вони мають сильно розвинене почуття того, що можуть покластись один на одного та велику довіру, в той час, як люди “зовні” часто вдаються до критики та зневажання поліції, тому вони мають “посилене ставлення до ‘нас, поліції’, та до ‘них, людей зовні’” (Sollund, 2005, ст. 55). В решті-решт, так само потрібно брати до уваги організаційну форму правоохоронних органів, яка схожа до

військової і саме через це, у таких структурах є посилена внутрішня солідарність, вірність і покірність керівництву (Sollund, 2005, ст. 59). Отже, дослідження такої категорії людей і такої теми спричиняє багато складнощів для дослідників і для мене, як авторки цієї роботи.

Відтак, на цьому етапі емпіричного дослідження я, як авторка цієї роботи, зосередилась на якісному підході, а саме інтерв'юванні. Виходячи з гіпотез отриманих в ході теоретичного опрацювання обраної теми та верифікації деяких із цих гіпотез, наступним етапом стало проведення напівструктурованих глибинних інтерв'ю серед представників правоохоронних органів України, а саме тих правоохоронців, які безпосередньо займаються кримінальними провадженнями на досудовому етапі. На цьому етапі дослідження, я зосередилась на апробації гіпотез №1, №2, №3, №4. Таким чином, метою цього етапу дослідження є вивчення реального функціонування правової системи з точки зору правоохоронців, зокрема дізнатися, чому соціально-демографічні характеристики осіб, які скоюють цей злочин не співпадають із соціально-демографічними характеристиками осіб, яких судять за цей злочин, а також дізнатися про явища фільтрації злочинів, що може слугувати ключем до відповіді на дослідницьке питання цієї роботи.

5.3 Методологічна частина

Респонденти були добровільно рекрутовані з різних відділів Національної поліції у великому місті. Вибірка була розроблена на основі завдань дослідження та відбувався “самовідбір” респондентів. Усі респонденти надали письмову інформовану згоду для проведення якісного дослідження, а саме інтерв'ю. Інтерв'ю проводилися з грудня по лютий 2022 року. Основні теми, які розглядалися в інтерв'ю, стосувалися функціонування правоохоронної системи, мобілізації права, та злочинів проти моральності, а саме наруги над могилами (*Див. додаток 1*). Інтерв'ю тривали від однієї до двох годин, вони записувались на диктофон, а потім були затранскрибовані. Респондентам була гарантована конфіденційність та анонімність. Рекрутинг був дуже важким етапом цієї роботи у зв'язку з вищезазначеними особливостями такої категорії респондентів. В ході дослідження було проведено 7 напівструктурованих глибинних інтерв'ю віч-на-віч із представниками правоохоронних органів (23 - 43 років).

5.4 Вибірка

Усі респонденти працюють у великому місті, кожен з них працює у різних відділах Національної поліції, що знаходяться у різних районах міста. Респонденти займають такі посади як: оперуповноважений/а, старший/а оперуповноважений/а, суддя, старший/а слідчий/а, слідчий/а слідчого відділу, заступник/ця начальника слідчого відділу, старший/а дізнавач. Деякі респонденти мають досвід роботи у правоохоронних органах 2-4 роки, а деякі з них працюють вже більше 10-15 років у цій сфері. Обмеженнями вибірки являється те, що отримана інформація не може репрезентувати досвід, думки, ставлення, та інші аспекти роботи усіх працівників правоохоронних органів, зокрема усіх представників Національної поліції України. Інформація, отримана від респондентів є виключно їх особистим досвідом роботи у правоохоронних органах, практикою, що існує безпосередньо у їхніх місцях роботи та може відрізнятися від інших практик роботи правоохоронців інших міст чи населених пунктів. Більше того, ставлення респондентів до деяких речей, описаних у цій роботі, є виключно суб'єктивним і не може відображати ставлення усіх представників правоохоронних органів України. Отримана інформація має на меті показати різний досвід правоохоронців та охопити різноманіття їхнього досвіду.

5.5 Емпіричний розділ

Ця частина дослідження присвячена аналізу глибинних інтерв'ю з представниками правоохоронних органів. Отримана інформація від правоохоронців, може слугувати ключем до прогалин у правовій системі України, а також пролити світло на те, як насправді соціально-демографічні характеристики осіб (підозрюваних, потерпілих) можуть впливати на траєкторію кримінального провадження. За допомогою аналізу глибинних інтерв'ю у цій частині, я, як авторка цієї роботи, намагатимусь виявити чому соціально-демографічні характеристики осіб, яких засуджують за наругу над могилою відрізняються від соціально-демографічних характеристик осіб проти кого порушують кримінальне провадження за 297 ст. ККУ. Зокрема, ця робота містить елементи інституційної етнографії, адже вивчає принципи роботи правової системи та її інституцій. В цій роботі буде проаналізовано принципи функціонування правової системи в Україні, явище фільтрації злочинів у межах деяких відділів Національної поліції у великому місті України. Таким чином, за допомогою цього аналізу стане можливою верифікація вищезазначених гіпотез та досягнута мета цієї роботи.

Покликання

Перш за все, повернувшись до вищеописаної ідеї соціального порядку Томаса Гоббса, Левіафан з'являвся зовні з метою встановлення рівності, справедливості та правопорядку. В реальному світі, Левіафан постає у формі правової системи, яка створена людьми, і це є першочерговою причиною відсутності рівності у вирішенні питань пов'язаних з правоохоронною системою, і, власне, це суперечить ідеї Гоббса. Саме тому, цікавим є дізнатися, якою ідеєю керувалися представники правоохоронних органів при виборі їхньої професії, адже це покаже, чим для них є інститут правоохоронних органів, і яку він має виконувати функцію в суспільстві. Запитуючи про покликання респондентів, багато хто з них говорив про справедливість та покарання зла, *“моїм покликання був захист прав громадян, а такий захист*

можливий шляхом відновлення певного роду справедливості” (жінка, 43), “ну та хотів людям допомагати, їх права і інтереси захищати, зло має бути наказане і певною мірою через нашу роботу та місія втілюється в життя. Може голосні слова, але так є” (чоловік, 30), “хотіла зробити світ краще і побороти все, що відбувається” (жінка, 24), “після революції Гідності в 2014 році загорілися очі, думав, що будуть зміни, що зможу щось зробити. Справедливість, звичайно, але це такі більш популістичні назви, але в основному хотів змінити і зробити щось на краще” (чоловік, 25). Деякі респонденти хотіли працювати у правоохоронних органах не з миротворчих мотивів і не відчували якогось покликання, а радше через те, що така робота привносить в життя інші емоції, нові соціальні зв'язки та інше бачення, ніж у простого населення, “хотіла побачити, який світ є з такої незвичайної і не простої сторони пересічного громадянина. Бо відрізняється бачення звичайних людей, і того, що є і як є насправді, тому от це цікаво” (жінка, 24), “мене цікавили знайомства, нові люди, бо тут багато різних людей, з якими я знайомлюсь, вони з різних класів, так сказати, соціальних, від дуже високих чинів, до реально, я не знаю як сказати, ми їх кличемо пітони на своєму слензі, це такі люди, самий нижчий соціальний клас, наркомани і алкоголіки. Там всі, хто хочеш. В нас є і вори в законі, вони там собі на умі, з ними цікаво спілкуватись, в них інший менталітет, інші принципи, інші закони по яким живуть. В них своя ідеологія, тому цікаво було побачити щось нове і з іншої сторони” (жінка, 23), “цікавила і подобалась непередбачуваність, це був просто повний взрив мозку, бо події різні, люди різні і трапляються ситуації різні” (жінка, 36). Таким чином, я, як авторка цієї роботи, побачила, що деякі правоохоронці мають і керуються якимось покликанням при виборі професії такого роду, і їхнє покликання є ще однією дуже цікавою темою, яка заслуговує на вивчення, адже дізнатися, що вони вкладають у поняття справедливості, рівності теж може дуже різнитися. В рамках цієї роботи, ця тема не буде розглядатися, проте ідеї встановлення справедливості у суспільстві, як покликання респондентів, відіграють дуже важливу роль у

цьому дослідженні, адже буде проаналізований досвід роботи правоохоронців і бачення того, як функціонує правова система у реальному житті і їхнє ставлення до цього. Інші респонденти обирали професію через її різноманітність і можливість, так би мовити, пізнати інший світ, що є далекий пересічному громадянину.

Кримінальні правопорушення та типові злочинці

Це дослідження покликане пролити світло на реальне функціонування правової системи і принципи роботи головних її акторів – правоохоронців. Говорячи про правову систему в Україні, цікаво подивитися з якими кримінальними правопорушеннями правоохоронцям доводиться найчастіше працювати. У цьому випадку, усі респонденти були одностайними у своїх відповідях, стверджуючи, що найчастіше вони працюють з такими правопорушеннями, як: крадіжки різних видів у різних місцях, грабежі, шахрайства. *“Злочини проти власності, крадіжки, злочини проти здоров'я, тілесні ушкодження, шахрайств багато, заволодіння картою”* (жінка, 23), *“найчастіше трапляються квартирні крадіжки, які в слідстві поширені, або крадіжки в недоступних місцях, як наприклад, гаражі, машини”* (жінка, 24), *“крадіжки, квартирні найбільше, крадуть українці і іноземці зі всюди, і в транспорті, і на вулиці, і в супермаркетах, все крадуть, і хати крадуть”* (чоловік, 30), *“зараз багато грабежів, розбоїв мало, а грабежів дуже багато в центральних частинах міста. В більшості крадіжки, грабежі, і зараз наркотики, по збуту, багато закладчиків”* (жінка, 23). Таким чином, прослідковуючи деяку тенденцію у відповідях респондентів, спостерігаємо, що такий злочин, як крадіжки переважають у практиці респондентів відповідно до місць їх роботи, що може бути спричинено низькою факторів, зокрема соціально-економічним становищем людей, які скоюють цей вид злочину. З цими твердженням погоджуються респонденти, адже стверджують, що відповідно до їх досвіду роботу, типові злочинці – це *“неблагополучні люди, чи наркомани, алкоголіки, не мають місця роботи чи проживання*

постійного, ті хто був судимий. Переважно, це ті хто крадуть, або їх не беруть на роботу, а вони напругаться не хочуть” (жінка, 24), “наркомани і алкоголіки, то крадіжки вони роблять, їх одразу видно по статури, рисах обличчя, вони так зсохші, горбаті, як одягаються, вони пошарпані, таких людей видно всім, я завжди бачу. В більшості це малозабезпечені люди. 90% це чоловіки, навіть 95% я б сказала, 45-50 років, і всі хто живе за чийсь рахунок, там живуть на шиї в батьків, на квартирі батьків, за собою майна немає” (жінка, 23), “це більше стосується осіб, що залежні, наркозалежні, по них видно, скажемо, їх соціальний статус” (жінка, 36). Незважаючи на те, що на думку правоохоронців, в більшості люди, які схильні скоювати злочини є низького соціального статусу, або мають залежності від психоактивних речовин, деякі респонденти стверджують, що типові злочинці, можуть мати і інші характеристики, скоюючи інші категорії злочинів, наприклад, шахрайства, крадіжки у особливо великих розмірах, тощо, “ну людина може бути і багато забезпечена, нормальною бути, просто можна по-різному красти” (чоловік, 30), “що стосується певних категорій злочинів, то ти ніколи не скажеш, що з ними щось не так, це достатньо забезпечені і нормальні люди, нічим спосіб життя їх не відрізняється від твого, крім того, що вони заробляють по-іншому, інакшим чином. Шахрайство теж вчиняють розумні люди, тому що схему продумати не дуже просто, і вони нічим не відрізняються від нас, зовнішньо нічим, і їхня забезпеченість вища, ніж моя, наприклад, і по таким людям не сказати нічого” (жінка, 36). Відповідно до думки респондентів, більшість людей, які скоюють правопорушення і стикаються з правоохоронною системою ведуть такий спосіб життя через соціально-економічні проблеми, проте не можна забувати про різні категорії злочинів, які потребують різного роду розумових навиків, щоб створити схеми для шахрайств, або скоєння того чи іншого злочину, “є купа різних від депутатів, хабарників. Найбільше, звісно, це якісь алкоголіки, переважно пиячки такі, наркомани. Але є різні, купа різних, такі як ми теж є, просто в них інші злочини, є багато злочинців” (чоловік, 25).

Зафіксовані та незафіксовані злочини

Злочинів трапляється багато, особливо у великих містах, як стверджують респонденти, за одне чергування *“може бути 0, а може бути більше набагато, наприклад, в мене було 25 крадіжок за день. Це було в райвідділі, що в центрі міста. По тяжких то 5 крадіжок з машин, і ще може бути 3 квартирних за день”* (жінка, 23), *“протягом дня, 2-3 квартирних крадіжки чи крадіжка з інших недоступних приміщень, то це 100% буде стільки”* (жінка, 24), *“нам’ятаю у 2018 році було багато злочинів, в мене рекорд на добу на двох з напарником було в районі 30 чи 40 злочинів”* (чоловік, 25). Проте, чи завжди усі злочини вносяться у Єдиний реєстр досудових розслідувань? У більшості випадків респонденти стверджують, що кількість зафіксованих злочинів не співпадає з кількістю скоєних злочинів у місті. Головною причиною цього правоохоронці вважають небажання людей, *“багато людей не звертається і це не фіксують, ось це основна причина”* (жінка, 43). Проте, також можна припустити, що причиною відмінностей у кількості зафіксованих і незафіксованих злочинів можуть бути в основному два шляхи розвитку подій: або потерпілі не звертаються до правоохоронних органів через ряд причин, що будуть проаналізовані нижче, або самі правоохоронні органи не зацікавлені у розкритті злочинів.

Якщо більш детально говорити про потерпілу сторону, і чому постраждалі не завжди хочуть звернутися до поліції, то респонденти вважають, що головною перепорою являється високий рівень бюрократії у правоохоронних органах: *“люди не хочуть заморочуватися, не хочуть звернутися до поліції, бо це тратить їх час, їм легше забути про вкрадане, а ніж тратити час на заяви, потім на надання показів, і в них така позиція ‘невідомо чи знайдуть, а я потратив свій час’”* (жінка, 36), *“поки навіть тобі видадуть довідку про потерпілого тож треба багато всього зробити, там треба майже бити пороги. Але то не ми таке придумали, воно в цілому суспільстві, всюди черга на черзі”* (чоловік, 30), *“люди часто думають: я не буду йти, щоб не затримували мій час, щоб мене не викликали і не дьоргали ніде, бо*

заповнювати багато і ходити туди, я краще не буду звертатись, то телефон не факт, що знайдуть, а якщо знайдуть, то я з новим похожу вже рік” (жінка, 23).

Іншим вагомим фактором, який, на думку респондентів, сприяє небажанню громадян звертатися до поліції, є недовіра до правоохоронних органів, *“недовіра викликана тим, що низьке розкриття, якщо розкриття було б більше, то була б більша довіра, а так, то який сенс звертатись, якщо не знайдуть, але не можливо приділити увагу кожному злочину і не можливо розкрити”*(жінка, 36), *“не довіряють нам, бо живуть своїми старими стереотипами, ніколи не помагала міліція, то і зараз не pomoже поліція, то чого час тратити. Але ти забери поліцію на день, і що буде? Ну, то так здається, що нічо, але забрати, і що будуть люди робити? Не будуть трупів забирати з вулиць, ДТП не будуть оформляти, і що тоді? Люди різне говорять, але якщо вдуматись, то без неї нікуди”* (чоловік, 30). Якщо говорити про реформу поліції, яка б мала підвищити рівень довіри, то на жаль, за словами правоохоронців, цього не відбулося, адже зміни відбулись показово, на найбільш видимих рівнях інституції, *“в принципі багато система змінювалась, але загальні виконавці, звичайні прості слідчі помінялись, але начальницький склад лишився такий, як і був ще за часів міліції. Керівники пропагували свою таку діяльність і роботу, щоб підлеглі працювали так, як вони цього хочуть. Тому і немає довіри, люди не хочуть, бо думають, що не допоможуть”* (жінка, 24), *“змінилося дещо, а особливо патрульна поліція, там стало менше хабарів, вони є, але менше, колись вони виходили, щоб гроші заробляти на трасі, але що говорити, яка реформа? Поліція – це не тільки патрульні, це опера і дільничі, слідчі, кадри інші, купа є, кінологи, експерти і криміналісти. Найбільше змін у патрулі тільки тому, що вони не виду. Це просто показовість”* (чоловік, 25), *“це побудована система неправильно колись ще давніше. Як кажуть, міліцію боялись, а тепер над поліцією сміються”* (жінка, 23). Відповідно, рівень довіри громадян з точки зору респондентів, істотно не зазнав змін.

Окрім дискурсу недовіри, респонденти також згадують про те, що люди не хочуть заявляти про злочини через небажання зашкодити своїй репутації або страх, *“є багато таких злочинів, особливо злочини сексуального насильства, коли особи самі не хочуть звернутися, тобто особа потерпіла, але не хоче інформувати правоохоронні органи про вчинення злочину відносно неї, бо це шкодить її репутації”* (жінка, 24), *“не хочуть звертатись, бо всі будуть знати, про тебе і хто ти, і будуть твої дані в поліції, а це люди не хочуть”* (жінка, 23), *“в мене був грабіж, викрали гроші і побили, і людина каже, що хоче забрати заяву, бо вона боїться наслідків. В нас система захисту свідків і потерпілих дуже погана, реально плаває дуже на низькому рівні, і багато осіб бояться, кажуть, що не хочуть проблем, віддайте речі, претензій нема. Люди не хочуть навіть, щоб особа, яка їх образила, була покарана”* (жінка, 23).

Важливим зауваження було те, що одна із респонденток ствердила, що звернення до поліції *“залежить в першу чергу від людини, який в неї спосіб життя, чим вона дорожить, чи має сім'ю, не має, звідки і що пропало, у якому обсязі, чи були до того поштовх, чи когось побили сильно”* (жінка, 23), більше того, інша респондентка також погоджується із цим твердженням щодо важливості так званого культурного капіталу осіб, *“напевно, менше звертається до суду людей з малозабезпечених сімей, бо в них нижча правова культура. Ті люди, що мають більші доходи, вони більше приділяють часу і уваги освіті і саморозвитку, самовдосконаленню, вони знають більше свої права і як їх реалізувати. А ті, які не звертають увагу на це, думають, що це дорого. Тобто, відстоювати свої права дорого – говорять люди, що нічого про це не знають”* (жінка, 43). Проте, цікавим є те, що зі слів респондентів, навіть якщо пропадають великі суми чи грабують квартири, то потерпілі можуть і не звертатися до поліції через інші причини, *“якщо говорити про якісь крадіжки, багато українців не може пояснити походження тих грошей чи доходів, в нас суспільство дуже цікаве”* (чоловік, 30).

Таким чином, проаналізувавши вищезазначені цитати, можна виокремити ряд факторів, які, на думку респондентів, сприяють небажанню звернутися до поліції у випадку, коли було скоєно злочин проти особи, а саме: недовіра до поліції, яка спричинена поганою репутацією поліції, стереотипами та відсутністю змін, що були обіцяні реформою. Також, люди у більшості схильні уникати звернень до поліції через бюрократію, страх за свою репутацію, або страх через незахищеність прав свідків чи потерпілих. Саме через ці фактори, кількість зафіксованих злочинів відповідно до слів респондентів не співпадає з їх реальною кількістю в місті. Варто підкреслити, що для того, щоб детальніше проаналізувати справжні причини небажання звертатись до правоохоронних органів, потрібні подальші широкі віктимологічні дослідження.

Латентна злочинність

Одним із найважливіших питань цього дослідження було питання щодо фільтрації злочинів. Явище фільтрації злочинів, мабуть, є одним із найбільш зручних способів збалансування статистики розкриття злочинів. В теоретичній частині цієї роботи згадувались такі речі, як неприйняття заяв потерпілих, спроби відмовити потерпілих від написання заяв, втрата бланків, які заповнюють потерпілі, тощо, – і все це, є яскравими прикладами латентної злочинності, що приховується самими правоохоронними органами. Відповідно, з-під поля зору правової системи може вислизати багато реальних правопорушень. Як стверджували самі респонденти, *“є так звана латентна злочинність. Це злочини, які приховуються самими правоохоронними органами, тобто ми можемо знати і припустити хто і що вчинив, але приховати це. Це так називається. Ось, або своїми діями працівники відмовляють від написання, це також прихована злочинність, що також завжди присутня в нас”* (жінка, 23). За словами респондентів, найчастіше такі способи використовують у випадках, коли дуже важко розкрити злочин через брак доказів чи інші обставини: *“просто приходить тияк, який нічо не*

пам'ятає і опер максимально зробить так, щоб заява не була написана. Переважно в таких випадках в дійсності це зрозуміло, що такий злочин ніколи не розкриється, і він їм висить, що б'є по статистиці їм, їм потім за то питають, а вони нічо не можуть зробити, то всяк називається, тому і роблять все, що заяви не було” (чоловік, 25), проте також часто це робиться для зменшення тяжкості злочину з метою збалансування статистики, “ми знаємо, що може вчинятись одне правопорушення, але перейти на більш легке, щоб це не було у статистиці чи ше десь, як там великий злочин” (жінка, 23). Саме тому, відмінності у кількості зафіксованих і не зафіксованих злочинів – це палка з двома кінцями, коли і є багато факторів, які призупиняють потерпілих у звертанні до правоохоронців, але в той самий час і правоохоронці не у всіх випадках готові забезпечити повну прозорість у внесенні усіх злочинів до Єдиного реєстру досудових рішень.

Чому не всі злочини розкриваються

Як зазначалося вище, потерпілі не завжди хочуть звертатися до правоохоронних органів через великий брак довіри. Зі слів респондентів, рівень розкриття злочинів низький через велике навантаження правоохоронців та відсутність факторів, незалежних від правоохоронців, але які б сприяли розкриттю злочинів, до прикладу, оснащення міст більшою кількістю камер спостереження. Більше того, досить багато злочинів, як стверджують респонденти, просто неможливо розкрити, незалежно від бажання правоохоронців, “беремо крадіжку, людина не бачила особу і впізнати не може, відповідно вкрала кошти і не мають вони ідентифікуючих ознак, бо ніхто не записує собі серію і номер купюр, знає просто номінал, це дуже важко встановити” (жінка, 36). Також респонденти зазначають, що часто через гіперболізацію медіа, люди мають завищені очікування до правоохоронних органів, які просто не в змозі їм відповідати, “деколи люди занадто багато вимагають, тому, що думають, що в нас все працює як у серіалах. Подивились у фільмах, що є загальна база, де ти відскануєш

палець, і вже всіх осіб показало, або фоторобот і одразу знайшло тобі на цю особу, але ні, такого немає, ні в нас, ні в Америці, ніде. Вони думають, що якщо відбулась квартирна крадіжка, експерт намагається вилучити якісь сліди рук, відбитки пальців, якщо вони вилучили це, то люди думають, що відразу особа встановлена, відразу можна знайти її, де живе. Але таких систем немає, багато пальців навіть непридатні до ідентифікації” (жінка, 24). На думку респондентів, рівень нерозкритих злочинів є високим через велике навантаження працівників і просто брак часу для розслідування злочинів, які є важкими по своїй суті і потребують багато часу навіть за менших умов навантаження, *“якщо брати крадіжки то багато хто просто розуміє, що не факт, що йому допоможуть, в нас такий вал злочинів, що ми не встигаємо все розслідувати, в нас там на одного слідчого по 5000 проваджень, тобто я фізично не встигаю всі розслідувати через великий недобір”* (жінка, 24). Причиною цього можуть бути невиправдані надії правоохоронців, адже відповідно до слів однієї з респонденток, зараз відбувається крах системи, через недовіру, відсутність змін після реформи і просто небажання змін всередині інституції, *“хтось за ідею зараз працювати не буде, не хочуть, бо всі розуміють, що відбувається, як почали бунт в фейсбуці, всюди пишуть, що полон і занепад в поліції, поліцейські звільняються і так далі. Систематично пишуть рапорти на звільнення, бо ніхто не забезпечує тими грошима, що обіцяли, ніхто не підвищує, і ніхто не дає тих умов, які поставлені раніше були, то знаходять інші причини, надавати кошти тільки керівниками, ніж простим працівникам”* (жінка, 23). Відповідно, через проблеми у верхівці системи, багато працівників звільняються у зв'язку з невиправданими очікуваннями, тим самим збільшуючи кількість роботи і унеможливаючи розкриття більшої кількості злочинів. А це, в решті-решт, призводить до таких наслідків, як недовіра та небажання громадян звертатися до поліції.

Мобілізація права в Україні

Головним обмеженням цієї частини, а саме вивчення феномену мобілізації права за допомогою роботи правоохоронців є проблема звернень до поліції. В більшості респонденти є працівниками досудового розслідування, в той час як всі аспекти мобілізації права є видимими саме на моменті звернень до поліції та написання заяв. Саме тому, обмеженням є вивчення того, хто насправді частіше звертається до поліції, а також, хто відсіюється, адже респонденти працюють вже з тими людьми (потерпілими чи людьми, які скоїли злочин), які дійшли до етапу досудового розслідування. Можна припускати, що багато випадків можуть відсіюватись на етапі звернення до поліції, проте, респонденти стверджують, що на бажання звернутись чи не звернутися неабияк впливає фактор довіри до поліції. У майбутньому, можна проводити подальше вивчення впливу соціального статусу на рівень довіри до правоохоронних органів, проте це не є завданням цього дослідження.

Як зазначалося у теоретичній частині цього дослідження, концепція мобілізації права дозволяє зрозуміти, чому в абсолютно однакових ситуаціях деякі люди звертаються до правоохоронців, а деякі ні. Проте, аналізуючи це явище в контексті України, важливо брати до уваги те, що через велику недовіру до поліції навіть ті, хто по всім характеристикам Дональда Блека звернувся б в Америці до поліції, можуть не звертатись до поліції в Україні. Справа в тому, що в Америці поліція має вищий рівень довіри, зокрема вищий рівень розкриття злочинів, саме тому там соціально-демографічні характеристики осіб мають більший вплив на бажання звернутись до поліції чи рішення її уникати. Безумовно, соціально-демографічні характеристики і в Україні відіграють деяку роль при вирішенні справ з поліцією, але вже радше на досудовому процесі. Деякі респонденти стверджують, що до них звертаються усі, а одна з респонденток зауважує деяку різницю в осіб, що звертаються до правоохоронців, спричинену відмінністю соціальних статусів, *“різниця хіба в тому, що прості люди звертаються самостійно, всі більш забезпечені намагаються проконсультуватись з кимось перед зверненням до*

поліції, тобто до нас приходять вони вже з своєю правовою кваліфікацією, своїм бачення проведення слідчих дій, написання заяви, бо вони попередньо консультиуються з адвокатом чи юристом” (жінка, 36). Більше того, важливо брати до уваги мотиви, наприклад, одна з респонденток стверджує, що “можливо виділити дві категорії людей. 1 – звертається, щоб захистити своє право і дійсно для того, щоб відносно неї більше таких дій не було, і 2 категорія – яка думає, ну, там, мені нічого не сталося такого, я можу ще раз в так попасти, але зато я покараю кривдника” (жінка, 43). Тому, в такому випадку, можна припустити, що незважаючи на соціально-демографічні характеристики осіб проти яких скоєно злочин, вони будуть звертатися до поліції радше з метою покарання особи, аніж повернення свого майна. В решті-решт, через те, що українська правова система не є аналогічною до правової системи США, явище мобілізація права є відносно ускладненим для вивчення. Проте є одне цікаве спостереження щодо соціального статусу осіб, який впливає на бажання звернутись, до поліції або ні. Деякі респонденти стверджують, що є категорії осіб, які не будуть звертатись до поліції через свої принципи, зокрема соціальний статус, говорять, що “є різні люди і різний мають статус у суспільстві, може їм не дозволяють свої ідейні принципи писати заяву, наприклад, як у ворів в законі, чи тих, хто вже сидів” (чоловік, 30), “соціальний статус дуже грає роль тут. Спілкувалась з одним потерпілим по справі, який себе не визнає потерпілим, він каже ‘я терпуном не буду’, він себе потерпілим вважати не хоче, ‘я не є терпіла і не є потерпілий’, то навіть він не хоче звертатись бо то не по його поняттям, каже ‘як то так, що я буду терпуном?’. Може бути, що це проти ідейних принципів людини, він має установку і йому не подобається слово ‘потерпілий’”, “також вори в законі самі собі будуть вирішувати такі справи і до нас не підуть ніколи. Вони самі пробивають по своїх каналах і роблять самосуд”(жінка, 23). “Ну та не будуть деякі писати, бо їм так краще буде не писати, люди мають різні в суспільстві позиції” (чоловік, 30), “є звичайно, наприклад, ті самі зеки колишні, в них це не поняттях, до нас

звертатись. Для них це западло. Тому соціальний статус вирішує. Є ті самі безхатченки, вони теж не звертаються” (чоловік, 25). Відповідно, хоч і у більшості випадків побутує думка щодо недовіри до поліції, але таке явище, як соціальний статус особи так чи інакше відіграє роль щодо звернень до поліції та траєкторії кримінального провадження.

Справедливість міри покарання

Головним завданням правової системи є встановлення рівності та гарантування справедливості між громадянами, і саме тому цього можливо досягти через покарання зі сторони держави за неправомірні дії. Проте чи завжди міра покарання відповідає вчиненому злочину, і чи завжди вона встановлена справедливо? В більшості респонденти не погоджуються із справедливістю міри покарання у всіх випадках, *“ну ні, не в кожному випадку міра відповідає злочину, я вважаю, що ні. Якщо брати і порівняти грабіж і вбивство, в грабежі там частина 2, групою осіб без застосування насилля, там може бути удар в лице і то частина 2, то від 4 до 7 років, якщо не помиляюсь, а в деяких випадках за вбивство 7 років. Де логіка? Чому хтось може взяти і легенько вдарити людину, забрати гаманець і мати ту саму міру покарання, що коли людина і вб'є? Типу це взагалі таке собі. Є багато такого в ККУ, якщо почитати уважно. Хтось вкраде пляшку вина і сяде на 2-3 роки, а хтось може серйозніше вкрати, і сісти так само” (жінка, 24). Інший респондент зауважує такий момент, як суспільна небезпека тих чи інших злочинів, і говорить, що не завжди цей фактор враховується при обранні міри покарання, *“ну вот людина вкрала пляшку віскі в магазині, і її можуть закрити по 208 статті, і вона реально отримає, а може інша вкрала пару тисяч, наприклад, і тожже. Якщо вкрали пляшку віскі, то яка тут суспільна небезпека, ну вона є звичайно точно, але вона не така, як коли крадуть великі суми. Але судять більш менш однаково” (чоловік, 30). Не зважаючи на це, з іншої сторони, у прийнятті рішення щодо міри покарання, попередня судимість є вагомим фактором, *“це все часто залежить ще від судимості, якщо людина раніше не***

притягувалась до кримінальної відповідальності, то вона може обмежитись лише умовним, так часто буває, тобто, суд звільняє таку особу на підставі статті 75, дає шанс виправитись. А якщо особа вже притягалась, він судимий, то це гірше. А якщо епізодів багато, то його закриють точно” (жінка, 24). Врешті-решт, підсумувавши отриману інформацію від правоохоронців, можна стверджувати, що респонденти погоджуються з тим, що міра покарання не завжди є справедливою, і часто не є важливим наскільки той чи інший злочин є суспільно небезпечним, а важливіше є суб'єкт злочину і попередня судимість суб'єкту злочину. Також, у більшості за обрання міри покарання відповідає суддя і, не у всіх випадках на думку респондентів, рішення судді є справедливим.

Суб'єктивні уявлення правоохоронців щодо того, з якими потерпілими/злочинцями легше вести справи

Якщо все-таки потерпілі вирішують звернутися до правоохоронних органів, то постає питання, яким категоріям осіб буде легше співпрацювати з правоохоронними органами, і у кого буде більше шансів довести кримінальне провадження до суду, тобто вести справи з правоохоронцями успішніше. Відповідно до напрацювань Дональда Блека, на поведінку права, а саме на траєкторію кримінального провадження неабияк впливає соціальний статус та культурний капітал осіб, які є на лаві підозрюваних, або звертаються до правоохоронців, як потерпілі (Avakame, Fyfe, Mccoу, 1999, с. 768-771). Саме тому вивчення питання щодо характеристик осіб, яким вдається більш успішно співпрацювати із правоохоронними органами і доводити свої кримінальні провадження до суду, є важливим аспектом цієї роботи, адже ця інформація допоможе освітлити проблеми нерівності осіб у сфері правової системи.

У більшості респонденти стверджують, що соціально-демографічні характеристики чи то потерпілих, чи то людей, які скоїли злочин, не грають для них жодної ролі, для них є більш вагомим та важливим бажання співпраці,

прикладання своїх зусиль і можливостей у допомозі для пришвидшення всього процесу, а також адекватність як потерпілих так і підозрюваних, і якщо ці складові наявні, то з досвіду респондентів, більш успішне вирішення питань буде гарантоване: *“успішніше буде, коли людина сама має бажання співпрацювати, коли вона активно подзвонить, коли скажуть, домовиться попередньо про зустріч, буде виконувати наші прохання, коли своїми силами взяти в банку рух коштів, а не через нас, піде в банк і скаже, дайте мені, будь ласка, рух коштів, бо я є потерпілим, от моя заява в поліцію, то вони їм дають зразу же. А нам потрібно це як чужій людині, як органу брати для чужої людини, через ухвалу”* (жінка, 23). Крім “адекватності” та бажання допомогти, ще відіграє роль те, як людина пам’ятає про подробиці злочину, *“більш успішніше буде тому, кому більше відомо про вчинення злочину, незалежно від статусу, чи просто робочий, чи багатий. Той, хто має більше і знає більше інформації про злочин, той для нас цінніший, і там ми можемо почерпнути більше інформації”* (жінка, 36). Незважаючи на це, не завжди те, що говорять респонденти, може відобразитися у реальності. Справа в тому, що якщо в правоохоронців і є деякі упередження щодо роботи з тими чи іншими людьми, то часто може бути неусвідомлене, бо вони стверджують про бажання “адекватності” від людей, прикладання власних зусиль до досудового розслідування та співпраці, проте така поведінка є радше схвалюваною правоохоронцями та системою кримінального правосуддя, адже дозволяє простіше вирішувати ті чи інші ситуації за звиклими та зручними схемами. Також, один із респондентів заявляє, що все-таки соціальний статус також може бути допоміжним важелем у вирішенні тих чи інших ситуацій у правоохоронних органах, *“може бути таке, що багатий з вигляду, і тобто йому більше хочуть допомогти, бо може віддячить якимось. В нього можуть бути джерела впливу такі, як керівництво, тому соціальний статус, матеріальний стан грають роль”* (чоловік, 25). Більше того, він згадує і освіченість, яка може бути антидотом до того, що людину чи то потерпілого, чи підозрюваного, можуть обдурити, або провести процесуальні дії якимось не

по правилах, *“ну правова підготовка допоможе і загальний розум, бо ми тоді маємо робити все дуже правильно, бо розуміємо, що ми його не обдуримо, не скажемо, що там не можна то і то зробити, бо прокурор не дозволив, або закон забороняє, а він тобі прийде і покаже статті, що це можна все, тобто тут важче працювати, бо не можна обдурити, бо він зможе оскаржити в суді, звертатись буде з клопотаннями. Тому освіченість, а особливо в правовій сфері завжди грає на руку чи потерпілим, чи підозрюваним. Ти по-іншому відносишся до тієї справи просто”* (чоловік, 25). Беручи до уваги, що усі респонденти працюють у різних відділах, цілком можливо, що і алгоритми роботи і важелі, які впливають на траєкторію кримінальних проваджень є різними.

Проте, є певні речі, які, зі слів респондентів негативно впливають на хід кримінального провадження, зокрема на зацікавленість працівників у розгляді тих чи інших справ. Респонденти стверджують, що *“95% людей думає, що їх функція тільки заявити про скоєння злочину, хоча ми завжди кажемо, що треба багато приходити для слідчих дій, тощо, треба щоб вони з'являлися на допити, слідчі експерименти, ввізнання злочинця, а люди не хочуть, їм нема сил на то”* (жінка, 24). Саме бездіяльність і пасивність є тими речами, які дуже спиняють процес досудового розслідування і тим самим, люди самі собі погіршують становище, а потім зневірюються у поліції, як стверджують респонденти. *“Важливо бути адекватною людиною, просто коли тебе просять прийти і сказати. Потерпілі, які не беруть трубку і уникають, ну та в мене тож бажання зникає до нього адекватно відноситься, якщо він того не робить. Написав заяву і думає, що типу я буду бігати за ним і все, хоча то в його інтересах приходити і допомагати нам, щоб сприяти розкриттю злочину”* (жінка, 23). Як і для потерпілих, так і для тих, хто скоїв злочин важлива схвалювана правоохоронцями поведінка, інакше це може погано вплинути, наприклад, на термін тримання під вартою, *“люди, які адекватно відносяться, адекватно приходять і спілкуються, які не втікають і не переховуються, які прийшли по дзвінку нашому, всі слідчі дії провів і все. Якщо*

брати підозрюваного, в нас є от зараз, в мене 2 кримінальних правопорушення, одне там грабіж, і друге крадіжка частина 5 у особливо великих розмірах. По крадіжці особа приходить по дзвінку, ми з ним проводимо все швидко, не проблемний підозрюваний взагалі. По грабежу, там взагалі переховується, якби він не робив зараз, то я б не вчиняла тих дій, які зараз вчиняю, я йому обираю найвищу міру запобіжного заходу, таке як тримання під вартою, через те, що він переховується, він сам своїми діями собі гірше робить, він драконить нас. Якби він прийшов, то того би не було взагалі, і він би спокійно ходив по вулиці і не переживав” (жінка, 24).

Проблема полягає ще в тому, що більшість потерпілих зі слів респондентів, вважають, що їх обов'язком є тільки заявити про злочин, проте, насправді, обов'язки у них теж є, *“переважно в Україні всі знають свої права, але обов'язки? Не дуже знають, хоча і в заявника вони є, навіть до того, як вона стає потерпілим”*(жінка, 24). Бездіяльність з сторони людей, які звертаються до правоохоронців, як стверджують респонденти, дуже негативно впливає на сам процес досудового розслідування, адже навіть так речі, як впізнання злочинця стає неможливим, *“кажу, що треба прийти на допит, вона каже ок, питає коли, я назначаю час, а вона не приходить, таке дуже часто стається. Як розслідувати їх справи, без їх допомоги, я що знаю наперед без них, як все було, вони не зацікавлені, вони хочуть, щоб все за один раз. Та вони мають теж обов'язки, мало знати права, треба знати ще свої обов'язки, їх функція не тільки повідомити про злочин, а і співпрацювати, ми без них не можемо все вирішити, знайти злочинців і самі їх опізнати. Якщо навіть затримали злочинця, то вони теж не приходять на впізнання, це не ок. Це просто тупість людей”* (жінка, 24), *“я їду на виїзд на квартирну крадіжку, і людина починає вже висувати свої якісь такі негативні думки і ставлення до мене, просто бо я працівник правоохоронних органів, бо “ви і так нічого як завжди не допоможете і не визнаєте”, ну то нащо нас викликати тоді? Вони кажуть “хочу подивитись і цікаво, що ви щось зробите”, тобто людина сама вже не зацікавлена в тому, щоб посприяти”* (жінка, 24). *“В нас менталітет*

такий, люди думають, що їм кожен їм щось винен, щось таке, ну от чесно, Пише заяву і зразу ніби ми йому щось винні, бо кажете, що ми маємо йому то і то зробити, а якщо не, то ви взагалі такі сякі, хоча вони не можуть увійти в моє положення і там наприклад вони не знають всі аспекти моєї роботи, бо то реально важко з нашим законодавством щось доказати, дуже важко то, просто реально важко доказати вину підозрюваного то треба в суді ставати на коліна і просити, будь ласка” (жінка, 23). Або навіть їх діяльність, але в такому вигляді, який не дає правоохоронцям виконувати свої обов'язки відповідно до КПК, “люди просто не хочуть чекати, кажуть, що ми нічого не робимо, а ми на іншому виїзді, в нас тільки І група, то не від нас залежить. Так само, ми кажемо нічого не рухати дома, якщо була крадіжка, нічого не переставляти, ми приїжджаємо, а там все прибрано і витерто, я кажу "де сліди", вона каже, що чекала і вирішила прибрати, але має фотки. А що нам ті фотки, де пальці шукати, як зафіксувати сліди і злomu сліди. Він каже викрали гроші і от тут лежали, але пальців вже нема” (жінка, 24). Більше того, респонденти говорять про агресивність потерпілих і зневажливе ставлення до правоохоронців, що так само слугує перепорою до успішного виконання досудового процесу “проявляють агресія до нас, недовіру свою, хоча по суті та людина мене не знає, не працювала і не знає, як я працюю, і робить передчасні висновки про нашу працю, хоча ніколи не співпрацювала з нами, просто десь щось почула і каже то саме. Вони вже негативно одразу налаштовані” (жінка, 24). Ба більше, через високий рівень недовіри до поліції, часто, зі слів респондентів, люди стають надокучливими, що так само заважає роботі працівників правоохоронних органів, “дзвонить по 10 раз на день, це наоборот відбиває бажання допомагати, бо людина надоїдає тою наполегливістю, ви ж не одна людина, над якою треба працювати, їх багато і всім треба допомогти, є більш тяжкі звісно, над ними більше, але є легкі, там уваги менше, але то не означає що не працюють” (жінка, 23), За словами респондентів, довгий час для експертиз та інших процесуальних процедур – нормально, беручи до уваги особливості на місці, але часто потерпілі не

входять у становище і вимагають більше, ніж правоохоронці можуть їм надати, і це також дуже заважає у роботі, “час від часу, наприклад, якщо багато там квартирних крадіжок, так назбирується, плюс експертиза довше триває, і треба реально почекати бо центр, які роблять експертизи, НДКЦ в нас є, вони працюють по цілій області, якщо вся Львівська область везе їм всі замки, яким треба зробити експеримент, то це дуже багато, потрібно чекати. Дзвонити і питати по декілька раз на день до нас і питати чи ми зробили, то ми не знаємо, це робить експерт, я власноруч не розбираю то, і не роблю того” (жінка, 23). Саме тому, відповідно до інформації, отриманої від респондентів, у більшості випадків соціально-економічний статус людини не відіграє ролі, набагато важливішим є адекватність і бажання допомагати та привносити всі свої зусилля та якомога більше подробиць злочину для полегшення і успішності досудового процесу. Проте, аналізуючи свідчення респондентів, так звана, адекватність, є радше зручністю для правоохоронців у процесі досудового розслідування. У бажанні розслідувати кримінальні провадження за стандартними, зручними та простими для правоохоронців схемами, вони уникають незручних та надокучливих потерпілих чи людей, які скоїли злочини, які в свою чергу, створюють зайві перешкоди, витрачають більше часу та затягують процес, а у поєднанні і так з великим навантаженням, це все несприятливо впливає на роботу правоохоронців. Відповідно, тому і з’являється бажання “адекватності”, тобто можливості застосовувати звичайні і прості схеми досудового розслідування. В той час як, так звана, “адекватність” впливає на успішне вирішення справ, пов’язаних з правоохоронним органами, та поблажливе ставлення зі сторони правоохоронців.

Перепони для покарання неправомірних дій

Відповідно до слів респондентів, не завжди вдається покарати правопорушників за неправомірні дії. Щодо найчастіших проблем, пов’язаних із неможливістю покарання людей, які вчинили правопорушення, з якими

стикаються правоохоронці, є брак доказів, обрання запобіжного заходу, несудимість підозрюваних або перебування на іспитовому терміні та щільний контроль прокуратури.

Щодо доказів, то одна з респонденток, вважає, що найбільшою проблемою є робота працівників досудового розслідування, які виконують свої обов'язки неналежним чином, що створює проблеми з отриманими доказами, або їх нестачі, *“може бути така ситуації, що органи досудового слідства допустили помилки, або бездіяльність, або неправомірні дії, коли збирали докази. Допитували, проводили слідчі дії і цієї доказової бази або недостатньо, або вона зібрана з порушенням, тоді не вдається визнати особу винною. Хоча, я більше прихильник такого, що якщо особу не вдається засудити, то особа невинна. Нема доказів того”* (жінка, 43). Інші респонденти, які безпосередньо займаються досудовим розслідуванням стверджують, що для них, у свою чергу, теж погано, якщо доказів не вистачає, *“коли ти не маєш доказів, щоб довести, що людина винна, до моменту поки ти не отримаєш докази і не повідомиш про підозру, вона свідок і ти не має права їй нічого пред'являти, а якщо пред'явиш і переведеш її у статус підозрілого, а доказів нема достатньо, то адвокат ту справу розбиває, особа вільна, а до нас зауваження, розслідування, догана”* (жінка, 24). Проте, в більшості всі погоджуються, що головною перепоною у засудженні злочинців є саме відсутність доказів, на яку вони не можуть вплинути у деяких ситуаціях, *“так, не можливо засудити через відсутність достатніх доказів. В нас є конкретні підстави для повідомлення особі про підозру, це затримання на місці вчинення злочину, обрання запобіжного заходу, або достатня доказова база, і останній нюанс дуже плаваючий, бо поняття достатності доказової бази, тощо, а воно оцінюється в кожному випадку індивідуально. Не можна сказати, що кожна категорія злочинів має певний перелік доказів, який необхідний, немає такого. Це оцінюється індивідуально, чим більше доказів ми зберемо, тим краще, чим менше, тим гірше. Якщо їх недостатньо, від того люди ухиляються від покарання”* (жінка, 36). Незважаючи на це, брак

доказів може слугувати і ключем до встановлення справедливості, адже не дозволяє засудити невинну людину шляхом фабрикації доказів чи просто примушення у зізнанні, *“так, бувають, як тобі сказати, буває, що для тебе це об'єктивно і справа має йти в суд, ну але ти йдеш до прокурора, а він каже, що не бачить перспективи. Ну ти ж знаєш що то він, бувають випадки, коли підозрюваний і визнає, але в нас законодавство не працює, як явка з повинної, писав і всьо, а зараз мають бути доказати, визначення вини нічого не означає, бо так можна було б усім гроші давати, щоб вони потім визнавали себе винними, де зручно, щоб операм галочки були у справах”* (чоловік, 25).

Також, багато людей, які вчинили правопорушення, зі слів респондентів ухиляються від покарання через міру запобіжного заходу, і навіть якщо працівники досудового розслідування намагаються обрати найжорстокіший запобіжний захід, то часто це не вдається, бо судді обирають запобіжний захід на власний розсуд, і, наприклад, замість тримання під вартою, обирають застава, *“якщо ми затримали в порядку статті 208, безпосередньо після вчинення злочину чи після переслідування людини, і ми оголошуємо підозру, в будь-якому випадку запобіжний захід обирає суд, ми звертаємось з клопотанням, ми звертаємось з одним, суд може обрати інший, ми просимо тримання під вартою, а суд дає застава, визнає застава розмір, виходить така людина тільки тому, що запобіжний захід не передбачає позбавлення волі, ну обмеження, не пов'язано з триманням під вартою, або домашній арешт з альтернативною заставою”* (жінка, 36), *“наприклад, буває, що людина проникла в квартиру, вкрала елементарно 1000 грн, то в неї міра запобіжного заходу обирається тримання під вартою, це найтяжче, там і + застава внести хай буде 70 тисяч гривень, а буває таке, що людина, наприклад, вчинила злочин, пов'язаний із корупційними діями чи тілесні ушкодження нанесла, і їй дають тримання під вартою менше, застава менше. Чому менше? Чому більше? Цей розмір застави просто на вирішення судді, він скаже 100, скаже 40 тисяч, або 6 тисяч. Це підлягає його баченню тільки”* (жінка, 23). Такий розвиток подій є дуже неприйнятним для працівників

поліції, адже, як вони стверджують, у таких випадках можуть бути задіяні корупційні схеми, які дозволяють справжнім злочинцям ухилитися від покарання, *“ну та, ну як на мене то взагалі той ККУ треба переписати і посилити відповідальність за якісь злочини. Всі кажуть колись було погано, але якщо історію прочитати, ну я не прихильник комунізму, але ти вкрав, то чутлі не розстріл був без розбирання. І тут, якби ми посилити, то люди більше б думали. Застава не завжди виходить чесно, є багато факторів на це впливає, бо ти ж знаєш, ми живемо в дуже корумпованій країні. Тут нема що говорити”* (чоловік, 30). Справа в тому, що розмір застави часто обирається індивідуально для кожного підозрюваного відповідно до його соціально-економічного статусу, проте, навіть якщо високостатусним особам обирають великий розмір застави, для них це не є проблемою, і тому багато з них виходять під заставу, *“можуть відпускати під заставу ж частіше, бо обрали запобіжний захід тримання під вартою, а потім змінюють на заставу, може, і ясно, що для чиновників або високостатусних підозрюваних, канєшно, то дєтській лєпіт, але люба людина має межу по якій можна вибрати розмір застави і до злочинів так само, я обираю максимум, а суд може змінити, так в більшості і стається”* (жінка, 24). Отже, міру запобіжного заходу визначає суддя і не завжди дотримується того, що пропонують слідчі, і як зауважують респонденти, у цьому процесі можуть бути задіяні корупційні схеми.

Іншою перепорою для покарання відповідно до слів респондентів, є попередня несудимість підозрюваного або перебування на іспитову терміні. До прикладу, одна з респонденток розказала про недавню історію з її робочого дня: *“от крадіжка була недавно з магазину “Зара”, магазин прислав відео крадіжки, на відео видно, що чоловік з пакетом “Зара” заходить в магазин і на вході його лапає охорона, бо пікає пакет, а там речі з магазину з магнітами, його затримали, ми приїхали, все ми вилучили повністю, приходжу до прокурора, кажу “є такі то матеріали, треба думати що робити з підозрою”, він дивився на відео і каже що там не факту, що доказує, що він то викрадав, і звідки ми можемо знати, що він викрав там. А підозрюваний в допиті каже, що купив*

ті речі на вулиці дешево, він купив там, і все, ми не докажемо. Він тожже перебував на 75 і ніколи б не зізнався, бо знає, що його закриють, ті хто сидів, ще краще знають, як викручуватись, ми йому доказати не можемо вину” (жінка, 24). Знову ж таки через відсутність доказів, ба більше, через те, що підозрюваний перебуває на іспитовому терміні і ніколи б не зізнався б у скоєнні цього злочину, адже самого зізнання мало для доказової бази, таким чином, вдається уникнути покарання. І саме тому, респондентка стверджує, що через так звану м’якість законодавства, багато правопорушників уникає правопорушення, *“ну через прогалени в законодавстві, коли ти знаєш, що особа винна, тобто, ну вона по закону так виходить з тої ситуації, що ти не можеш доказати”* (жінка, 24). Люди, які вчинили правопорушення, на думку респондентки, часто користуються тим, що раніше не були судимі, адже, *“якщо людина раніше не судима і має класну репутацію і вона не зізнається, а з матеріалів провадження є лише докази потерпілого, який вказує на нього, то обвинувачення не може ґрунтуватися тільки на показах потерпілого, це є загальна презумпція, якої ми дотримуємось, і на припущеннях так само. Люди з хорошою характеристикою менше підпадають під поле зору, їх важко скажемо так задокументувати, бо вони вчиняють одиничні злочини, це не завжди випадково, але одинично, тому суд більш більше повірить, що це особа, яка раніше була судима, а ніж за те, що це вперше таке вчинилось”* (жінка, 36). Навіть, перебуваючи на іспитову строці, людям, які вчинили правопорушення, вигідно до останнього заперечувати свою причетність до вчинення злочину, адже це дуже уповільнює процес, *“система побудована таким чином, що поки людина визнає вину, то справа активно рухається і направляється в суд, коли людина мовчить і не говорить, каже бз конституції, справа не буде йти до суду, прокуратура не пускає, тобто в нас немає такої боротьби, як відстоювання справ, там чи крадіжка елементарна, він не визнає, я його в суді затисну, я йому докажу, є всі докази, в нас прокурори так не відстоюють. Якщо визнає то ок, справа піде легенько, пару засідань і все ок, а щоб боротися, в нас це переважно так. Не знаю як де,*

але Львівська область так працює” (жінка, 23). Більше того, одна з респонденток також стверджує, що українське законодавство грає на руку особам, які вчиняють правопорушення, що також ускладнює процес встановлення справедливості, “в нас просто занадто гуманний кодекс, в нас система іде кодексу КПК такий як в Америці, а виконання його вже в дію, то таке як в Україні. Тому йде накладка і нам слідчим набагато важче і ускладнює роботу. Щоб зробити слідчу дію, потрібно багато папірців, бо перш за все в нас верховенство права і недоторканість особи, вона найвища, що може бути і її недоторканість. Підозрювана особа має більше прав, ніж свідок чи потерпілий у кримінальному правопорушенні. Вона навіть може казати недостовірну інформацію, і їй нічого не буде, просто тупість, людина може обманювати і їй нічого не буде” (жінка, 24).

Щодо прокуратури, то зі слів респондентів, навіть якщо вони зібрали відносно сильну доказову базу, то часто прокурори можуть не допустити кримінальне провадження до суду, стверджуючи, що недостатньо доказів, і їм потрібні справи, у яких обвинувачений точно отримає покарання, “ну прокуратура дуже беззгливо ставиться до справ, є от в обласних, то там скеровували справи, де реально можна боротися і посперечатись, а от місцеві прокуратури їхні прокурори скерують тільки справи такі, де от 100%” (чоловік, 25). Справа в тому, що тут присутні деякі особливості роботи самої прокуратури і їхні санкції за виправдувальні вироки, “є в прокуратурі така штука, як догана, а навіть не догана, а щось жорсткіше, стягнення якісь, що дають за виправдувальні вироки. І тому, після цього є така статистика, що ніби наші суди усіх засуджують, але це не правда, просто до них прокурори скеровують тільки такі справи, що їм зручні, бо інші вони не пропускають, бо не хочуть виправдувальних вироків. Вони не скерують справу де свідки сумнівні, чи до кінця щось не ясно, і де може затягнутись процес, де підозрилий неясно чи він, чи хтось інший” (чоловік, 25). Таким чином, найголовнішими перепонами на шляху до засудження людей, які вчинили неправомірні дії, зі слів респондентів, є: недостатня кількість доказів, адже

допоки є мало доказів і більше того, допоки злочинець не зізнається, то не вийде направити його справу до суду, розмір застави, яка у випадку засудження осіб із фінансовими можливостями вище середнього не є достатнім запобіжним заходом, щоб їх утримувати за ґратами. Більше того, респонденти згадують презумпцію невинуватості, яка часто не дозволяє засуди осіб, на яких все вказує, але вони ніколи попередньо не були судимі. Хоч респонденти і вважають це однією із перепон до покарання осіб, що вчинили злочин, але це явище також є фактором, який впливає на справедливість у суспільстві, адже якщо недостатньо доказів, то краще відпустити невинну особу, ніж давати їй покарання у вигляді позбавлення волі. Також, респонденти говорять про особливості функціонування прокуратури, як перепону до покарання людей, що вчинили злочин, адже зі слів респондентів, прокурори допускають до суду лише ті справи, які точно не отримують виправдувального вироку і не “вдаряють” по статистиці прокуратури.

Неправомірні дії правоохоронців: насильницькі дії

Проте, якщо доказова база не є достатньою чи прокуратура не дає дозвіл на скерування справи до суду, то яким чином можливо, і чи взагалі можливо покарати людину за її неправомірні дії? Чи можливо морально і фізично натиснути на підозрюваного для зізнання і скерування справи до суду, чи можливий факт фабрикації кримінальних проваджень? Ці питання є дуже важливими у цьому дослідженні, адже якщо у правовій системі ці явища присутні, то головна функція правової системи, а саме встановлення справедливості, є апріорі неможливою. Респонденти стверджують, що завдяки змінам у законодавстві, факти побиття, насильницького примусу підозрюваних до чогось чи морального тиску на них, стали неможливими, *“якщо говорити відверто, то зараз такого нема, бо показання, які дає підозрюваний не є доказом у суді, це всі знають, наш закон змінився в 2012 років”* (жінка, 36), *“ну якщо навіть захотіти побити чи ще шось, то це*

реально, але це не застосовують зараз в більшості”(жінка, 24). Найголовнішою зміною, яка вплинула на це, з слів респондентки є те, що єдиного доказу у вигляді зізнання чи слів свідків стало недостатньо для скерування справи до суду, а також і засудження підозрюваного, *“відповідно вже таке поняття, як явка з повинною чи зізнавальні покази, не є основним доказом, тому відштовхуватись від того неможливо”* (жінка, 36). Також, одна із респонденток стверджує, що крім змін у законодавстві, знання прав зі сторони підозрюваних також допомагає уникнути схожих протиправних ситуацій зі сторони правоохоронців, *“ні, такого, як побиття, нема. Зараз всі знають права, кожен знає, що має право на адвоката і не свідчити проти себе, і ну це реально такі тортури ще за часів СРСР таке було, коли людина не знала нічого, а зараз всі розумні”* (жінка, 24). Проте, респонденти не заперечують існування таких особливих методів роботи відділу дізнання у минулому, *“ну колись так було, то не тільки у фільмах, до реформи так було і раніше трохи було, що били людей, сам таке чув, десь може таке воно було. А зараз такого точно нема, бо не то що перевіряють, а всі пройшли переатестацію, всі по-друга, райвідділи і відділення поліції забезпечені відеоспостереженням і є багато органів, що нас контролюють, та сама внутрішня безпека в системі поліції, є ДБР”* (чоловік, 30). Справа в тому, що із змінами в законодавстві, з'явилося багато внутрішніх перевірок правоохоронців для викорінення таких методів роботи із підозрюваними, *“ну в нас такого не роблять [побиття, катування], бо тому що це все зараз дуже документують добре інші служби. Вони є в нас в структурі, це як особова безпека, внутрішня безпека, вони дбають про правильність і алгоритм дій поліцейських. Вони також дбають за це, вони приходять до нас і перевіряють, чи є, наприклад, працівники в стані алкогольного сп'яніння, особливо перед святами. Чи є в нас ножі, і за ножі нам дають стягнення, наприклад, я в кабінеті в себе їм, чого я не можу той самий ніж мати для апельсина чи хліба, щоб порізати? Вони вважають, що ніж, палиця, там ще шось таке більш об'ємне чи гостре то засіб катування. От вони це дають*

нам як засіб катування, тому потім я буду мати службове розслідування і в мене буде стягнення чи догана” (жінка, 23), “зараз більше перевіряючих, ніж самих працівників, є різні інспекції, контролю над нами більше, ніж треба, то нашо бити когось, контролюють” (чоловік, 30), “та в нас реально дуже багато перевірок, що слідкують на правомірність наших дій, внутрішня безпека, є службова інспекція, реально багато перевірок” (жінка, 24).

На противагу, як стверджують декілька з респондентів, зараз навпаки права правоохоронців є менш захищеними, і вони є об’єктами зневажливого ставлення, “скільки роликів є, що це навпаки до поліцейського тортури, бо людина, яку ти витримуєш, майже плює на тебе, а ти нічого не можеш сказати, кажеш по-доброму до неї, “чи будете ласкаві надіти наручники”, ми не можемо жорстко ставитись. Коли затримуєш людину, вже за вчинення злочину ну типу, після того вона йде на обслідування, перевірити чи нема тілесних ушкоджень, навіть в ІТТ, там шикарний готель для бандитів, в них питають чи в них все добре, кажуть їм сто раз їх права. До них, для затриманих зроблено все в нашому законодавстві так, щоб не порушувати їх права, не обмежувати” (жінка, 24), “людина буде скаржитись на нас і її заяву будуть швидше розглядати, аніж нашу. А є люди різні, які приходять і хамлять так сходу, ну вони тебе не б’ють, не копають, не плюють, немає підстав для відкриття кримінального провадження, але він тобі відверто хамить, знімає на камеру і зриває слідчі дії, і в нього є на це право, а ми нічого не можемо зробити. Якщо ми застосовуємо захід фізичної сили, то він має бути обумовлений, а в даному випадку, коли тобі хамлять, то це не обумовлено. Наші можливості обмежені, відповідно і через те знизилась повага до нас” (жінка, 36), “права правоохоронців є менш захищені, ніж злочинця, і, звичайно, злочинці тим користуються, бо шо навіть для нього зараз бракує піти і написати на нас заяву? Напише і скаже, що Іванов мене побив, і всьо, і того Іванова зі всіх сторін вже розслідують, догани, відсторонення” (чоловік, 30). Саме тому, в більшості, опитані правоохоронці, вважають, що побиття та неправомірні дії зі сторони органів досудового

розслідування відсутні, незважаючи на це, вони завжди доповнюють, що не можуть стверджувати за всіх, а особливо за тюрми, *“не можу за всіх говорити, любе може бути”* (чоловік, 30), *“це одиничні випадки, це залежить від працівника, який працює з людиною”*(жінка, 36), *“ну в’язниці я не буду заперечувати. У в’язницях таке є”* (жінка, 24).

Не зважаючи на це, потрібно брати до уваги різні відділи поліції і не варто узагальнювати отриману інформацію на всю Національну поліцію України. Один із респондентів говорить, що по його місцю роботу такі неправомірні дії зі сторони правоохоронців продовжують існувати, проте в меншій мірі, ніж було колись, *“ну, чесно, воно зменшилось, але воно [побиття] є”* (чоловік, 25). Також, респондент стверджує, що такі неправомірні дії вчиняють лише проти особливої категорії підозрюваних і лише при дуже тяжких злочинах, *“ну в нас є випадки, але це вже прям коли от когось вбили, якийсь дуже тяжкий злочин і особливо тяжкий. Ну і коли категорія населення, як алкоголіки, наркомани, ну пітони вони, то тоді випадки є, там ніхто проти не буде, це буде не правильно, але у таких випадках бити можуть, була одна історія, як за вбивство одного мужика так прали, що просто, ну це вбивство”, “якщо чоловік вбив свою дружину, і він би не був пітоном, то його би ніхто не бив, але коли то кончена мразь, яка вже сиділа і зараз не зізнається, то його будуть товкти і бити, але це рідкість, бо рідкість вбивства і особливо тяжкі”* (чоловік, 25).

Неправомірні дії правоохоронців: фабрикації кримінальних проваджень як наслідок показникової системи

Під фабрикацією кримінальних проваджень я, як авторка цієї роботи, розумію вигадування фактів злочину, підробку доказів, злочинів та документів, засудження невинних, тощо. Можливо, із змінами у законодавстві, зокрема наслідками технологічного прогресу, фактів побиття підозрюваних поменшало, адже у наш час такі ситуації дуже швидко набувають розголосу, проте, робота з документами та кримінальними провадженням часто

залишається за закритими дверима. Як було згадано вище, лиш одного зізнання про скоєння злочину є мало для засудження, тому часто органам досудового розслідування потрібні докази чи безпосередньо ловити злочинців “на гарячому”, аби довести вину. Фабрикація кримінальних проваджень є наслідком, так званої, “палочної системи” або показникової системи, неформальної статистики різних підрозділів правоохоронних органів. Як зазначалось у теоретичній частині цієї роботи, правоохоронці мають свою статистику розкритих і нерозкритих злочинів, якої вони мають дотримуватися, аби показувати успішність і ефективність своєї роботи. Щодо статистики у відділах Національної поліції України, респонденти підтверджують існування такого явища, незважаючи на те, що центрально воно є скасованим. Втім, респонденти, що займають керівні посади і досі притримуються показникової системи, вважають це стимулом до роботи, адже за їх словами, інакше справи просто накопичувались би, *“це все специфіка одного району, треба відштовхуватись від свого, якщо минулого року в лютому було 30 злочинів, то значить цього року теж би пасувало стільки. Це як стимуляція до роботи, ну до того, щоб розкриття не падало, і рівень розкриття залишався на тому самому рівні, і якщо він кращий, то це взагалі дуже круто”* (жінка, 36), *“слідчий чергує на місяць 3-4 рази, за добу реєстрація може бути 2, а може бути 8, відповідно, якщо в нас не буде стимули скерувати до суду, то справи просто будуть складатися в сейфі”* (жінка, 36), *“наприклад, якщо, така дивна система, якщо поліція цього місяця розкрила 2 справи, то на наступний місяць вони теж мають розкрити 2 справи, цього місяця 2 крадіжки, то на наступний теж має бути 2 крадіжки. Якщо вони розкрили 1 крадіжку, або не розкрили взагалі, і кажуть, ми провели превентивну роботу, в нас не крадуть більше на ній території, ми попрацювали зі всіма потенційними особами, які могли би щось вкрати, в нас не крадуть. Такого не може бути, в нас не можуть не красти, в нас якщо на один місяць розкрито 2 крадіжки, а на другий 0, це означає, що погано працює поліція”* (жінка, 43). Водночас, працівники слідчого відділу, які мають керуватися цією статистикою не

вважають це стимулом до роботи і не є задоволеними цією системою, “я думаю, що керівництво з Києва боїться, що без неї правоохоронна система перестане працювати, тобто вони знають, що от є така схема, типу, що в кожного слідчого по 2 справи на місяць, значить він буде працювати, і от так думають, що без цього ми не будемо працювати, а інші заохочення вони не хочуть давати, тільки стягнення одні” (чоловік, 25), “ну вони не мають падати, ну завжди буде мало їх. Вроді в нас злочинів, вони падають порівняно з минулим роком, тобто їх менше стає, ну але всеодно їм не догодиш. То десь на рівні держави, їм всеодно не так, якщо злочину стає менше. все одну шось хочуть від нас. Ту показникову систему треба відмінити взагалі, як на мене, то не треба такого показникової системи, має бути тільки довіра населення без тих цифр” (чоловік, 30). За недотримання показників на правоохоронців створюється моральний тиск, тому вплив статистики є вагомим, “ну та, завжди є, бо в сейфі багато, але там немає як такого звільнення, але можуть викликати і накричати, морально тиснути дуже, будуть дуже замахувати, моральний тиск, будуть палки в колеса ставити, будуть все дуже контролювати, тому завжди будуть справи, а от якщо шось не буде, то да фабрикація” (чоловік, 25), “ну якщо нема і не дотримуюсь норми, визначеної нашою показниковою системою, то я так і кажу, і морально довго получаю від керівництва” (жінка, 24).

Часто “палочна” система є радше перепорою у захисті прав громадян та забезпечення справедливості у суспільстві, адже на правоохоронців створюється тиск цієї статистики, і в результаті вони можуть працювати лише з перспективними провадженнями, які точно скерують до суду, і таким чином, вони неодмінно попадуть до їх статистики. Або ж, вони можуть неправомірно закривати справи по відсутності доказів, хоча насправді, вони там важко довести вину і скерувати до суду, “в нас тоже є добра статистика, от як фіктивно її піднімають, от є 100 крадіжок, закривається кримінальне провадження, коли нічого не можеш зробити, то підстава закриття відсутність складу злочину, типу його не було, хоч він і був, але закривають,

щоб не псувати статистику” (чоловік, 25). Саме через це багато реальних справ, а також і головна функція правової системи залишаються поза увагою правоохоронців, “є крадіжка чи грабіж, і його одразу розкрили, встановили особу, і ми не притягнемо їх до відповідальності, то воно одразу забувається, вал настільки іде навантаження, що в подальшому воно відкладається за задній план, бо стільки злочинів скоюється, пріоритетні стаються, нові крадіжки і нові події, і все відходить назад” (жінка, 36), “є таке, в мене була серйозна справа великої компанії, працівники написали заяву на обленерго, в районі 600-800 тисяч гривень, шось там неправильний штраф був, там цікава справа і чоловіку хотілось допомогти, я йому казав, що “в мене кінець місяця, вибачте, я бомжа скеровую до суду”” (чоловік, 25).

Деякі респонденти заперечують фабрикацію кримінальних проваджень через контроль інших органів, *“фабрикувати їх неможливо, бо в протоколі ти першочергово все вносиш, придумати щось нове, то нереально, поставити пальці того, кого треба, то якийсь брєд. Ніхто себе так не підставить. Ми, слідчі, розслідуємо ті злочини, а над нами слідчі ДБРу, які нас скеровують до суду, щоб я здала 2 справи як треба до суду, а потім, щоб мене до того суду?”* (жінка, 24), *“може колись були випадки, що наркотики підкидали, не знаю до кінця чи правда, але в моєму колі, саме у слідстві, такого не зустрінеш, це точно. Не знаю, щодо карного розшуку і фабрикації, але в слідстві такого нема, я впевнена, що по цілій Україні у слідстві такого немає, ну в нас такого нема точно, хто буде кримінал вішати на когось?”* (жінка, 24), *“недавно таке було я знаю, шось там мутили поліцейські, і там до суду скерували начальника розшуку, бо там розголос був, оперів скерували”* (чоловік, 25), *“чула таке, що і підозру вручили людям і по цьому шо, типу як втягнення неповнолітніх і притягнення невинного, це власне і є фабрикація, це якщо про особу, притягнення невинного до кримінальної відповідальності”*(жінка, 23). Водночас, респонденти на керівних посадах вважають, що фабрикація кримінальних проваджень неможлива, і якщо вже підозрюваного засудили, значить він і справді скоїв той чи інший злочин, *“я взагалі дуже такі маю з*

того приводу міркування, оскільки я вважаю, що покарання відбувають ті, хто вчинив злочин. Якщо особа відбуває покарання, значить вона злочин вчинила, значить доведено матеріалами справи, доказами. Якщо особа вважає, що не вчинила, а суд першої інстанції її засудив, є апеляції, є касаційна інстанція, не може в першій інстанції один суддя, в другій троє, апеляції і касації троє, не може 7 суддів говорити на біле чорне. Значить доказами підтверджено. Що означає справа сфабрикована?” (жінка, 43).

Проте, неможливо узагальнювати і стверджувати, що такого явища, як фабрикація не існує у відділах Національної поліції, адже респонденти поділилися реальними історіями випадків фабрикації кримінальних проваджень та злочинів, “є таке, в мене був грішок, ну але це крадіжка просто була, дали гроші пітону [злочинцю] і сказали піти вкрати, а потерпілий тожє рагуль, зробили з того злочин і скерували до суду, щоб була статистика, а їм і так все рівно, бо підозрюваний і так в тюрму сідав. Це для того, щоб в кінці місяці було більше злочинів, то палочна система”, “було таке, що вони давали наркоманам наркотики і ті ходили крали, явно крали, щоб були потім ніби розкриття злочинів і було, щоб скерувати до суду. Бувало таке, що крали оперативникам, там взагалі ужас, вони пропонували наркотики, а та людина йшла в “Брокард” вкрала парфуми, приносила оперативнику, а він йому дозу. Так виходило, що опер має справу до суду, парфуми, а наркоман має дозу і нічо йому більше не треба, це десь було рік тому, але таке завжди буває”, “чув, що мочили куртку підозрюваного в кров жертви, щоб довести, що то він вбивця, так брали і прямо в калюжу крові опускали” (чоловік, 25), “колись були випадки, що наркотики підкидали” (жінка, 24), “в мене таке було, що склали протокол про дрібне хуліганство відносно глухонімого, казали, що він голосно висловлювався нецензурною лайкою, порушував громадський спокій, там в певному місті, в певний час, і коли прийшла особа на розгляд цієї справи, виявилось що він не то що голосно говорити не може, він без сурдоперекладача взагалі говорити не може” (жінка, 43). І навіть чисто гіпотетично правоохоронці стверджують, що така

річ, як фабрикація кримінальних проваджень чи інсценування злочинів є можливим, *“чи це реально, то та. Наприклад, я тобі даю 10 тисяч доларів, а ти мені посиди 2 роки в тюрмі, а він бомжацький спосіб життя має, то він за 5 тисяч погодиться, ти ще дай 5 тисяч зверху, і я 3 посиджу, мене там годуватимуть, тепло, спати є де. Йому просто так в плюс, знайди просто людину, яка погодиться, ми докажемо”* (жінка, 23). Так само, часто респонденти згадують про те, як фіктивно складаються протоколи на близьких правоохоронців або мертвих осіб, *“я ще розглядала справи про адміністративні правопорушення, багато було справ, що міліція складала протоколи про керування транспортним засобом в нетверезому стані відносно своїх родичів. Було, що там син патрульний, треба було йому на місяць скласти 10 протоколів, він склав 9, одного не вистачає, і 1 склав на батька, заплатив замість нього штраф, або в суді не було доведено, ну така справа”* (жінка, 43), *“так само і дільничні інспектори мали теж писати адмінки, але то не вони просто собі придумали, що нема що робити, то їм дали завдання скласти певну кількість адмінок”* (чоловік, 30), *“є таке, що на мертвих, просто ходять на кладовище і переписують імена, дільничні так роблять, щоб статистику собі мати, це постанови так роблять”* (чоловік, 25).

Щодо фабрикації документів, то один із респондентів стверджує, що і таке має місце у правоохоронних органах, *“наприклад, якщо вчинилась крадіжка, по всіх правилах, ми мали скерувати на експертизу ту річ, щоб встановити чи підпадає чи не підпадає на кримінал, ну ти мусиш знати скільки воно коштує. То ми брали ФОПи, якісь там мужики приходили з печаткою, ми друкували той листочок де описано ту річ, писали там що то компанія така-то, провели експертизу, визначили, що це річ така-то, і коштує вона там якусь умовну суму і ставили печатку. І часто так робили, бо потерпілі ж не хотіли чекати на експертизу чи відшкодовувати майно, тому печатку влупили того ФОПа і все, от тобі експертиза”, “ше був один такий дід, пам'ятаю, і ми їздили в то село до нього, він був приватний експерт, так скажемо. Наші*

офіційні експерти просто дуже довго роблять, бо на всю область, то десь місяць буде, а нам треба скерувати справу до кінця місяця, а той дед робив за 2 дні за 50 гривень”, “є моменти, що коли підписують все наперед, в мене була ситуація, грішок, в нас є такий адвокат ручний, ну коли треба підозрюваному адвоката, викликати з центру це напруг і довго чекати, то даєш йому 200 гривень, він ставить, що він адвокат, ну просто підписує чисто формально і все. Був випадок, коли розумію, що вот останній день, мені дзвонять і замахують, що справу до суду треба і так далі, і він розписався мені на чистому папері, а потім я то заповнив то всьо, от і маю собі справу. Підписувались часто наперед. Я людину допитую ще в статусі свідка, а адвокат мені вже всьо підписав, бо я так сказав, а я в кінці місяця тільки дати собі розставив і все, тоже він все підписував за гроші на чистих листках і все” (чоловік, 25).

Таким чином, завдяки реформам поліції вдалося зменшити ймовірність неправомірних дій зі сторони правоохоронців в тому числі насильницьких дій та фабрикації кримінальних проваджень, зокрема документів, і можна припускати, що, можливо, у деяких відділах Національної поліції контроль над цими явищами здійснюється більш ефективно, а в деяких такі речі ще досі мають місце. Саме тому, не можна робити висновки про те, що це явище є повністю викоріненим з практик правоохоронців, але і не можна стверджувати, що воно переважає у кожному відділі Національної поліції України. Загалом, зі слів респондентів, які працюють на керівних посадах, показникова система має на меті стимул до роботи правоохоронців, проте, водночас, як говорять респонденти, вона відвертає правоохоронців від їхньої головної функції – захист прав громадян та встановлення справедливості у суспільстві. Успішність роботи правоохоронців, загалом, мала б оцінюватися радше підвищенням довіри серед населення, а не лише кількістю справ скерованих до суду, а також підтримкою встановленого на місяць показника. Попри де-юре відміну такої системи, і заявлений ще попереднім міністром внутрішніх справ Арсеном Аваковим перехід до нової системи, як видно, її

рудименти усе ще наявні і впливають на роботу правоохоронних органів та практики розслідування кримінальних проваджень.

Злочини проти моральності та їх особливості

Розділ злочинів проти моральності налічує в собі 12 статей, зокрема статтю 297 ККУ, наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого, про яку йдеться у цій частині роботи. Загалом, зі слів респондентів, злочини проти моральності трапляються доволі рідко, саме тому респондентам не доводилось часто з ними працювати. Незважаючи на це, більшість стверджує, що найчастіше із цього розділу ККУ доводиться стикатися з хуліганством, зокрема почастишали випадки жорстокого поводження з тваринами, *“злочини проти моральності не є дуже поширені, їх мало, вкрай рідко є, ну там різні є види, тварини, сутенерство, наруга, торгівля людьми, але рідко воно”* (чоловік, 30), *“злочини, які пов’язані з насильством сексуального характеру, наприклад, проституція, якої ніби нема, але є дуже очевидна насправді. З торгівлею людьми, що дуже зараз важлива тему у суспільстві, жорстокістю до тварин і наруга там ще є над могилами”* (жінка, 23), *“злочини проти моральності, вони дуже рідко зустрічаються. Частіше хуліганство, 296 стаття, якщо так, по моїй пам’яті за рік скільки було хуліганок, то до 2-3 за цілий рік, ще наруга над могилами, зараз ще, до речі, почастишало жорстоке поводження з тваринами, більше нічого особливо нема”* (жінка, 24), *“злочини проти моральності не є дуже поширені, їх мало, вкрай рідко є, ну там різні є види, тварини, сутенерство, наруга, торгівля людьми, але рідко воно”* (чоловік, 30).

Відповідно до слів респондентів, злочини проти моральності є сформованими відповідно до цінностей кожної держави та її розуміння нормальної та ненормальної поведінки, зокрема аморальних вчинків, *“моральність оцінюється з точки зору кожного, і є окрема мораль, мораль конкретної людини, може бути правильна чи неправильна, але хто оцінює? і оцінює сторонній обізнаний спостерігач, суспільство для себе визначає цю*

допустиму норму моральності. На основі таких думок, багатьох сторонніх обізнаних, формується загальна картина тої суспільної моралі. Є загальноприйняті норми моралі, як у даному випадку, повага до історії, культури, до поховань, до тіла померлого, це є релігійні норми нашої релігії, так і загальноприйняті суспільні норми. І якби це було нормально, то суспільство би не засуджувало порушення цих норм. Кожен накладає на себе цю ситуацію, якби це стосувалося мене, ти вирішуєш, як ти то сприймаєш, якщо сподобалось – то це норма, якщо ні, то це не норма. Якщо багато людей не сприймає це, то так і формується суспільна думка і суспільна мораль” (жінка, 43), “ну вони там різні дуже, це злочини, основна їх об’єктивна сторона злочинів, що для суспільства таке є ненормально, це їхня особливість” (чоловік, 25), “ну от він як називається цей злочин проти моральності, воно так і є. Що тебе морально задіює” (жінка, 23).

Найбільшою особливістю злочинів проти моральності є, власне, моральна складова, яку дуже важко визначити чи довести у суді, саме тому ці злочини є складними для досудового розслідування, “є особливості у розслідуванні, а саме щодо спрямованість умислу. Основна скажемо так проблема йде в тому, що коли встановлена особа, то треба довести спрямованість її умислу, чи він спрямований на порушення порядку, моральності, якась особлива зухвалість чи цинізм і це все має охоплюватися умислом людину. Відповідно напрямок думок підозрюваного, а саме умисел потрібно встановити завжди, а це дуже важко з очевидних причин” (жінка, 36). Власне, найбільшою проблемою є те, що в суді треба довести умисел, орієнтуючись на суб’єкт злочину, його чи її моральні установки та норми, чим керувалися, тощо, ба більше, проблема в тому, що є загальноприйняті норми поведінки, цінності суспільства, які просто часто не співпадають із моральними настановами суб’єкту злочину, саме тому, як говорять респонденти, “ця категорія злочинів є психологічно специфічна, тому що посягання іде на моральність, а не матеріальні речі, на щось уявне, для кожного різне поняття у тому, для потерпілих саме. Для когось моральність це образа, а для когось приниження, в кожного вона своя, тому

ця категорія є дуже специфічною, бо вона для кожного індивідуальна, і спрямованість умислу теж є індивідуальна” (жінка, 36), “в цьому злочині, особи самі не усвідомлюють, що це злочин проти моральності. Вони в більшості не знають, який там умисел, багато з ким спілкувалась, і в кожного в голові по різному все, хтось каже, я просто хотів побити то вікно ,бо мені в Макдональдсі не дали їсти, там було закрито, і він стріляв з пістолета, бо йому було все одно, він хотів поїсти” (жінка, 24). Таким чином, з’ясувавши те, що злочини проти моральності, є особливі своїм моральним критерієм, який визначається суспільними установками та нормами поведінки, можна стверджувати, що такі злочини, на думку респондентів, скоюють особи через відсутність моральних настанов і неконформність до суспільно визначеної поведінки, або ж зневагу до вищезазначених факторів.

Стаття 297 ККУ. Наруга над могилою, іншим місцем поховання, або над прахом померлого. Особливості.

Наруга над могилою, також є відносно рідкісним явищем в Україні, проте і вона має свої особливості, які будуть цікаві для аналізу. Згідно з контент-аналізом вироків за допомогою сервісу “Суд на долоні”, у більше, ніж 80% випадках, складом злочину була крадіжка металевих деталей могили або інших деталей поблизу могили чи з самої могили (лампадки, труби, таблички, огорожі, вінки, квіти, тощо), проте за, так звані, крадіжки і образу почуттів близьких померлого, люди отримували досить реальний строк, позбавлення волі строком від 3 до 5 років. Саме тому, я, як авторка цієї роботи, намагатимусь дізнатися особливості цього злочину безпосередньо від осіб, які мали їх у практиці, та висвітлити бачення представників правової системи, щодо даного злочину. На думку респондентів, цей злочин є дуже важливим, які і для держави, так і безпосередньо для родичів померлого, “це не є поширений злочин, але він дуже суспільний, тобто це все залежить від людей. Якщо ти знаєш там, що в тебе в родині хтось помер, і ти би такого ніколи не зробив, а хтось не знає такого коли помирають, що таке смерть, як то

пережити втрату, особливо дорогої людини, і зробити таке. Мені здається, що це все від суспільства залежить, наскільки воно цінить таку пам'ять” (жінка, 23), таким чином, визначення доволі реального покарання за такий злочин, держава встановлює межі припустимого, а також і поважає пам'ять за померлими, і робить це загальноприйнятою поведінкою і нормою суспільства України, саме тому посягання на це карається різними санкціями, однією з яких є позбавлення волі. Об'єктом злочину є не лише предмети з могили і сама могила, саме тому цей злочин не можна ототожнювати із простою крадіжкою відповідно до слів респондентів, *“не можна казати, що це крадіжка металу, бо крадіжка металу це стаття 185 ККУ. Тут предметом є якраз суспільні відносини, певні норми моралі тут є предметом. Однією вартістю того викраденого збитки не оцінюють, тому що збитки полягають у порушенні тих норм моралі. Ті люди, які прийшли на могилу відчують зневагу до себе, до своєї сім'ї, родини, і це не може бути переведено в фінансові матеріальні блага. Якраз для того існує поняття матеріальної шкоди і немайнової шкоди. Цим злочином заподіюється не тільки матеріальна шкода, а і моральна”* (жінка, 43), *“це колись була людина, і пам'ять про людину завжди є, тобто це людина, і інші постраждали, це міг бути один забезпечувальник сім'ї, коли цю людину поховали, то витрачали свої кошти, чи це держава витратила у інших випадках. Але тут моральність більше задіта, ніж майно, тобто метал байдуже, а вище те, що мораль”* (жінка, 23), *“це створює моральний дискомфорт особам, що заховали там людину. Вкрали не тільки кусок металу, а і пам'ять про людину, що там захована. Тому там і йдуть моральні принципи, бо створено для особи, що померла, пам'ять про неї, про її життя, а це просто знищили”* (жінка, 24), *“людина померла, життя прожила і кожен заслуговує побути в царстві небесному спокійно. Все правильно роблять. Не тільки матеріальна шкода, а моральна. Це не є крадіжка проста”* (чоловік, 30), *“об'єктивна сторона злочину – це те, що подумає родич померлого, от я прийду і в мене буде просто горіти на душі, тому цей злочин тяжчий за крадіжку, бо ти на святе ніби йдеши, це моральність”* (чоловік, 25).

Типовий злочинець статті 297 ККУ

Якщо ж говорити про людей, які скоїли наругу над могилою і з якими найчастіше доводиться працювати правоохоронцям за 297 ст. ККУ, то дані отримані від респондентів цілком збігаються із отриманими даними завдяки контент-аналізу вироків за допомогою аналітичного сервісу “Суд на долоні”. Відповідно до “Суду на долоні”, найчастіше наругу над могилами скоюють чоловіки, без вищої освіти, без постійного місця проживання та роботи, а також рецидивісти. З досвіду респондентів, заарештовують і засуджують найчастіше осіб, що скоїли наругу над могилою, із такими характеристиками: *“це людина така, можна сказати, з неблагополучною і долею, і фактично декілька разів був в місцях позбавлення волі”* (жінка, 43), *“переважно, цей злочин скоюють такі особи, що не мають постійного місця проживання, не мають місяця праці постійного, бо для крадіжки, по суті що роблять? крадуть квіти, лампади і хрести для того, щоб в подальшому здати на металобрухт і отримати кошти, вони ніде не працюють, раніше судимі за крадіжки чи відбували покарання, на умовному або не, вони можливо і хочуть йти на роботу, але не хочуть довго працювати від години до години, вони не готові до такого, постійного ходити. Вони звикли до такого способу життя, що прийти і забрати, здати і продати. Вони ж ті кошти отримані за продаж на металобрухт не збирають до купи, щоб купити собі будинок чи квартиру, вони збирають, щоб одразу купити горілку якусь, сухарики чи ще щось на закуску. Розпити то одразу разом з товаришем, що допомагав хрест тягнути”* (жінка, 24), *“то дійсно є раніше судимі люди, такі алкоголіки “туніядці”, а може і наркомани, які вже сиділи в тюрмі і в них одна дорога, нічого вони не хочуть виправляти і міняти нічого не хочуть”* (чоловік, 30), *“ну це особи, що більш схильні до вчинення цих злочинів, у них низька соціальна забезпеченість, немає постійного місця роботи і проживання, замість того, щоб піти в магазин вкрасти, де їх буде видно по камері, може спіймати охорона, є цвинтар, де охорона лише на в’їзді, і ніхто не побачить, що ти щось візьмеш, бо всі йдуть туди з чимось і виходять з чимось, у них низька*

соціальна забезпеченість, немає постійного місця роботи і проживання, замість того, щоб піти в магазин вкрасти, де їх буде видно по камері, може спіймати охорона, є цвинтар, де охорона лише на в'їзді, і ніхто не побачить, що ти щось візьмеш, бо всі йдуть туди з чимось і виходять з чимось” (жінка, 36).

Також, респонденти додають, що такі люди здатні на скоєння цього злочину саме через відсутність моральних настанов і цінностей, і тому тільки такі люди готові посягнути на крадіжку з могил з корисливих мотивів, *“вони ведуть антигромадський спосіб життя, їм байдуже на суспільно важливі речі і цінності” (жінка, 36), “це люди без якихось таких переконань, в яких немає ніяких взагалі ні норм, ні правил, ні моральних, ні не моральних. Тобто, в них ніколи не було якихось факторів, які б вплинули на їх моральність чи сформували її” (жінка, 43), “вони дуже аморальні люди” (жінка, 24), “тут вже відсутність моральних установок, для тих людей все допустимо, що з могили викрасти, що в людини живої вкрасти, то то саме, для тих людей, для найнижчого класу соціуму нема різниці в тому. Їм пофіг, вони не знають, що можна, а що не можна, що правильно, а що неправильно, для них такого нема. Є гроші, то забрати, то просто не працювати, їм то головне, а їх ніде і не візьмуть, напевно” (жінка, 24), “ну та такі аморальні люди, бо яка людина буде красти з могили, блін?” (чоловік, 25).* Цікавим є те, що зі слів однієї з респондентів, навіть коли таких людей притягають до відповідальності, під час досудового і самого судового процесу, все пояснюють і роз'яснюють, вони не розуміють суті проблеми, *“на основі цього в мене склалося таке враження, що такі морально нестійкі люди можуть дійсно вчиняти такі злочини і надіятися на їхнє виправлення так само марно, оскільки це або є в людини, або немає. Вину вони завжди визнають, а щоб покаятись – не можу сказати, бо вони завжди кажуть: ну та, ми то робили, а звідки ми мали взяти гроші?” (жінка, 43).*

Найчастіші випадки наругу над могилою

Зі слів респондентів, наруга над могилою скоюється доволі рідко, і найчастіше цей злочин є у вигляді крадіжок металевих предметів з корисливих мотивів, “в мене були справи, одна з них – наруга над могилою, там ситуація була така, особа раніше засуджений 3-4 рази, під час того як вийшов з місць позбавлення волі, жив зі співмешканкою і вони не мали грошей на прожиття, і на кладовищі вони збивали такі мідні чи металеві ручки на гробницях, а на них ланцюги. Збивали їх і продавали на металобрухт чи обмінювали на якісь речі” (жінка, 43), “в нас була в 2020 році справа, що знімали хрест і там на місці його донесли до кінця цвинтарю, на місці його там порізали і почали виносити, так і здавали” (жінка, 24), “минулого року було біля міста, якесь село велике, люди самостійно прийшли після церкви на цвинтар, і затримали таку людину злочинця, що він шось вкрав металеве з могили” (чоловік, 30), “в нас на території один цвинтар, то було мало випадків, але знаю з напарником мали, там крадіжка була металевого чогось, здер метал якийсь з могили, вкрав і на металобрухт, сама ця могила була оброблена металом, і він то вкрав тіпа. То було не золото, але здав собі то, отримав пару гривень, його бачили на виході і одразу нас викликали, найчастіше крадуть метал” (чоловік, 25). Проте, респонденти також вказують і на інші склади злочину за 297 ст. ККУ, серед них, зокрема: руйнування та осквернення пам’ятників, різних політичних діячів, пам’ятників солдатам, героям війни, зокрема також є і багато хуліганства на територіях цвинтарів, “було таке, що проводили ритуали на кладовищі, це були просто підлітки, які розривали там могили. Вони ставили якісь речі на могили, ставили свічки, розкопували, це для них була забава, не то, що там, вони усвідомлювали свої дії, але здебільшого вони були з хуліганських мотивів. Це не була якась особлива неповага до померлих, родини” (жінка, 36), “була ситуація, коли пам’ятник польським солдатам осквернили. Дві особи підійшли і почали розмальовувати, їх побачили патрульні прийшли і почали їх затримувати, привезли у відділок” (жінка, 24), “минулого року, облили фарбою пам’ятник Бандері дівчина з хлопцем, їх

встановили і затримали. Дівчина начиталась про Леніна і шось своє собі накрутила, пообіцяла хлопцю гроші за допомогу” (чоловік, 30). Звичайно є і такі люди, які вчиняють цей злочин із власних інтересів, “коли хочуть помститись, якісь знаки помсти, або людина має близькі родичі, і не любила все життя, і хоче помститись і ще шось при смерті вже зробити, добити ніби” (жінка, 23). Проте, говорячи про наругу над могилою, а саме наругу над пам’ятниками історично важливих осіб, героїв війн та солдат, то деякі респонденти стверджують, що зловмисники, які це роблять, є просто виконавцями, і цей вид злочину скоюють з метою розпалу конфлікту у суспільстві, адже суспільно важливі речі піддаються зневазі, “є такі випадки там, ну але то два випадки, як на мене часто є, перший, то в нас є така країна, де є патріоти дуже, колись було ОУН-УПА, одна частина суспільства визнає і для них то герої, треба знати історію і пам’ятати, то скоюють ті злочини так, щоб дестабілізувати ситуацію, яка є. Ну тобто там, як правило, то пам’ятнику Бандері шось роблять, облиють фарбою. Великий розголос у суспільстві є просто” (чоловік, 30), “недавно читала, що дівчина справляла свої природні потреби перед пам’ятником, мені здається, що люди роблять по своєму бажанню чи приходять на ту могилу надругатись, там йдеться щодо поховань світової війни, солдатів, мені здається, що це все просто замовлено” (жінка, 23), “наруга, то реально щоб вони були, з тим, шо я чула в колег і з ким спілкувалась, то все вчиняли іменно за гроші, особи просто були проплачені і всі особи, що це вчиняли, вони всі були з Донецької області. От приклад був про пам’ятник польських солдат, то ті зловмисники казали, що їм заплатили, вони не розуміли, що вони роблять, вони не знали чий то пам’ятник, не розуміли взагалі нічого, їм просто дали гроші. Вони там ще написали якусь образу, а вони навіть не розуміли, що вони пишуть, бо з помилками, вони просто хотіли гроші. Так само десь було ще про пам’ятник, шось розмалювали, і тоже людина з Донецька проплачена. Вони всі зараз в СІЗО, так само недавно російське консульство підпалили і тоже людина з Донецька за гроші, але то хуліганство” (жінка, 24). Отже, зі слів респондентів

є три види наруги над могилою: крадіжки з корисливих мотивів, осквернення пам'ятників, могил солдат, тощо з політичних мотивів, хуліганство, та рідше з власних інтересів. Незважаючи на це, відповідно до аналізу вироків за 297 ст. ККУ за допомогою сервісу “Суд на долоні”, було виявлено, що в більшості випадків до кінцевої точки кримінального провадження доходять у більшості лише крадіжки. Саме тому, необхідним буде проаналізувати, чому не всі кримінальні провадження скеровують до суду у кваліфікації наруга над могилою, і чому у вироків фігурують лише особи із схожими соціально-демографічними характеристиками.

Кваліфікація: наруга над могилою чи хуліганство?

Момент кваліфікації злочинів є дуже важливим аспектом досудового процесу, а також і дуже важливим етапом, який вирішує траєкторію кримінального провадження. Аналіз цього питання допоможе зрозуміти одне з найголовніших питань цього дослідження – чому не всі кримінальні провадження за 297 статтею ККУ доходять до кінцевої точки, а саме вироків. Також, важливо дізнатися, що впливає на процес кваліфікації злочину, як наруга над могилою, і чому не всі, хто скоює наругу над могилою, опиняються у суді та чому їх не судять за кваліфікацією наруга над могилою, особливо за частину 2 і 3 статті 297 ККУ.

Перш за все, для кваліфікації злочину за 297 статтею ККУ, необхідно зрозуміти, що саме є предметом і об'єктом злочину. З вищевказаних свідчень респондентів об'єктом злочину виступає саме моральність, ті принципи і норми моралі, що визначені суспільством щодо пам'яті, поваги до релігійних традицій і захоронення. Кваліфікація визначається зі слів респондентів *“залежно від того, що є об'єктом цієї наруги”* (жінка, 43), точніше, який є умисел людини, яка скоїла цей злочин, і, власне, через те, що об'єкт є подвійний, це не може кваліфікуватись за статтею 185 ККУ, як крадіжка, *“тут є два поняття, моральний і матеріальний, фактично 2 об'єкта, то говорити про те, що це крадіжка просто – не можна. Напевно, якраз міри покарання*

відображають ступінь тяжкості злочину тут. Як вкрали, наприклад, метал, то людині заподіяна шкода, і матеріальна, і моральна так само” (жінка, 43). Об’єктивна сторона, а саме та, що посягає на мораль, умисел людини, є дуже складною для інтерпретації, а також і у доведенні, “треба дивитись на що був спрямований умисел людини, яка скоїла злочин. Якщо умисел був спрямований на збагачення так скажем, тоді може буде кваліфікуватись, як крадіжка. Якщо умисел спрямований на порушення моральний устрій у суспільстві, там поваги до померлих і так далі, тоді це буде наруга над могилою” (жінка, 43), проте і саму крадіжку металевих деталей важко інтерпретувати, особливо, якщо це вкрадено з місця поховання, “якщо десь там, щось дрібне викрали, наприклад, ліхтар з могили, це можна кваліфікувати як крадіжку, а можна як наруга над могилою” (жінка, 43), і саме у цьому випадку потрібно встановлювати умисел людини для правильної кваліфікації, адже, “при крадіжці металевих деталей чи предметів з могили завжди сумнівне питання чи це буде наруга над могилою, тому що важко буде довести, що людина мала на меті порушити саме моральні устрої” (жінка, 43). Саме тому, момент кваліфікації цього злочину і вважають найскладнішим у доведенні, “взагалі таке доказувати важко, щось таке не матеріальне, а духовне, наприклад, прояв твоєї неповаги – це дуже важко. Бо це умисел людини, а коли він про неповагу, то як це можна довести? Важко. Хіба, якщо це зафіксувала людина, сфотографувала, скинула десь, то це та” (жінка, 24). Зі свідчень респондентів, кваліфікувати наруга над могилою, точно можливо, якщо крадуть безпосередньо деталі могили, як наприклад, пам’ятник, хрест, таблички, тощо, що є безпосередньо частиною могили, “це є порушення цілісності самої могили, все що має відношення до неї – це наруга над особою, що там захована, тому більше важчий злочин. Якщо крадіжка, то це би була 1 пункт тої статті 297, і там будуть легші санкції, наприклад, незначний дуже штраф, це дуже рідко буває” (жінка, 24), “була така ситуація, коли викопали могилу, і там було золото, і вони вкрали, ну це осквернення точно, коли дії посягають на могилу, і все що на ній і під нею, то наруга” (жінка, 24).

Або якщо крадуть те, що має пряме відношення до посягання на моральність, у таких випадках, розумів щодо умислів не буде, адже задіюється моральна сторона, *“якщо металевий хрест і його вкрали, тоді це крадіжка і корисливий мотив, але вкрасти хрест, то вже пов’язано з моральністю, і вона з корисливих мотивів. Є якась моральність вкрасти хрест з могили, де людина похована, маючи при тому корисливий мотив. Коли крадуть лавочку чи огорожу, то тут нема посягання на моральність, як на мене. Якщо крадуть в нас, допустимо, плиту, де зображена фотографія і напис про померлого, то тут є посягання на моральність, бо там зображена людина померла, її дані, і чисто з моральної точки зору йде більше посягань на моральність, а потім вже корисливі мотиви”* (жінка, 36), *“вінки теж, це теж задіюють моральну сторону, бо вони є символом того, що людина пам’ятає про померлого, зачіпляють, що рідні пам’ятають і доглядають, приносять у шану квіти, а їх крадуть і підпалюють, і це вже посягання на моральні цінності”* (жінка, 23). Важливим є те, що біля могил часто є багато предметів, так само металевих, і їх теж часто крадуть, проте, вони не знаходяться безпосередньо на могилі, не є її частиною, і саме тому часто не підпадають під об’єкт злочину 297 ст. ККУ, *“в нас був недавно випадок, де вкрали металеву огорожу з місця поховання по суті. Сама труна і місце поховання – це все об’єкт наруги над могилою, але якщо умисел був корисливий, суто на заволодіння огорожею, і потім здачею це на металобрухт, то це не можна вважати наругою, тому що тут не було порушення моральних принципів і неповаги до місця поховання. Суто корисливий мотив, отримати нагороду за крадіжку металу. Деякі, скажемо так, фахівці кваліфікують це як наругу над могилою з корисливих чи хуліганських мотивів, але судова практика у нас в місті показує, якщо умисел людини був спрямований суто на отримання вигоди, скажемо так, ну в даному випадку це підтверджується тим, що він просто здав це все на металобрухт і отримав за це нагороду, то тут за наругу не можна говорити”* (жінка, 36).

На противагу, деякі з респондентів стверджують, що навіть при крадіжках хрестів і предметів, що пов'язані з посяганням на моральність, можуть кваліфікувати як просто крадіжки з легкими санкціями, 1 частиною ст. 297 ККУ, *“була така ситуація, в місті одному, там була крадіжка хрестів, і якщо особу допитати, вона каже, що її умисел був просто вкрасти щось, то нам не буде наруги, 2 чи 3 частини. Треба, щоб особа усвідомлювала, що вона хотіла просто зруйнувати той пам'ятник і осквернити, щоб були більші санкції”* (жінка, 24), проте, також у випадках, коли є просто корисливий мотив, можна кваліфікувати частиною 2 або 3 статті 297 ККУ, адже це *“залежить від ситуації, там обставини справи, допит, може він там щось вказував, може під час крадіжки відбулось ще руйнування випадково, тобто він крав метал, але ще зачепив могилу, ну то це буде наруга. Треба знати обставини, бо тільки одна обставина може все змінити. Не тільки крадуть, але і все рушать на ній, то от це наруга”* (жінка, 24). Таким чином, кваліфікація наруги над могилою, є часто спірним питанням через умисли суб'єктів злочину, які дуже важко довести у суді. Проте, респонденти у більшості погоджуються з тим, що якщо особи крадуть металеві деталі з корисливих мотивів, але ці деталі є безпосередньо частиною могили, чи є об'єктами посягання на моральність, то це буде кваліфіковано, як наруга над могилою, незважаючи на умисел, адже це підривання загальноприйнятих моральних цінностей, релігійних традицій, норм та моральних засад, встановлених у суспільстві.

Вироки. Перекваліфікація злочину наруги над могилою

Як зазначалось вище, згідно з результатами контент-аналізу вироків бази даних “Суд на долоні” за 297 статтею ККУ, у 90,9% склад злочину був у вигляді крадіжок металевих деталей та частин могил, пам'ятників, у 88,9% вироків згадувалися чоловіки, 89,7% злочинців були не працевлаштовані, і у 80,8% випадків покарання у вигляді позбавлення волі – були особи, що мали попередню судимість. Проте, існує чимало прикладів у медійному просторі про скоєння таких злочинів молодими людьми, зокрема підлітками, через

власні політичні погляди, по необережності чи просто через хуліганські дії. Проте, траєкторія їхніх кримінальних проваджень, очевидно, змінювала напрямок на досудовому процесі. Ба більше, можна припускати, що такі кримінальні провадження проходили через неформальні процеси фільтрації, наприклад, з метою збалансування статистики чи з інших причин. Одним із головних припущень щодо того чому такі злочини не відображалися у вироках бази даних “Суд на долоні” – перекваліфікація, як стверджують респонденти. Перекваліфікація – це дуже зручна річ для правоохоронців, і як говорить один з респондентів, цим часто користуються у спірних ситуаціях, якщо хочуть дати більше покарання, або навпаки пом’якшити, у таких випадках правоохоронці завжди стараються перекваліфікувати, *“кодекс кримінальний дозволяє просто нам це зробити, наприклад, було, що в Верховній Раді там двері розбили чи що, воно підходило під хуліганство, але ше підходило по легшій статті, якийсь там мітинг, яюсь там щось не погоджений мітинг і знищення майна під час того, я не пам’ятаю диспозицію статті, то там санкція менше, і там дві статті підходило, і треба було покарати, тому обрали важчу статтю, де важче покарання”* (чоловік, 25). Відповідно, можна припускати, що, можливо, багатьох реальних злочинців не судять по тому, що вони насправді вчинили, що і є дотичними до проблеми, чому не всіх судять і кваліфікують за статтею 297 ККУ, особливо, наприклад, підлітків, чи дітей, які вчиняють хуліганські дії на кладовищах, що і підтверджує один із респондентів *“з підлітками так само, просто обирають менше, кваліфікують менше, бо це діти ше ніби, треба провчити, але не так сильно, як стаття наруга над могилою”* (чоловік, 25). Навіть, якщо на досудовому процесі все вказує на того чи іншого зловмисника, і слідчі просять найбільше покарання чи визначають його виходячи з інших положень відповідно до справи, то рішення завжди за суддею та свідченнями прокурора, а вони, як правило, визначають покарання, спираючись на ще інші фактори, крім самого факту скоєння злочину, *“покарання визначається виходячи з конкретних обставин справи, суд враховує чи є пом’якшуючі обставини чи є обтяжуючі, суд враховує особу*

винного, відшкодування шкоди винним, ну взагалі всі чинники, чи особа притягалася раніше” (жінка, 43). Останній фактор, щодо несудимості відіграє дуже велику роль у цьому злочині, як зазначають і інші респонденти, “на мою думку, щоб засудити людину, в нас дуже м’яке законодавство, до нього ставляться якнайкраще, переважно нема таких випадків, що якщо це перший раз особа вчиняла, і якщо вона ніколи не мала відношення, то дадуть умовне чи штраф. Більше дати не можна, менше теж ні. Це на рішення суду. Але типу, щоб суд засудив є мало випадків, якщо більш тяжка частина тої статті, то суд щось буде детальніше розглядати. Якщо в період відбування того умовного то їй дадуть реальний термін. А з першого разу одразу по цій статті, то ні, це стосується злочинів, що не тяжкі” (жінка, 23). Справа в тому, що говорячи про людей, які ще не мали притягнень до кримінальної відповідальності, то у більшості випадків, їм дають шанс ще виправитись при будь-якому злочині, якщо не йдеться про тяжкі і особливо тяжкі злочини. Це може бути одна із причин чому злочини, скоєні молодими людьми, не були присутніми у базі даних вироків сервісу “Суд на долоні”. Іншим вагомим і цікавим фактором є такі суб’єкти злочину, як підлітки. Якщо це їх перший злочин, то це буде пом’якшуючою обставиною, більше того, респонденти говорять, що з у випадку підлітків та молодших людей процес проходить по-іншому, адже справді дають шанс на виправлення, “ну їх перекваліфікують, мабуть, бо знають, що молодь ще не має такі сформовані моральні установки, молодь ще має шанс, до них лояльніше набагато. Якщо людина неповнолітня або перший злочин, там інший порядок і процес, може через то” (чоловік, 30), “це питання на ниточці, але єдине чому не наруга, бо це діти, можуть бути неповнолітні, а може і повнолітні, і воно все прекрасно розуміється, що з 16 років ти не можеш ще до кінця розуміти, що це пам’ять і багато кого це може образити” (чоловік, 25). Відповідно, як стверджують респонденти, коли підлітки скоюють наругу над могилами і перебувають на лаві підозрюваних у цьому злочині, робиться дуже великий наголос на їх, так званій, моральній несформованості, “відходять частіше від того скільки їм

років, чи є вік притягнення до кримінальної відповідальності, навіть якщо є, то здебільшого у підлітків зараз не розвинене почуття моральності, і виходить в більшу силу того, що моральні цінності і засади, які діють зараз у нашому суспільстві, у підлітків є децю інакшими, ніж у старших, які є потерпілими у даних злочинах, тому воно просто десь так і працює. Типу дають їм шанс ще, що вони ще виправляться і набудуть ще тих моральних цінностей, це ж всі розуміють, що їх не можна одразу судити за таке, чисто з того виходять. Всі прекрасно розуміють, що у них ще не закладені ті моральні якості просто, не закладена повага до померлих, як це є у старших людей, для них це більше трагічно і пам'ятно, а для підлітків це поки не так, бо ще, мабуть, не втрачали близьких, але завжди бачать в іграх і фільмах смерть і насильство, і ставляться до того поки простіше і несвідомо” (жінка, 36).

Причини перекваліфікації злочину з наруги над могилою (297 ст. ККУ) на хуліганство (296 ст. ККУ)

Щодо перекваліфікації, то правоохоронці, як стверджують респонденти, часто змушені це робити. Як згадувалося раніше, проблема доведення вини у злочині наруга над могилою, є дуже спірним питання, особливо через брак доказів, що є частим явищем, а також і проблема доведення умислу людини, що скоїла такий злочин. Саме тому, захист прав підлітків або молодих людей і формується на основі недостатньої доказової бази, зокрема проблемами доведення умислу, який базують на, “моральній несформованості” зловмисників, “адвокати грають на тій несформованій моралі молодих людей і будують лінію захисту осіб, які це вчинили, будуть на тому позицію захисту їх” (жінка, 36). У випадку таких злочинів, скоєних молодими людьми та підлітками, дуже часто наймають адвокатів, які застосовують всі можливі дії та методи для доведення невинності, адже переймаються про майбутнє осіб, що скоїли цей злочин у відносно юному віці, “там малі діти і підлітки, батьки не хочуть, що вони мали кримінальну відповідальність, бо в

подальшому то слід. І робота, і навчання, то все на скіс йде. Може бути що батьки домовляються з потерпілими, просять, щоб забрали заяву, стараюся максимально збити їм покарання і перекваліфікацію на щось легше за допомогою адвоката. Таким чином просто адвокати відпрацьовують гроші, доказують, що не було умислу такого як для наругу, просто вони не знали, не розуміли, помилились, що таке, а може вони і ще щось. Це все перший раз, то молоді люди, нашому їм так погано робити? Відтягують провадження, потерпілі схарюються, і така справа завмирає просто, бо ті боряться за легше покарання, а тим вже нема часу ходити і вирішувати” (жінка, 24).

Відповідно, можна припускати, що саме таким чином і відбувається перекваліфікація на легші частини статті або взагалі на іншу статтю про хуліганство, яке не передбачає такого покарання, як позбавлення волі. А також, наголошують на попередній несудимості, щоб отримати максимальне покарання у вигляді штрафу чи іспитового строку.

Цікавим є те, що деякі респонденти зазначають, що у таких випадках, ще велику роль відіграє саме прокуратура і її працівники. Як згадувалося раніше, один із респондентів стверджував, що прокуратура схвалює скерування до суду тільки тих справ, у яких точно буде доведена вина, щоб не отримати виправдувальні вирокі для підозрюваних, і відповідно догану чи інші санкції для самої прокуратури, *“дітям шанс, менше покарання просто. Підліткам чи іншим злочинцям, де спірно довести вину, це просто один фактор – вагання прокурора, бо справа під питанням, мотиви під питанням, і через те, що це не 100% справа про наругу над могилою, є шанс виправдувального вироку, а це для прокуратури – найгірше, тому їм легше відправити на хуліганку, бо засудять, там не буде до чого докопатись, краще, ніж виправдувальне”* (чоловік, 25). Відповідно, згадуючи важкість доведення умислів щодо наруги над могилою, легше перекваліфікувати кримінальне провадження на хуліганство, де умисел, по факту, не такий важливий, адже там диспозиція статті наголошує про неповагу до суспільства, цинізм та зверхність, що і є

видимим у неправомірних діях зловмисників на кладовищах без урахування умислів.

Також, інша респондентка припускає, що, можливо, прокуратура у деяких випадках може бути зацікавлена у перекваліфікації і з особистих інтересів, *“не всі мають наругу, бо може десь, як то кажуть, є такі люди більш впливові, які змогли, відстояти і була перекваліфікація, от так буває теж”* (жінка, 23). Під впливовістю респондентка має на увазі зв’язки чи знайомства батьків осіб, що скоїли злочин з прокуратурою, або залучення корупційних схем, що безпосередньо впливає на процес перекваліфікації, *“з ними більше проблематики, нам поліцейським байдуже на то, але ми йдемо погодити підозру і справу то в прокуратуру, до прокурора, а він розуміє, що він своїй колезі дочці, буду підписувати, то це не гарно, треба шось думати з тим, або припиняти, або закрити не доказавши, або перекваліфікувати, і згодом закрити, щоб це не було так що хтось прийде і запитає, чого ви нічого не робите. А прокурор скаже, що роблять, але перекваліфікували, і працюють”* (жінка, 23).

Таким чином, вдалося виявити, що перекваліфікація відбувається з впливом наступних факторів: зменшення покарання для осіб, що вперше вчинили злочин, спірність у доведенні умислу зловмисника, чітко побудованого захисту на підставі моральної несформованості, не бажання прокуратури давати виправдувальний вирок і отримувати санкції за це, а також і власних інтересів прокуратури на основі можливих зв’язків з родичами зловмисників чи корупційних схем. Саме тому, це явище можна віднести до процесів фільтрації злочинів правовою системою, і підтвердити тезу про те, що такі процеси є безпосередньо присутніми у правовій системі України.

Вироки. Чому до кінцевого етапу кримінального провадження доходять особи із схожими соціально-демографічними характеристиками?

Якщо таке явище, як перекваліфікація є можливим у випадку наруги над могилами, яку скоїли неповнолітні або молоді особи, то чому особам, які

опинилися у базі даних вироків сервісу “Суд на долоні” не вдається так само добитися перекваліфікації? Відповідно до висновків четвертого розділу цієї роботи, завдяки контент-аналізу бази даних “Суд на долоні” та аналізу інших інтернет-джерел, вдалося виявити, що соціально-демографічні характеристики людей, що скоюють наругу над могилами і тих, яких у кінцевому результаті судять по цій статті, не співпадають. Тому, важливим є виявити причини та фактори, які впливають на те, що безробітні чоловіки, які мають низький рівень освіти та не мають постійного місця проживання, а також доволі часто мають попередню судимість, не проходять явища, так званої, фільтрації злочинів правовою системою.

Зі слів респондентів, то особи, що вже мали попередню судимість, погашену або ж ні, самі визнають скоєння наруги над могилами і умисли скоєння цього злочину, до чого додаються мінімальні докази з самого кладовища, свідків, свідчень працівників металобрухту. Справа ще полягає в тому, що наш кримінальний кодекс передбачає поглинання більшим покаранням меншого, і це часто грає на руку правовій системі, адже багато злочинців, які скоюють багато злочинів одразу зізнаються, що і для них добре, адже це завжди буде враховуватися, як пом’якшуючі обставини, *“нерідко якісь, наприклад, докази вказують чому ви зустрічали найбільше рецидивістів, бо якісь доказ, там мінімальний, може того, що особа вчинила той злочин, його в загальному може бути недостатньо, але його обвинувачують за багатьма статтями зразу, і він, щоби йому призначили менше покарання, то йому треба покаятись про людське око, якщо навіть не щиро, і визнати вину. Тоді суд може ті обставини врахувати як пом’якшуючі і призначити менше покарання. Тоді та людина думає собі: там і там є мій слід, ну але то що мій слід там є, то не означає, що я там вкрав чи розбомбив ту могилу, але він собі думає, але якщо вони там будуть шукати, то знайдуть свідків і потім доведуть, нашо мені то? ліпше, я знаю, що я то зробив і я зізнаюся, і мені буде від того буде легше. По покаранню то йому нічо не вплине, бо він вчинив інші злочини, покарання призначається в такий спосіб, що більше покарання*

поглинає менше” (жінка, 43). Це підтверджують і інші респонденти, “найчастіше рецидивісти у вироках 297 статті, так само бо це рецидив, може його судять, має багато статей, тому признається, бо нічого цьому не буде, там нема сенсу не признатись, бо він його відбуде, а більшого не буде” (жінка, 24). Таким чином, таких справ є більше у вироках, за них не борються адвокати, адже сам злочинець зізнається у скоєному, йому це нічим не загрожує, як, наприклад, неповнолітнім, “ну, скеровують такі справи частіше до суду, для судді все підтвердилося, особа себе визнала винною, шкоду відшкодувала може, покаялась типу, і це теж є пом’якшуючою обставиною, тому такі справи більше зустрічаються” (жінка, 43).

Проте, інший респондент додає цікаву думку, щодо прокуратури, і те, що вона скеровує до суду такі справи, де точно можна буде засудити особу, і де не має спірних питань, а коли зловмисник зізнається, то це прискорює справу, і виправдувального вироку, як такого, не може бути, *“100% більше рецидивістів, бо прокуратурі легше скерувати те, що засудять точно, а не будуть вагатись і є шанс виправдувального, а на цьому він може кар’єру закінчити” (чоловік, 25). Також, респондент припускає, що часто такі особи зізнаються, адже не знають всіх тонкощів статті 297 ККУ, і вважають, що крадіжка з могил буде кваліфікуватися так само, як і стаття 185 ККУ, “плюс, рецидивісти, які це роблять і на цьому попадаються, вони банально можуть не знати, що це буде тяжчий злочин, думають, що вкрасти з цвинтаря легко, але не знають, що там тяжчий злочин, думає, що теж крадіжка буде і зізнається, в більшості от так” (чоловік, 25).*

“Проблеми моральності” в осіб, що мають судимість

Більше того, як стверджують респонденти, у випадку злочинів, які скоїли особи із судимістю, до них є інакше ставлення. Саме це і є головним фактором, який впливає на вибір покарання для них, який найчастіше є у вигляді позбавлення волі або ж обмеження волі на строк від 3 до 5 років.

Справа в тому, що відповідно до слів респондентів, правоохоронці вважають, що рецидивісти – це особи, для яких загальноприйняті норми моралі, цінності та повага до релігійних традицій вже не існують, *“бо у рецидивістів, в них вже нема ніякої моралі, їх не виправить штраф, не виправить умовне, всі це розуміють, що в них немає нічого святого. Ніяка здорово мисляча людина, якби ті злочини не були, але вони теж мають голову, є шось що можна, взагалі не можна красти, але з могил, то всі розуміють, а ті, хто йде красти з могили, то це вже все. Одне діло красти в магазині, а інше красти хрест, всі ми там будемо на цвинтарі, нікому б не хотілось такого напевно по смерті”* (чоловік, 30), *“тут вже відсутність моральних установок на лице. Для тих людей все допустимо, що з могили викрасти, що в людини живої вкрасти, то то саме, для тих людей, для найнижчого класу соціуму нема різниці в тому. Їм пофіг, вони не знають, що можна, а що не можна, що правильно, а що неправильно, для них такого нема. Є гроші, то забрати, то просто не працювати, їм то головне, а їх ніде і не візьмуть, напевно”* (жінка, 24). Таким чином, перекваліфікуючи наругу над могилами, яку скоїли неповнолітні, правоохоронна система спирається на те, що вони ще можуть навчитися, змінитися, переоцінити ставлення до загальноприйнятих моральних настанов суспільства. Проте, коли йдеться про старших осіб, які часто вчиняють наругу над могилою вже не вперше і це не є їхній перший злочин, то тут, на думку респондентів, мова не може йти про можливість виправлення осіб, адже відповідно до слів правоохоронців – це люди, які не можуть жити по принципам суспільства, *“вони думають, що краще вкрасти і не працювати, бо вони думають, нашо працювати, якщо можна вкрасти”* (жінка, 24). А шанс на виправлення у вигляді перекваліфікації на легший злочин і легшу санкцію не дають, стверджуючи, що *“навчитися моральності, я думаю, неможливо, тим більше у старшому віці. Якщо ще дитину малу можна якось навчити, не якось, а можна в садку чи дома, бо діти дивляться на те, як поводяться батьки, на те, як суспільство і яке товариство оточує її, то в неї сформуються певні моральні, критерії, якісь моральні міркування і*

моральність. То в старшому віці навчити і змінити то повністю неможливо. Тут якраз діє принцип, якщо особа зробила це раз, переступила моральність, то це є певна межа, і якщо вона раз її переступила, то потім межа моральності робиться хиткою і стирається взагалі. Для людини, яка, як кажуть немає нічого святого, це дійсно було, бо високоморальна людина чи взагалі моральна – це та, яка має норми і якісь обмеження, розуміння, що пам'ять про померлих – святе” (жінка, 43).

Висновки

У цій частині дослідження, я, як авторка цієї роботи, проводила апробацію гіпотез №1, №2, №3, №4. Згідно з аналізом рядку глибинних інтерв'ю з правоохоронцями, а саме слідчими, старшими слідчими, дізнавачем, суддею та оперуповноваженими, вдалося отримати інформацію щодо реального функціонування правової системи в окремих відділах Національної поліції України, суб'єктивне ставлення до тих чи інших речей, а також і більше дізнатися про їх досвід роботи та алгоритми роботи на їхніх місцях працевлаштування. Саме тому, обмеженням отриманої інформації від респондентів, є те, що методики і алгоритми роботи можуть все ж таки відрізнитися від відділів національної поліції України у інших містах, селищах та населених пунктів, адже навіть між респондентами у деяких свідченнях є розбіжності у алгоритмах роботи, досвіді та ставленні до тих чи інших речей. Отже, відповідно до аналізу глибинних інтерв'ю, мені вдалося верифікувати гіпотези №1, №2, №3, а саме те, що кримінальні провадження за статтею 297 ККУ “наруга над могилою” і, справді, найчастіше порушують проти представників нижчого соціального класу, осіб із незабезпечених сімей, безробітних або працевлаштованих осіб, з невисоким рівнем освіти. До цього ще додається така соціально-демографічна характеристика, як судимість, адже респонденти зазначають, що найчастіше у вироках зустрічаються саме особи із судимістю на що є ряд причин, описаний вище. Щодо гіпотези №3 про порушення кримінальних проваджень у випадку наруги над могилами солдатів, що воювали у часи Другої світової війни, брали участь в АТО, боролись за незалежність України у ХХ ст. – проти молодих людей, що мають ті чи інші політичні погляди, ця гіпотеза підтвердилась частково. Адже, і справді, кримінальні провадження часто порушують проти осіб, які чинять наругу над могилами, проте, відповідно до слів респондентів, частіше це є осквернення пам'ятників, пов'язаними із політичними та історично важливими діячами, війнами, тощо. Не зважаючи на це, такі правопорушення часто проходять через процес фільтрації і перекваліфікуються.

Гіпотеза №4, щодо ініціювання правоохоронцями кримінальних проваджень у випадку наруги над могилами, таким чином, фальсифікуючи це правопорушення у вигідних для правоохоронців ситуаціях (можливо, з метою підвищення звітності), не знайшла свого підтвердження. Згідно з словами респондентів, звернення до поліції частіше відбувається через заяви потерпілих (родичів померлого), тих, хто наглядає за могилами, адміністрацію кладовищ чи працівників металобрухту, *“переважно виявляють потерпілі чи адміністрація кладовища виявляє після певного чергового огляду, або родичі померлих після чергового відвідування кладовища. Якщо це якісь могили загальних поховань, не в межах кладовища, то виявляють особи, що утримують ці могили”* (жінка, 43), *“охоронці кладовища повідомляють про неправомірні дії, Було таке, що на металобрухті телефонували металоприйомники, що принесли хрест”* (жінка, 36), *“люди звертаються, хто постраждав від того, ті хто часто ходить на могилу. Не завжди родичі, а навіть коли просто бачать інших”* (чоловік, 30). Саме тому, стверджувати про ініціювання порушення кримінального провадження по цій статті неможливо. Незважаючи на це, друга частина гіпотези №4 щодо фальсифікування кримінальних проваджень у вигідних для правоохоронців ситуаціях (можливо, з метою підвищення звітності) знаходить своє підтвердження у свідченнях респондентів. Як було описано вище, перекваліфікація може розцінюватися одним із способів підтримання статистики та позбавлення “не зручних” для правоохоронців кримінальних проваджень, за які важко буде засудити осіб через спірність доказів, умислу, тощо. Саме у таких випадках, правоохоронці можуть перекваліфікувати провадження для уникнення спірних ситуацій і можливості виправдувального вироку. Існують і інші методи фальсифікації кримінальних проваджень, документів, про які говорили респонденти. Таким чином, заперечувати факти фальсифікації неможливо, хоча, можливо, і в деяких відділах такі практики відсутні.

Щодо одного з найголовніших питань цього дослідження, а саме засудження за наругу над могилами лише окремих осіб із схожими соціально-

демографічними характеристиками та перекваліфікацію молодих, неповнолітніх осіб, що скоїли злочин, то думки респондентів у цьому питанні є одноставними. Молодим та неповнолітнім особам, які скоюють наругу над могилами, дають шанс набути моральні цінності та норми, прийняті суспільством, в той час як для старших, безробітних осіб із попередньою судимістю це неможливо. Адже правоохоронці вважають, що у таких людей, на такому етапі і при скоєнні такого злочину вже *“немає нічого святого”*, *“в старшому віці навчити і змінити то повністю неможливо”* (жінка, 43). Відповідно, можна припускати, що правоохоронці схильні вважати, що якщо старша людина, без постійного місця проживання, роботи, можливо, із залежністю до психоактивних речовин скоює наругу над могилами, частіше викрадаючи металеві деталі з могил, то в такому випадку моральні устрої є хиткими та вчиняється неповага до померлого, а якщо такий злочин скоюють підлітки, то це виправдовується необізнаністю, неусвідомленістю та моральною несформованістю.

Список використаних джерел:

1. Суд на долоні. [Електронний ресурс] Режим доступу
URL: <https://conp.com.ua/about>. Рішення за 297 статтею ККУ з ЄДРСР

Список використаної літератури:

1. Avakame, E. F., Fyfe, J. J., & McCoy, C. (1999). "Did you call the police? What did they do?" An empirical assessment of Black's theory of mobilization of law. *Justice Quarterly*, 16(4), 765-792. [Електронний ресурс] Режим доступу: doi:10.1080/07418829900094361
2. Black, D. (1976). 1976 The Behavior of Law. New York: Academic Press.
3. Black, D. J. (1973). The mobilization of law. *The journal of legal studies*, 2(1), 125-149. Published by: The University of Chicago Press for The University of Chicago Law School. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <https://www.jstor.org/stable/724029>
4. Bumiller, K. (1987). Victims in the Shadow of the Law: A Critique of the Model of Legal Protection. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 12(3), 421-439. [Електронний ресурс] Режим доступу: doi: <https://doi.org/10.1086/494337>
5. Burstein, P., & Monaghan, K. (1986). Equal employment opportunity and the mobilization of law. *Law and Society Review*, 355-388. [Електронний ресурс] Режим доступу: doi:10.2307/3053580
6. Cornell Law School. *Sentencing*. Legal Information Institute. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <https://www.law.cornell.edu/wex/sentencing>
7. Dr. Rudolph von Jhering. (1879). *The struggle for law* (2nd ed.). Chicago Callaghan and Company 1915. Translated by John J. Lalor. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: https://en.wikisource.org/wiki/The_Struggle_for_Law/Chapter_IV

8. Gottfredson, M. R., & Hindelang, M. J. (1979). A study of the behavior of law. *American sociological review*, 3-18, 44(1). [Електронний ресурс] Режим доступу: doi:10.2307/2094813
9. Hobbes, T. (1970). *Leviathan* (1651). Glasgow 1974.
10. Orwell, G. (2014). *Animal Farm*. web edition by The University of Adelaide Library. University of Adelaide
11. Portillo, S. (2011). Social Equality and the Mobilization of the Law. *Sociology Compass*, 5(11), 949-956.
12. Rosenberg, G. N. (2008). *The hollow hope: Can courts bring about social change?*. University of Chicago Press.
13. Sollund, R. (2005). Obstacles and possibilities in police research. *Outlines. Critical Practice Studies*, 7(2), 43-64. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <https://doi.org/10.7146/ocps.v7i2.2103>
14. Бурдые, П. (2002). Формы капитала. *Journal of Economic Sociology*, 3(5), 60-74. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: https://ecsoc.hse.ru/data/2011/12/08/1208205039/ecsoc_t3_n5.pdf
15. Доктор Карвер Р., Шульга О., Ілікчієва К. (2019). *Оцінка доступу до системи надання безоплатної правової допомоги в донецькій та луганській областях*. Укрінформ
16. Закон про захист суспільної моралі. № 1296-IV абзац 12 ст. 1. (2003). [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>
17. Закон про пробацію. № 160-VIII розд. 1 ст. 5. (2015). [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160-19>.
18. Застава. № 4651-VI розділ 18 ст. 182 КПК. (2012)
19. Згвалтування. № 2341-III розділ 4 ст. 152 ККУ. (2001)
20. Кожен має право на професійну правничу допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є

- вільним у виборі захисника своїх прав. № 254к/96-ВР розд. II ст. 59 КУ (1996)
21. Конституційний Суд України. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/34-verhovenstvo-prava>
22. Конституційний суд України. (2005). Рішення Конституційного Суду України. № 5-рп/2005 (22.09). Київ: Верховна Рада України. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-05>
23. Ландіна, А. В. (2005). *Кримінально-правова охорона моральності в Україні* (Doctoral dissertation, АВ Ландіна).
24. Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого. № 2341-III розділ XII ст. 297. (2001)
25. Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом. № 254к/96-ВР розд. II ст. 63 КУ (1996)
26. Панеях, Е., Титаєв, К., Шклярчук, М. (2018). *Траектория уголовного дела: Институциональный анализ*. Санкт-Петербург
27. Розкрадачі гробниць. (2019, лютий 6). *Львівська Газета Ратуша*. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <http://ratusha.lviv.ua/index.php?dn=news&to=art&id=5621>
28. Сайт міста Шепетівка (Шепетовка). (2019, грудень 21). Отримав вирок за наругу над могилою - Сайт міста Шепетівка (Шепетовка). [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <https://shepetivka.com.ua/novyny/kryminal/6249-otrymav-vyrok-za-naruhu-nad-mohyloiu.html>
29. Сергацкова, К. (2018, February 27). Україна заплатить 4000 євро дівчині, яка смажила яєчною на "вічному вогні". *Заборона*. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: https://zaborona.com/espl_hanna_sinkova/
30. Соколова М., Баглай С, Герасим Г., Бабич К., Боброва А. (2021). Аналітичний звіт "Дані про безпеку в Україні: обмеження відомчих

показників і наявних підходів". *Cedos*. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://cedos.org.ua/researches/dani-pro-bezpeku-v-ukrayini-obmezhennya-vidomchyh-pokaznykiv-i-nayavnyh-pidhodiv/>

31. Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. № 254к/96-ВР розд. VIII ст. 129 КУ (1996)
32. Титаев, К. (2014). *FAQ: Мобилизация Права. 5 Фактов о Возможностях Жертв Преступлений и Всеобщем Неравенстве Перед Законом*. [Електронний ресурс] Режим доступу: URL: <https://postnauka.ru/faq/24950>
33. Штомпка, П. (2005). *Социология. Анализ современного общества*. Москва: Логос.

Гайд для глибинних інтерв'ю

Тема: мобілізація права у випадку наруги над могилами в сучасній Україні

Блок №1 (біограма)

1. Яку посаду Ви зараз займаєте і скільки часу вже на ній працюєте?
2. Чи раніше Ви мали якісь інші роботи? Якщо так, то які?
3. Чи раніше Ви займали інші посади у правовій сфері? Якщо так, то які?
4. Розкажіть, будь ласка, як Ви обрали свою професію? Чим Ви керувались (якою ідеєю), і що Вас у цій сфері цікавило найбільше при пошуку роботи або навчанні?
5. Що Вам найбільше подобається у Вашій роботі?
6. Чи можете розповісти про свій типовий робочий день?

Блок №2 (загальні питання)

1. Розкажіть, будь ласка, з якими правопорушеннями до Вас найчастіше звертаються, а з якими рідше? Чому?
2. Як Ви думаєте, кількість зафіксованих правопорушень співпадає з реальною кількістю правопорушень у місті? (потім: якщо ні, то чому?)
3. Чому на Вашу думку часто з-під поля зору правової системи вислизують ті чи інші правопорушення?
4. Як Ви думаєте, чи є звернення у поліцію чи до будь-яких інших підрозділів правоохоронних органів моральним зобов'язанням кожного громадянина у разі порушення його прав?
5. На Вашу думку, чому люди не звертаються до правоохоронних органів? Що саме у Вашій роботі може їх відштовхувати?

*В США, у галузі соціології права, досить широко є розповсюджений термін **мобілізація права**, який дозволяє зрозуміти чому в абсолютно однакових ситуаціях комусь вдається вирішити конфлікти, залучаючи правоохоронні*

органи, а хтось вирішує все самостійно. Зокрема, цей феномен дозволяє зрозуміти чому в певних ситуаціях комусь вдається більш успішно вирішити свої проблеми з правоохоронними органами, а комусь менш успішно.

6. Чи на Вашу думку, в Україні буває таке, що в нібито абсолютно однакових умовах хтось звертається до правоохоронних органів, а хтось ні? Чому?

для прикладу: грабують жінку в її районі проживання або чоловіка в алкогольному сп'янінні далеко від дому, в цих ситуаціях вони обоє жертви, але жінка з більшою вірогідністю звернеться в поліцію, а чоловік ні, хоча вони в рівних умовах.

7. Чи бували у Вашій практиці такі випадки? Якщо так, то наведіть, будь ласка, приклади
8. Скажіть, будь ласка, чи бувало у Вашому досвіді роботи таке, що комусь з певних причин вдалось більш успішно вести справи з правоохоронними органам? *(наприклад, людина освічена, у неї багатий культурний капітал, вона добре знає свої права і з більшою ймовірністю буде досягати успіху у справах, пов'язаних з правовою системою. Або існують зручні/незручні затримані та жертви)*
9. Я багато чула у ЗМІ про те, як поліція затримувала впливових чи статусних людей і згодом відпускала, що Ви про це думаєте? *(прикладі затриманих політиків, тощо)*
10. Можливо, у Вашій практиці були якісь цікаві історії про те як Ви або Ваші колеги затримували якусь статусну особу? Як це відбувалось і чим закінчилось?
11. Чи можуть винесені рішення в суді впливати на ставлення до судимих? На Вашу думку, чи можуть вони створювати стигму щодо тих чи інших осіб?
12. Ви, як працівник/ця правової системи, багато спостерігаєте і знаєте більше за звичайних людей про цю сферу, скажіть, будь ласка, на

Вашу думку, судді керуються тільки законом, встановленим Конституцією України чи, можливо, чимось ще? Чим саме і чому?

13. Чи бувають випадки коли не вдається засудити і покарати людей за їхні неправомірні дії? Чому і про які випадки саме йдеться?

Блок №3 (питання до поліції)

Тут здебільшого хотілось би дізнатись про, власне, початкові етапи порушення кримінального провадження, як ловлять підозрюваних, і коли самостійно ініціюють затримання, яка група людей є найнебезпечнішою і найбільш підозрілою з точки зору працівників поліції.

1. Процесуальні дії в правових органах, а саме порушення кримінального провадження, пошук підозрюваних, притягнення його до кримінальної відповідальності, тощо, є дуже заплутаними, багатоетапними та складними для людей, які у цьому не розбираються. Скажіть, будь ласка, чи вони так само є заплутаними для Вас? Чи з часом і з досвідом це все виконується автоматично?
2. Чи спрощуєте Ви якимось у роботі ці всі процеси? Якщо так, то як? *(неформальні шаблони роботи)*
3. Хто частіше звертається до Вас через порушені права? Люди із середнім достатком чи більш забезпечені?
4. Чи бувало у Вашій практиці таке, що до вас звертався представник нижчого соціального класу із заявою проти представників вищого соціального класу? Розкажіть, будь ласка, про такі випадки детальніше
5. З якими потерпілими виникає більше труднощів у роботі?
6. В мене є такий стереотип, що якщо людина бідна, то вона немає шансів довести свою правоту і взагалі більшість її справ, пов'язаних із правоохоронцями приречені на провал, чи погоджуєтесь Ви з цим? Чому так, чому ні?

7. Кого Ви найчастіше затримуєте або кого найчастіше затримували у Вашому досвіді роботи?
8. Розкажіть, будь ласка, як відбувається процес встановлення підозрюваного?
9. За якими критеріями Ви шукаєте підозрюваного у тій чи іншій справі?
- 10.Що саме Вас запевнює у тому, що людина скоїла той чи інший злочин?
- 11.За якими критеріями визначають чи підозріло людина себе поводить чи ні?
- 12.У яких випадках Ви самостійно можете порушити кримінальне провадження? *(окрім, явного правопорушення)*
- 13.Що взагалі для Вас є явним правопорушенням?
- 14.Якими є Ваші дії, коли Ви побачите, що на вулиці відбувається якесь правопорушення

(наприклад, хтось б'ється, непристойно себе поводить, тощо)

- 15.Я часто бачила, як поліція бачить явні правопорушення, але не затримує осіб і не порушує кримінальне провадження, чому так відбувається?

(групу підлітків, які, наприклад, розпивають алкоголь не ловлять на цвинтарі, а когось іншого заарештовують)

Детальніше про ККУ, злочини проти моральності та громадського порядку та 297 статтю

- 16.Чи присутні на Вашу думку недоліки у нашому кримінальному кодексі? Які? Чому Ви так вважаєте?
- 17.Чи є щось, що б Ви хотіли змінити у ККУ? Як Ви би це виправили?
- 18.На Вашу думку, чи у всіх випадках міра покарання відповідає правопорушенню?
- 19.Що Ви думаєте про злочини проти моральності? (Розділ 9 ККУ злочини проти громадського порядку та моральності). Які особливості на Вашу думку є у цих злочинах?

20. Чи траплялось Вам працювати із цими злочинами?
- 20.1 Якщо так, то розкажіть, будь ласка, про випадки роботи з цими злочинами? Хто Вас викликав, у чому полягав злочин, як все відбувалось?
21. Що думаєте про ст. 297 ККУ “Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого”?
22. Чи у Вас є досвід роботи по цій статті?
23. Розкажіть, будь ласка, чи затримували Ви коли-небудь когось на цвинтарі?
- 23.1 Якщо так, то розкажіть, будь ласка про ці випадки
24. Чи до Вас звертались коли-небудь з приводу наруги над могилою? Розкажіть, будь ласка, детальніше
25. Як би Ви діяли, якби побачили, що хтось на цвинтарі бігає по пам’ятниках, розмальовує їх або розпиває алкоголь на могилах?
26. Чи можна такі правопорушення кваліфікувати за статтею 297? Чи це звичайне хуліганство?
27. Часто у ЗМІ я бачила про те, що люди крадуть метал і всілякі металеві дрібниці, і ці крадіжки кваліфікують як наруга над могилою, що думаєте про це?
28. На які аспекти зважають правоохоронні органи при кваліфікації тих чи інших злочинів? Деякі правопорушення залишаються кваліфікованим як хуліганство, а деякі перекваліфікують за статтею 297 наруга над могилою (*приклад про тік ток на могилі воїнів АТО і викрадення металу*)
29. Знову повертаючись до справедливої міри покарання за ті чи інші злочини, на Вашу думку, чи потрібно заарештовувати людей за викрадення металу з могил, лавочок чи хвірток і засуджувати від 3 до 5 років? або застосовувати інші види покарання (умовне позбавлення волі, виправні роботи)?
30. Кого з Вашого досвіду найчастіше затримували по цій статті?

31. Чи бували у Вашому досвіді випадки наруги над могилами солдат, які воювали у часи Другої світової війни? Або випадки, що відносились до п.2 ст 297 ККУ? Кого найчастіше заарештовували або засуджували у цих випадках?
32. Кого на Вашу думку найчастіше можуть заарештувати за такі злочини? Про людей якого віку йдеться?
33. Що змінилось у Вашій роботі після реформи поліції? Можливо, стало легше чи важче?
34. Чи існують певні вимоги щодо відсотку закритих чи не закритих справ, і які наслідки, якщо до кінця певного періоду, Ваш підрозділ не справляється з нею?
35. Беручи до уваги Ваш досвід роботи, чи сформувався у Вашому баченні якийсь загальний портрет злочинця? Хто він, які характеристики має? *(це дуже умовно, але, можливо, такий портрет міг за довгі роки роботи скластись)*
36. Чи були у Вас якісь стереотипи щодо підозрюваних на початку кар'єри? Які? Чи змінилися вони зараз?
37. Чи були у Вас якісь стереотипи щодо роботи на початку кар'єри? Які? Чи змінилися вони зараз?
38. Чи є щось, щоб Ви хотіли додати до усього вищесказаного по цій темі чи розказати?

Блок №4 (питання до слідчих)

Перед цим будуть запитання із блоку 1 (біограма) та блоку 2 (загальні запитання)

1. Процесуальні дії в правових органах, а саме порушення кримінального провадження, пошук підозрюваних, притягнення його до кримінальної відповідальності, тощо, є дуже заплутаними, багатоетапними та складними для людей, які у цьому не розбираються. Скажіть, будь ласка, чи вони так само є заплутаними для Вас? Чи з часом і з досвідом це все виконується автоматично?

2. Чи спрощуєте Ви якимось у роботі ці всі процеси? Якщо так, то як?
(неформальні шаблони роботи)
3. В мене є такий стереотип, що якщо людина бідна, то взагалі більшість її справ, пов'язаних із правоохоронцями приречені на провал, чи погоджуєтесь Ви з цим? Чому так, чому ні?
4. Я досить часто бачу у серіалах те, як люди, які не можуть себе захистити піддаються тортурам та насильницьким діям з боку правоохоронців? Чи можливий такий розвиток подій в Україні?
5. Чи чули Ви про такі випадки в Україні?
6. Як Ви дієте, якщо людина під підозрою у важкому злочині чи знає дуже цінну інформацію, але не зізнається?
7. Чи бували у Вас такі випадки в роботі? Що Ви робили?
8. Скажіть, будь ласка, що Ви думаєте про реформу поліції?
9. Що змінилось у Вашій роботі після цієї реформи? Можливо, стало легше чи важче?
10. Зокрема, до реформи поліції, часто ходили чутки та були викриті факти фабрикації кримінальних проваджень? Як Ваша думка стосовно цього? Чи могло б таке повторитися вже в оновленій правовій системі? Чому?
11. Розкажіть, будь ласка, про спілкування з затриманим до моменту надання йому адвоката? Як це відбувається? Чи можуть бути якісь допити до надання адвокату?
12. Як відбувається процедура надання адвокату тому, хто не може собі його самостійно оплатити?
13. Чи можуть якісь національні правила обмежувати цей вибір адвоката якимось чином?
14. Відомо, що адвокати, які працюють по програмі безоплатної правової допомоги отримують зарплату незалежно від того чи справа виграна чи програна в суді, чи може це якимось впливати на якість роботи адвоката?

15. Чи бувало у Вашому досвіді або чи Ви чули про таке, що наданий безоплатно адвокат звинуваченому діяв не в його інтересах?

16. Чи бувало у Ваших колег таке, що вони не приймали ті чи інші документи від адвоката, який захищає інтереси обвинуваченого, до кримінального провадження? З яких причин і чому?

Детальніше про ККУ, злочини проти моральності та громадського порядку та 297 статтю

17. Чи присутні на Вашу думку недоліки у нашому кримінальному кодексі? Які? Чому Ви так вважаєте?

18. Чи є щось, що б Ви хотіли змінити у ККУ? Як би Ви це виправили?

19. На Вашу думку, чи у всіх випадках міра покарання відповідає правопорушенню?

20. Що Ви думаєте про злочини проти моральності? (Розділ 9 ККУ злочини проти громадського порядку та моральності). Які особливості на Вашу думку є у цих злочинах?

21. Чи траплялось Вам працювати із цими злочинами?

20.1 Якщо так, то розкажіть, будь ласка, про випадки роботи з цими злочинами? Хто Вас викликав, у чому полягав злочин, як все відбувалось?

22. Що думаєте про ст. 297 ККУ “Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого”?

23. Чи у Вас є досвід роботи по цій статті?

24. Чи до Вас звертались коли-небудь з приводу наруги над могилою? Розкажіть про це, будь ласка, детальніше про це

25. Часто у ЗМІ я бачила про те, що люди крадуть метал і всілякі металеві дрібниці, і ці крадіжки кваліфікують як наруга над могилою, що думаєте про це?

26. На які аспекти зважають правоохоронні органи при кваліфікації тих чи інших злочинів? Деякі правопорушення залишаються кваліфікованим як хуліганство, а деякі перекваліфікують за

статтею 297 наруга над могилою (*приклад про тік ток на могилі воїнів АТО і викрадення металу*)

27. Знову повертаючись до справедливої міри покарання за ті чи інші злочини, на Вашу думку, чи потрібно заарештовувати людей за викрадення металу з могил, лавочок чи хвірток, і засуджувати від 3 до 5 років? Або, можливо, застосовувати інші види покарання (умовне позбавлення волі, виправні роботи)?
28. Кого з Вашого досвіду найчастіше заарештовували по цій статті?
29. Чи бували у Вашому досвіді випадки наруги над могилами солдат, які воювали у часи Другої світової війни? Або випадки, що відносились до п.2 ст 297 ККУ? Кого найчастіше заарештовували або засуджували у цих випадках?
30. Чи існують певні вимоги щодо відсотку закритих чи не закритих справ, і які наслідки, якщо до кінця певного періоду, Ваш підрозділ не справляється з нею?
31. Беручи до уваги Ваш досвід роботи, чи сформувався у Вашому баченні якийсь загальний портрет злочинця? Хто він, які характеристики має?
32. Чи були у Вас якісь стереотипи щодо підозрюваних на початку кар'єри? Які? Чи змінилися вони зараз?
33. Чи були у Вас якісь стереотипи щодо роботи на початку кар'єри? Які? Чи змінилися вони зараз?
34. Чи є щось, щоб Ви хотіли додати до усього вищесказаного по цій темі чи розказати?

Дуже дякую Вам за приділений час та відповіді на мої запитання! Було дуже приємно з Вами поспілкуватись, Ваші відповіді були мені дуже важливі!